

ANDRIS CAUNE

RĪGAS LĪBIEŠI

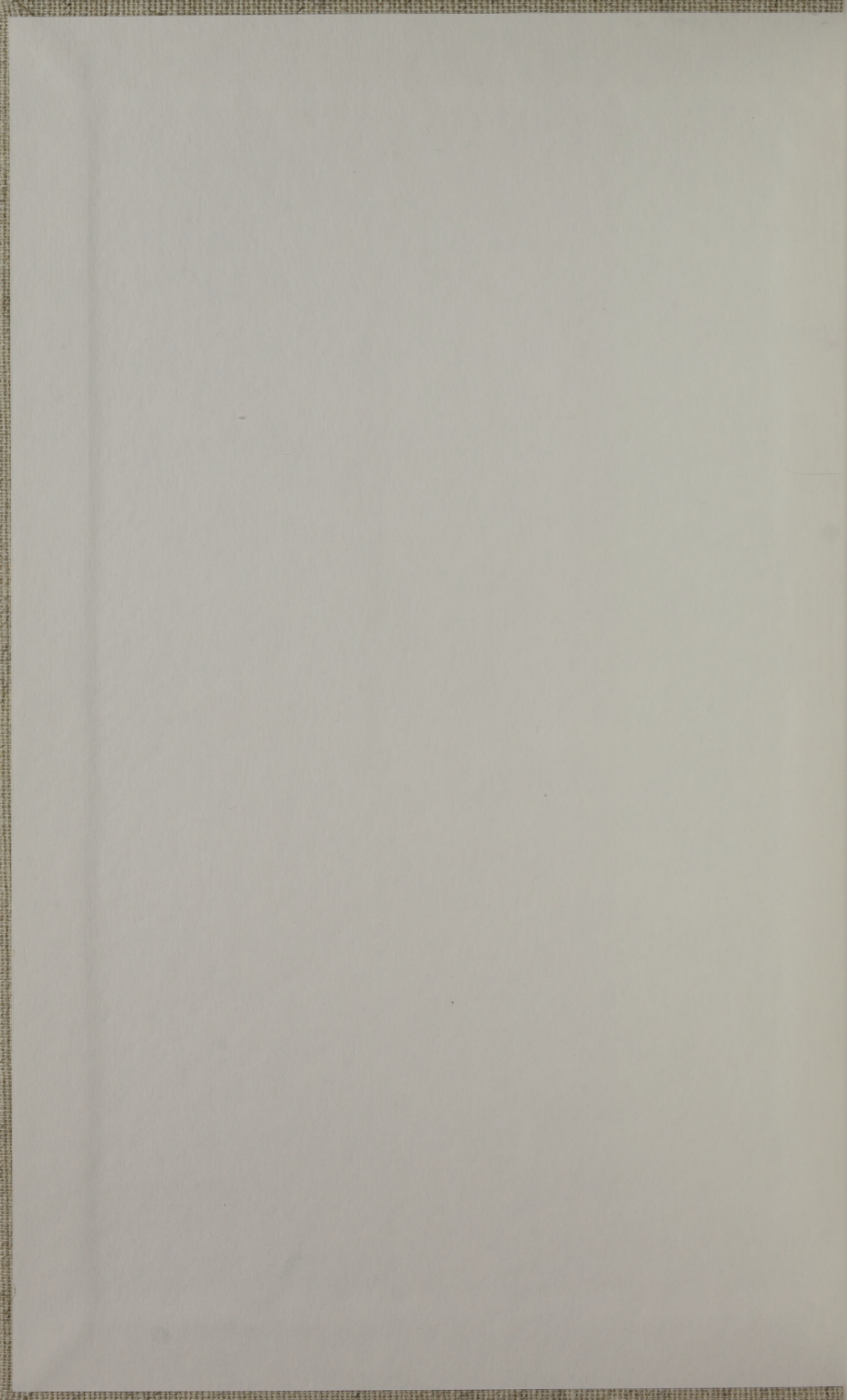

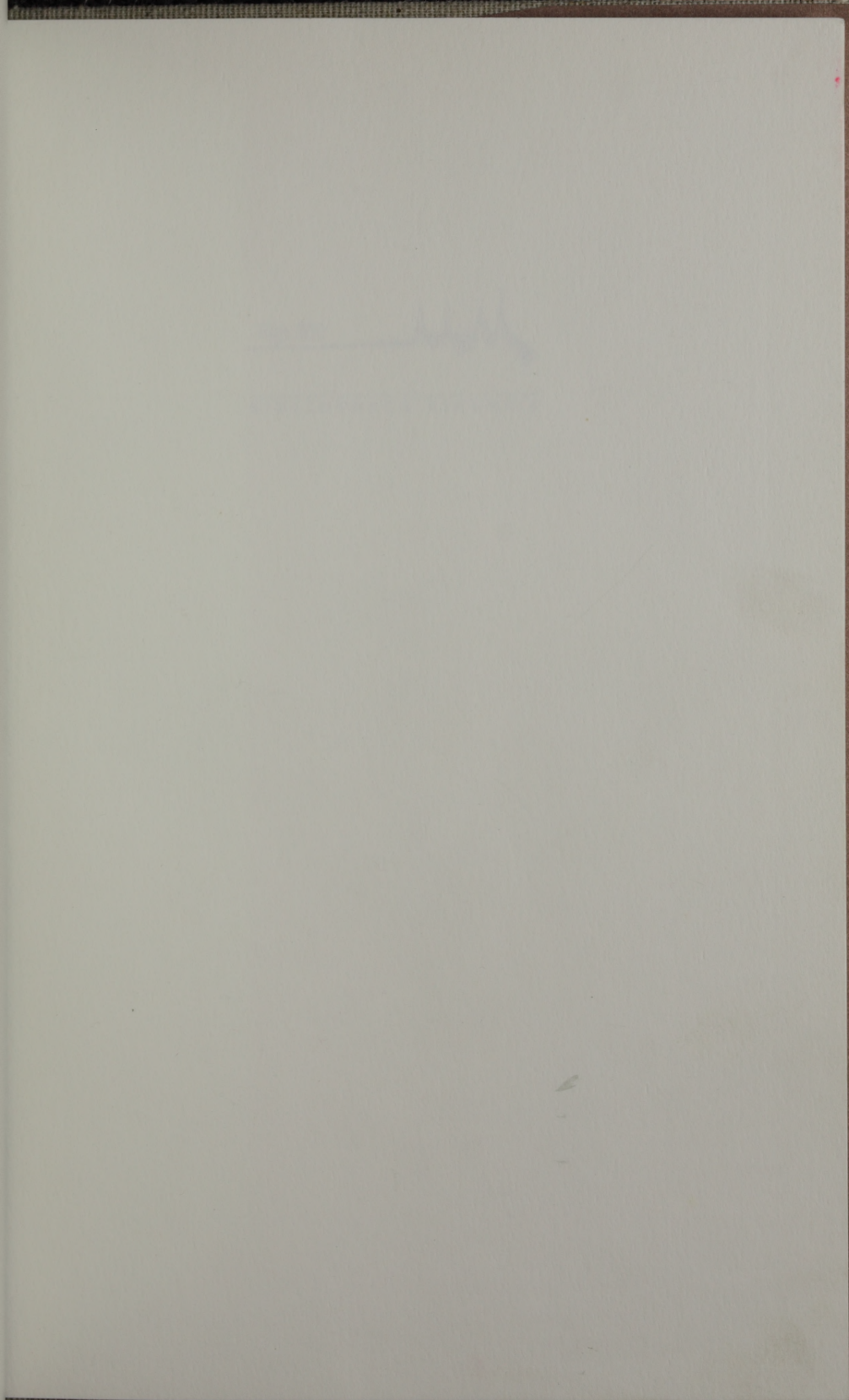
UN VIŅU

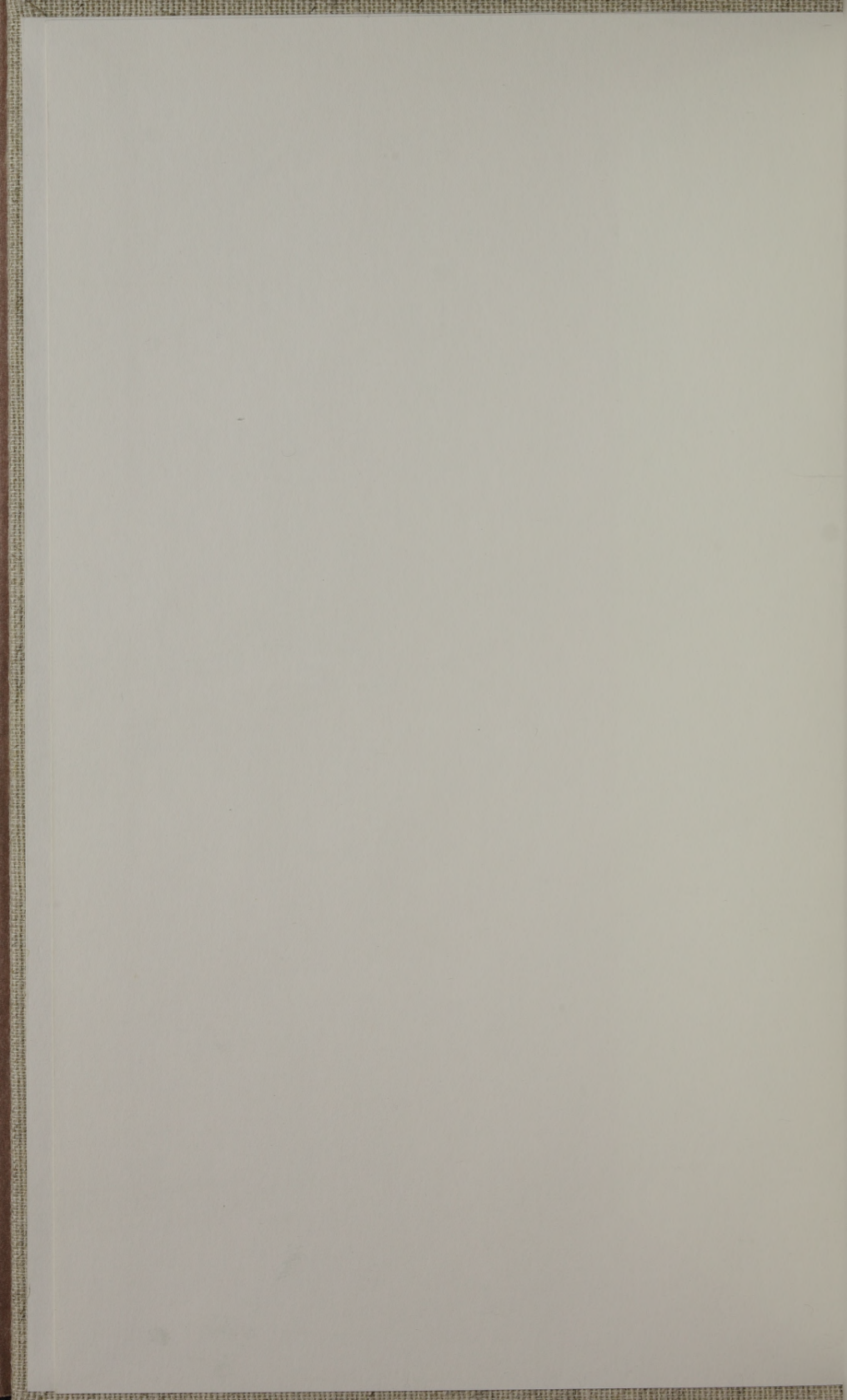

ĪPAŠUM ZĪMES

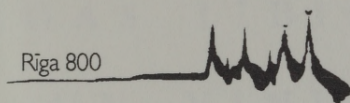

Rīga 800

BIBLIOTHECA RIGENSIS

98-4
L 163

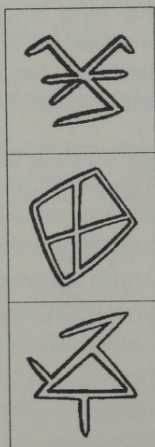
L
9

ANDRIS CAUNE

RĪGAS LĪBIEŠI

UN VIŅU

ĪPAŠUMZĪMES

LATVIJAS KULTŪRAS FONDS
JUMAVA

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-18.236~~

0304045277

Mākslinieks *Valdis Villerušs*

Tulkotāji

Benita Cīrule (latīņu val.)

Tenu Karma (libiešu val.)

Andra Zommere (angļu val.)

Libiešu valodas konsultante *Pauline Kļavina*

Redaktori

Māra Nikitina (latv. val.)

Ričards Leins (angļu val.)

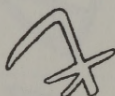
Tehniskā redaktore *Irēna Soide*

Datorsalicēja *Aija Brante*

Atbildīgā par izdevumu *Māra Daneberga*

© Latvijas Kultūras fonds, 1998

© Andris Caune, 1998

S A T U R S

IEVADAM (7)

RĪGAS LĪBIEŠI (9)

Rīgas lībieši – Daugavas lībiešu daļa (9)

Senākās rakstītās liecības par Rīgas lībiešiem

un pirmās ziņas par Rīgas pilsētu (11)

Lībieši – Rīgas iedzīvotāji 13. un 14. gadsimtā (15)

Arheoloģiskās liecības par pirmsvācu lībiešu Rīgu (17)

Ko liecina Rīgas pirmsvācu laikmeta kapulauki

par tās iedzīvotājiem (21)

Kur pletās Rīgas lībiešu valdījumā esošās zemes (29)

Rīgas lībiešu izzušanas gaita un cēloņi (33)

RĪGAS LĪBIEŠU ĪPAŠUMZĪMES (37)

Īpašumzīmju izcelsme un lietojums (37)

Etnogrāfiskās ziņas par meža dravniecību (40)

Ko stāsta Rīgas ienākumu grāmata par lībiešu

dravniekiem un viņu īpašumzīmēm (47)

Fragments no Rīgas ienākumu grāmatas

1342.–1349. gada ierakstiem (55)

Piezīmes par vietvārdiem Rīgas

ienākumu grāmatas 12 ierakstos (70)

Zvejniecības loma Rīgas lībiešu dzīvē (73)

Zvejnieku darbariki un tajos iegrieztās īpašumzīmes (76)

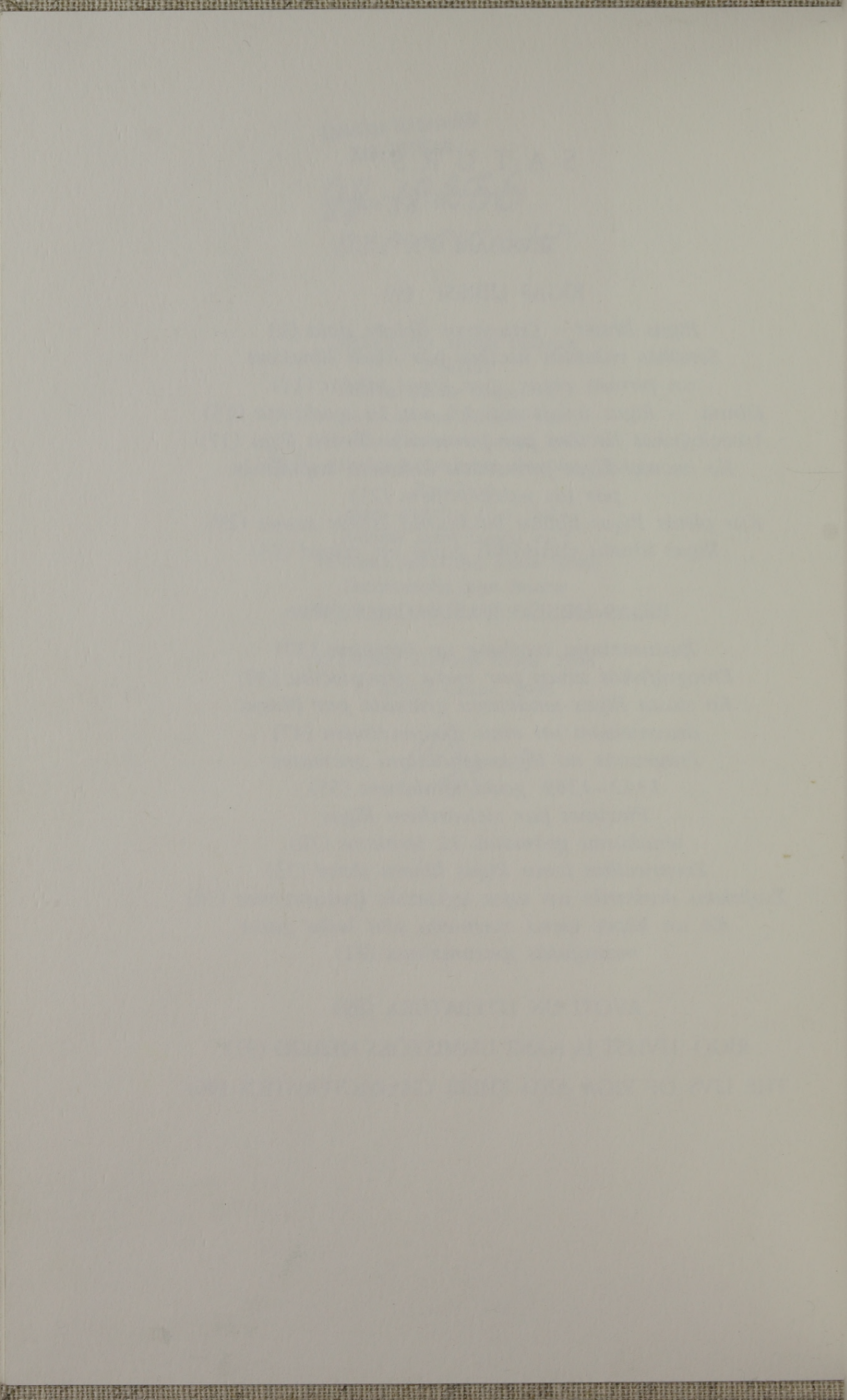
Kā un kāpēc vienā zvejnieku sētā laika gaitā

mainījušās īpašumzīmes (81)

AVOTI UN LITERATŪRA (89)

RĪGÕ LĪVLIST JA NĀNT UMMISTÕKS MĒRKID (91)

THE LIVS OF RIGA AND THEIR CHARACTERISTICS (96)

I E V A D A M

Laikā, kad gatavojamies atzīmēt Rīgas 800. gadadienu, ir jāatceras un jāpiemin arī pirmie tās iedzīvotāji Rīgas libieši – pilsētas pamatu licēji. Hronists Indriķis, aprakstot notikumus Daugavas lejtecē – Livzemē –, 1198. gadā pirmo reizi rakstos nosauc Rīgas vārdu un piemin Rīgas libiešus.

Rīgas pirmsākumi, no kuriem mūs šķir jau gandrīz gadu tūkstošs, ir vēstures miglā tīti. Senās rakstu liecības par tiem laikiem saglabājušās nepilnīgas un trūcīgas. Lasot tikai tās, mūsu priekšstats par Rīgas libiešiem būtu bāls un fragmentārs. Jaunas atziņas par pirmsvācu Rīgu ir snieguši arheoloģiskie izrakumi. Atsevišķus arheologu atklājumus atradīsim publicētus zinātniskajā literatūrā, bet visas ziņas par pilsētas pirmsākumiem, tās pamatiedzīvotājiem Rīgas libiešiem pagaidām rakstos nav apkopotas. Šajā darbā pirmo reizi mēģināts populārā veidā pārstāstīt gan skopās rakstīto avotu, gan arī arheologu iegūtās liecības par Rīgas libiešiem, parādīt, kas Rīgas ciemu iedzīvotājiem bijis kopīgs un kas atšķirīgs no citiem Daugavas ciemu libiešiem.

Rīgas libieši bija pirmie, kurus zaudēja nelielā libiešu tauta. Strauji plaukstošā pilsēta saistīja pie sevis ienācējus no visas Latvijas. Uz Rīgu un tās lauku novadu nāca gan kurši, gan sēli, gan zemgali, gan latgali. Kopā ar Rīgas libiešiem viņi sāka veidot vienotu latviešu tautu. Droši varam teikt, ka to veco rīdzinieku dzislās, kuri cēlušies no pilsētas zvejnieku, laivinieku un enkurnieku dzimtām, kas gadsimtiem ilgi dzīvoja Daugavas salās un Rīgas pievārtē, rit seno Rīgas libiešu asinis.

Maz ir saglabājušies senie libiskie vietvārdi Rīgas apkārtnē. Ka tādi ir bijuši, liecina vairs tikai 13. un 14. gadsimta dokumentu pieraksti. Vēlākos gadsimtos daudzi libiskie vietvārdi ir zuduši vai pārveidoti. Taču Rīgas libieši mums ir atstājuši kādu interesantu un nozīmīgu kultūras liecību – Latvijā senākās datējamas māju jeb īpašuma zīmes. Arī par tām stāstīts šajā izdevumā.

AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION
 PUBLISHED WEEKLY
 CHICAGO, ILL., U.S.A.
 Vol. 17, No. 1, January 1924
 Price, Five Cents
 Single Copies, Five Cents
 Annual Subscription, \$5.00
 Foreign and Postage, \$6.00
 Entered as Second-Class Matter, June 26, 1911
 Postoffice at Chicago, Ill., Paid
 Postoffice No. 1000
 Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917
 Approved for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917
 Copyright, 1924, by American Medical Association
 Printed at the Chicago Press, Chicago, Ill.

R Ī G A S L Ī B I E Š I

Latvijas teritorijā tālā senatnē atradās robežjosla, kurā saskārās ziemeļos dzīvojošās Baltijas somu tautas ar dienvidos mītošajām baltu tautām. Vienu no šīm Baltijas somu tautām – libiešus, līvus jeb libjus (senkrievu *либь, любовь*, latīņu *livones*, vācu *Liven*) – rakstītie vēstures avoti, t.i., senkrievu hronikas, min jau kopš 11. gadsimta. Lībieši Rīgas rašanās laikā apdzīvoja Vidzemes rietumdaļu un Ziemeļkurzemi. 13. gadsimtā varam izšķirt četrus Vidzemes lībiešu apgabalus – Daugavas, Turaidas (Gaujas), Metsepoles un Idumejas apgabalu. Līdz mūsu dienām Vidzemes lībieši ir asimilējušies latviešu vidū. Nelielā skaitā tie saglabājušies vairs tikai dažos Ziemeļkurzemes jūrmalas ciemos. Pirmās plašākās ziņas par Vidzemes, it sevišķi Daugavas lībiešiem, to izplatību un dzīvesveidu sniedz Indriķa Livonijas hronika. Pēc apdzīvotajiem ciemiem hronists Daugavas lībiešus sadala Rīgas, Salas (Salaspils), Ikšķiles, Lielvārdes un Aizkraukles iedzīvotājos. Pie Daugavas lībiešiem laikam piederēja arī upes lejteces ziemeļpusē divu lielāko pieteku Juglas un Ogres baseinos dzīvojošie lībieši. Pēc pazīstamā vācbaltiešu zinātnieka Augusta Bilenšteina domām, Daugavas lībieši apdzīvojuši apgabalu, kuru vēlāk aizņēmušas Daugavgrīvas, Rīgas, Ādažu, Doles, Ikšķiles, Salaspils, Lielvārdes, Aizkraukles, Ropažu un Suntažu draudzes. Intensīvi apdzīvota šai laikā bijusi tikai Daugavas ziemeļu krasta josla pāris kilometru platumā, it sevišķi posmā no Rīgas līdz Ikšķilei. Kā liecina mūsu gadsimta 60. un 70. gados veiktie arheoloģiskie izrakumi, atsevišķās vietās lībieši dzīvojuši arī Daugavas pretējā – dienvidu krastā, bet šeit lībiešu atstātie arheoloģiskie pieminekļi ir zināmi daudz mazāk. Tie atrasti Daugmales pilskalna apkārtnē, tagadējā Nāves salā un vēl dažās citās vietās.

*Rīgas
lībieši –
Daugavas
lībiešu
daļa*

Kā Daugavas libieši paši sevi saukuši? Šodienas vietvārdos kopīgs nosaukums Daugavas libiešu apdzīvotajam apgabalam nav zināms. Netiešu liecību kopīgajam pašu libiešu dotajam Daugavas novada iedzīvotāju apzīmējumam atradisim Indriķa hronikā. Tie vācu tirgotāji, kuri 12./13. gadsimtu mijā kā svešzemnieki ieradās Daugavas grīvā, libiešu apdzīvoto Daugavas lejteces novadu apzīmēja pēc šeit mītošās tautas nosaukuma: latīniski – *Livonia*, vāciski – *Livland*; tulkojumā nosaukums būtu – Līvzeme. Krustnešu darbībai vēršoties plašumā, nosaukumu “Livonija” pakāpeniski attiecināja arī uz iekarotāju varā nonākušajām Gaujas libiešu, latgaļu, kuršu, zemgaļu un sēļu zemēm, vēlāk arī uz iekaroto visu tagadējās Igaunijas teritoriju. “Livonija” ir svešinieku dots Daugavas lejteces novada apzīmējums, bet vai paši libieši savu zemi tā dēvēja? Laikam jau ne.

Indriķa hronikā aprakstīta visu libiešu kopīgā gatavošanās uz sacelšanos 1206. gadā: “..viss viņu pūlis, nedomādams vairs par saņemtajiem sakramentiem, aizmīrsis kristību, atmetis ticību, neievērodams mieru, bet gan atjaunodams karu, devās lejup uz Salu, kur, atsaukuši arī kādus lietuvjus, kā turaidieši, tā daugavieši visi sapulcējās vienkopus.” (X, 6) Šeit hronists Gaujas libiešus dēvē par turaidiešiem (oriģināltekstā latīņu valodā – *Thoredenses*), bet Daugavas libiešus – par daugaviešiem jeb Daugavas iedzīvotājiem (oriģināltekstā latīņu valodā – *Veinalenses*). Pēc valodnieku domām, Daugava ir baltiskas cilmes vārds un nozīmē “daudz ūdens”. Šis lielās upes nosaukums libiešu valodā ir *Vēna*, bet igauņu – *Väina*, pēc tā arī hronists raksta libiešu pašu doto Piedaugavas iedzīvotāju nosaukumu, tikai ar vārda latinizētu galotni. Gaujas un Daugavas libieši hronikā minēti vēlreiz, taču tagad jau abu novadu iedzīvotāju nosaukumi doti latīņu valodā: *Thoredenses*, *Dunenses* (X, 13).

Spriežot pēc Indriķa hronikas ziņām, laikā, kad vācieši parādījās Daugavas lejtecē, visam Daugavas apdzīvotajam novadam nav bijis ne kopīga valdnieka, ne arī viena galvenā dzīves centra. 12./13. gadsimtu mijā vikingu laikmeta bagātais Daugavas lejteces tirdzniecības centrs Daugmales pilskalns jau

vairākus gadu desmitus stāvēja nopostīts un neapdzīvots. Šo centru hronists nemaz vairs nepiemin. Daudz tiek stāstīts par Salas un Ikšķiles libiešiem. Ievērojamāku vietu šai laikā ieņēmusi tieši ciemu grupa Doles salas augšgalā, Mārtiņsalā un pilskalns Daugavas labajā krastā vēlākās vācu ordeņa Salaspils pils vietā. Visu šo ciemu iedzīvotājus hronists dēvē par Salas libiešiem. Nosaukums cēlies vai nu no Doles salas, vai arī no 12. gadsimta beigās ar vāciešu palīdzību celtas mūra pils uz nelielās Mārtiņsalas Daugavas vidū ieņemtajā lielās Doles salas augšgalam. Hronists un 13. gadsimta dokumenti Mārtiņsalu dēvē par Holmi (Salu). Salas libiešu vadonis ir varonīgais Ako, kurš 1206. gadā krit kaujā, cīnoties ar vācu krustnešiem. Viņa nocirsto galvu krustneši kā uzvaras vēsti no Salas nosūta uz Rīgu bīskapam Albertam.

Kaut arī Salas libieši ir aktīvākie cīņā pret vācu krustnešiem, kaut arī viņi ir ierosinātāji kopīgiem libiešu pasākumiem pret vāciešiem, pārējie četri hronikā minētie lielākie Daugavas libiešu dzīves centri – Rīga, Ikšķile, Lielvārde, Aizkraukle – tiešā atkarībā no Salas libiešu valdnieka Ako nebija.

Pašas senākās rakstītās liecības par Rīgas libiešiem arī atrodamas Indriķa hronikā. Hronists par Rīgas libiešiem stāsta, aprakstot notikumus laikā no 1198. līdz 1201. gadam, kad tiek oficiāli sāкта vācu Rīgas celšana. Pēc 1201. gada hronists runā vairāk tikai par rīdziniekiem, nešķirojot viņus pēc tautības. Kādas tad ir pašas senākās ziņas par Rīgas libiešiem?

Pirmo reizi hronikā Rīgas vārds tiek minēts, stāstot par to, kā 1198. gada vasarā, laikam jūlijā, Līvzemes otrais bīskaps Bertolds ar Saksijā savākto krustnešu karaspēku ierodas Daugavas grīvā un, dodoties uz Salaspili, kuģus atstāj Rīgas vietā jeb Rīgas ciemā (*ad locum*

*Senākās
rakstītās
liecības par
Rīgas
libiešiem un
pirmās ziņas
par Rīgas
pilsētu*

Rīge). Jāteic, ka lietvārds *locus* viduslaiku latīņu rakstā tiek lietots divējādā nozīmē – gan kā vietas, gan arī ciema apzīmējums. Tāpēc dažādi vēsturnieki šo Indriķa hronikas tekstu ir tulkojuši atšķirīgi. Leonīds Arbuzovs un Alberts Bauers 1955. gadā savā hronikas tulkojumā raksta – “vietā, kur vēlāk celta Rīgas pilsēta”. Ēvalds Mugurēvičs, rakstot komentārus Indriķa hronikas 1993. gada izdevumam, pieļauj, ka hronists šeit vārdu *locus* lietojis jau ciema nozīmē. Tam varam piekrist, jo lībiešu ciemi vēlākās Rīgas pilsētas vietā ir konstatēti arheoloģiskajos izrakumos Vecpilsētā.

Hronists tālāk stāsta, ka, pēc tam kad bīskaps Bertolds atgriezās Rīgā, pret viņu sapulcējās visi lībieši un gatavi cīnīties apmetās viņpus Rīgas kalna. Kas būtu jāsaprot ar vārdiem “visi lībieši”? Noteikti tie bija Salas lībieši, kuriem pirmajiem sākās konflikts ar jauno bīskapu. Varbūt arī rīdzinieki, kas, parādoties vāciešu daudzajiem kuģiem, būs pametuši savu ciemu. Vienīgi ikskīlieši no Daugavas lībiešiem bīskapu Bertoldu nebija noraidījuši. Izjūkot miera sarunām, 24. jūlijā krustneši apbruņojās kaujai un uzbruka pagāniem. Lībieši metās bēgt. Bīskaps paša neprasmīgi vadītā zirga straujuma dēļ iejuka bēgošo pūli. Divi no lībiešiem viņu satvēra, kāds trešais, vārdā Imauts, viņam no mugurpuses izdūra cauri šķēpu. Lībieši bēgot pameta kaujas lauku. Krustnešu karaspēks, zaudējis savu pavēlnieku, lībiešus nevajāja, bet sāka gan ar uguni, gan ar zobenu postīt viņu sējumus, t.i., labības tīrumus. Šī hronista liecība par labības tīrumu pastāvēšanu Rīgas tuvumā liecina par šīs vietas apdzīvotību un pastāvīgu lauku ilgstošu apstrādāšanu.

Izdarīsim šeit nelielu atkāpi, aplūkojot rīdzinieka – lībiešu karavīra, bīskapa nogalinātāja – Imauta vārdu. Pamatojoties uz vēlākiem (15.–17.gs.) Indriķa hronikas norakstiem, pirmie šī vēstures avota izdevēji 18. un 19. gadsimtā Imautu dēvēja par Imantu. Garlībs Merķelis darbā “Vanems Imanta” sāka Imantu popularizēt kā pirmo latviešu nacionālo varoni. No 1879. gada vārds parādās iespiests kalendāru vārdu sarakstos un pamazām kļūst par vienu no populārākajiem latviešu zēnu kristāmvārdiem.

Vēlāk vēsturniekiem, atrodot par 15. gadsimtu agrākus Indriķa hronikas norakstus, bija jāsecina, ka pareizais šī libieša karotāja vārds ir Imauts. Visos jaunākajos hronikas iespiedumos atradīsim jau šādu vārda rakstību. Aplūkojamais personvārds, pēc igauņu zinātnieka P.Alvres domām, saistāms ar igauņu personvārdu *Himot* (s), kura nozīme varētu būt "kārotais".

Atgriezīsimies pie hronista turpmākā stāstījuma par Rīgas libiešiem. Pēc Bertolda nāves par Līvzemes trešo bīskapu tiek iesvētīts Brēmenes kanonikis Alberts Bukshevdens. Savas bīskapijas valdīšanas otrajā gadā, t.i., 1200. gada vasarā, viņš kopā ar daudziem krustnešiem un divdesmit trim kuģiem ierodas Līvzemē. Savu floti bīskaps atstāj Daugavgrīvā un dodas uz Ikšķili. Tāpat kā bīskapu Bertoldu, arī Albertu Salas libieši nepieņem un uzsāk karadarbību. Krustnešiem aizdedzinot libiešu sējumus un nodarot viņiem arī citus zaudējumus, tiek panākts, ka Salas libieši, baidoties no vēl lielākām briesmām, atjauno un apstiprina mieru. Tad bīskaps Alberts no Mārtiņsalas (Holmes) pils atgriežas Rīgas ciemā. Visi tālākie hronikā aprakstītie notikumi risinās Rīgā. Te notiek miera sarunas un Aso, kā arī daudzi citi libieši tiek kristīti, hronista vārdiem – saņēma kristības zēlastību. Kas tad ir šis vienīgais vārdā sauktais Rīgas libietis Aso? Acimredzot libiešu vecākais Rīgas ciemā.

Lai salauztu libiešu pretestību un uzspiestu tiem ilgstošu mieru, bīskaps Alberts uzlūdz visu Gaujas un Daugavas libiešu ciemu vecākos Rīgā uz dzirēm. Dzīru laikā libiešu dižciltīgie tiek ieslēgti kādā namā – to bija viegli izdarīt, jo pēc toreizējām parazītām, ierodoties dzirēs, ieroči bija jāatstāj ārpus dzīru telpas. Ieslodzītie, kam bija laupīta iespēja pretoties, baidīdamies par savu dzīvību vai par to, ka viņus aizvedīs gūstā pār jūru uz Vāciju, bija spiesti piekrist visām bīskapa Alberta prasībām. Ieslodzītos ātrāk neizlaida, kamēr tie nebija devuši 30 savus dēlus par ķilu un apsolijuši, ka ievēros ar Albertu noslēgto miera līgumu. Aizbraucot uz Vāciju, libiešu dižciltīgo dēlus bīskaps aizveda sev līdzī. Kas tā bija par ēku, kurā bīskaps Alberts varēja rīkot dzīres vairākiem desmitiem libiešu un

vāciešu? Jādomā, ka vietējo Rīgas libiešu ciemā jau toreiz pastāvēja īpaša vācu tirgotāju "sēta". Varbūt tā bija tā pati vēlākajos Rīgas vēstures avotos minētā Libekas sēta, īpašs tirgotāju kvartāls, kurā atradās jau agrāk uzcelta lielāka koka celtne, domāta tirgotāju sanāksmēm.

Līdzšinējā vācu rezidence – bīskapa sēdeklis – bija Ikšķilē, kur jau pirmais Līvzemes bīskaps Meinhards bija uzcēlis mūra baznīcu un pili. Tā kā ceļā uz Ikšķili vācu kuģiem pie Doles salas lielajām Rumbulas krācēm vairākkārt bija uzbrukuši Salas libieši un vienu no kuģiem pat sagūstījuši, bīskaps Alberts uzskatīja Ikšķili par nedrošu un nolēma par savu sēdekli izvēlēties Rīgas ciemu. Jāņem arī vērā, ka, attīstoties kuģniecībai Baltijas jūrā, vācu tirgotāji savus kuģus, t.s. koges, sāka būvēt lielākos izmēros un tiem Daugavas krāces pie Doles kļuva par šķērslī kuģošanai līdz Ikšķilei. Jaunās pilsētas celšanai Rīgas vietā sakrita kā vācu tirgotāju, tā bīskapa intereses.

Jādomā, ka to libiešu vidū, kuri bija piespiesti dot ķīlniekus, atradās arī Rīgas ciemu dižciltīgākie jeb vecākie, kuru valdījumā bija zemes pie Rīgas upes. Pirms došanās rudenī uz Vāciju, lai vāktu nākamajai vasarai jaunus krustnešu pulkus, Alberts pieprasīja, lai Rīgas libieši ierāda viņam vietu jaunās rezidences pilsētas celšanai. Nākamajā vasarā – 1201. gadā – ierādītajā vietā pussalā, kura veidojās starp Daugavu un Rīgas upītes lejteci, blakus libiešu ciemiem tika celtas pirmās vācu Rīgas ēkas. Nākamajā gadā bīskapa brālis Engelberts atveda uz Rīgu pirmos vācu namniekus un bīskaps pārcēla savu sēdekli no Ikšķiles uz Rīgu. Šeit turpināja dzīvot arī bijušo Rīgas ciemu libieši. Hronists gan turpmākās nodaļās, runājot par Rīgu, parasti piemin tikai ridziniekus vai kristiešus, nešķirojot tos pēc tautības. Taču atsevišķās hronikas vietās retu reizi tiek minēti arī Rīgas libieši. Piemēram, aprakstot 1206. gadā vāciešu cīņu ar Salas libiešiem, hronists vēstī: "… spēcīgākie vācieši ar saviem Rīgas līviem apbruņojās un, paņēmuši līdzī stopniekus un citus strēlniekus, devās ar kuģi augšup un piecpadsmitajā dienā pēc Vasarsvētkiem (t.i., 4. jūnijā) piestāja pie Salas pils." (X, 8)

Libiešus Rīgā piemin arī vēl vairāki 13. gadsimta sākuma dokumenti.

Tā 1209. gadā Rīgas bīskaps Alberts apliecina, ka uzvarētais Jersikas valdnieks Visvaldis ieradies Rīgā un dāvinājis savu valsti Māras baznīcai, un saņēmis to atpakaļ kā lēni. Starp daudzajiem šī akta lieciniekiem minēti vācieši, krievi un libieši (*Teutonicis, Ruthenis et Livonibus*). Savukārt 1211. gadā kādā dokumentā Rīgas bīskaps Alberts apliecina, ka Jēkaba dienā svinīgā baznīcas procesijā visi devušies uz libiešu ciemu ārpus pilsētas mūriem, kur viņš Sv.Marijas baznīcai piešķīris zemes gabalu klostera celšanai, turklāt turienes libiešu un vācu īpašumi apmainīti ar citiem vai atpirkti. Rīgā šai laikā katrs, kas vēlējās apmesties pilsētā uz dzīvi, neatkarīgi no tautības ieguva visas **namnieku** tiesības. Šādu pilsētas tiesību iztulkojumu apstiprina arī 1225. gadā pāvesta legāts Modenas bīskaps Vilhelms. Ka starp rīdziniekiem šai laikā bijuši libiešu tirgotāji, apliecina starp 1220. un 1226. gadu izdarīts ieraksts Libekas muitas rullī, ka Libekā nav jāmaksā ievadmuita ne krievu, normaņu, zviedru, gūdu, libiešu (*nec Livo*), ne citu austrumu tautu tirgotājiem. To pašu liecina arī ieraksts t.s. Rīgas parādnieku grāmatā, kuras ieraksti saglabājušies par 1286.–1352. gadu. Šī vēstures avota izdevējs 1872. gadā Hermanis Hildebrands starp daudzajiem ierakstiem ir atradis 17 libiešu rīdzinieku vārdus. Viduslaiku Rīgas vēstures pētnieks Frīdrihs Beninghofens 1961. gadā turpretim ir varējis starp šiem kreditaņēmējiem saskaitīt 35 libiešus. Noteikt parādnieku grāmatā ierakstīto personu tautību ne katru reizi ir bijis viegls uzdevums. Iegūstot kristīgo ticību, cilvēkam tika dots kāds baznīcas svētā vai vācu vārds. Reizēm vietējās tautas šo baznīcas doto vārdu sāisināja vai pārveidoja savai valodai tuvākās skaņās. Tikai retu reizi cilvēks lietoja savu vietējā valodā doto vārdu.

*Libieši –
Rīgas
iedzīvotāji
13. un 14.
gadsimtā*

Šaubas par parādnieka tautību nerada tie ieraksti, kur blakus baznīcas dotajam vārdam norādīts, ka persona ir libietis. Piemēram, *Bertoldus Lyvo* 1287. gadā, *Henneke Lyvo* 1292., *Jacob Lyvo* 1286.–1304., *Johannes Lyvo* 1291.–1294., *Lambertus Lyvo* 1287.–1294. gadā. Droši par libiešiem var uzskatīt arī tās personas, kuras Rīgā ienākušas no apkārtnējiem libiešu ciemiem,

piemēram, *Kage de Rodenpois, Hence de Ykesculle, Hermann de Ymekyle, Thidericus de Ymmecule, Yane de Leneworde* un citus. Atsevišķos gadījumos īpatnējo, no baznīcas vārdiem atšķirīgo personas vārda izcelsmi mēģināts atrast libiešu valodā. Piemēram, vārds *Elmede* varētu būt atvasināts no libiešu *elm*, daudzsk. *elmed* – dzintars, pērle. Vārds *Herbordus Pittekeleybe* sastāv no pirmā kristītā vārda un otrā – iesaukas vai palamas. To libiešu valodā varētu tulkot kā “garā maize”: *pitka* – garš, *lēba* (*leibe*) – maize. *Yuwage* varētu būt atvasināts no libiešu *juva* – labi. *Cayere, Kaire* atgādina libiešu *keir, keijer* – kreilis.

Par to, ka Rīgas apkārtnē 14. gadsimtā vēl bijusi lībiešu apdzīvota, uzskatāmi liecina kādi citi ieraksti pilsētas rentes ieņēmumu grāmatā jeb t.s. Rīgas ienākumu grāmatā. Tajā saglabājušies vairāki ieraksti par lībiešiem iznomātajiem pilsētas lauku novadā esošajiem biškokiem. Šo ierakstu sīkāku analīzi sniegsim mūsu darba nākamajās nodaļās.

Minētie nedaudzie rakstītie vēstures avoti sniedz samērā trūcīgas ziņas par Rīgas lībiešiem. Jaunas – daudz plašākas liecības par Rīgas pirmiedzīvotājiem iegūstamas no arheoloģisko izrakumu materiāliem. Protams, izrakumi vairāk raksturo seno rīdzinieku materiālo kultūru un dzīvesveidu, tie nesniedz liecības par kādreizējo Rīgas lībiešu vārdiem un valodu, tie nestāsta par vēstures notikumiem.

Mūsu priekšstats par Rīgas lībiešiem nebūs pilnīgs, ja īsumā neaplūkosit arī arheoloģiskajos izrakumos Rīgas vecpilsētā iegūtās liecības. Atsevišķi celtniecības zemes darbos atrastie senie priekšmeti nonākuši toreizējā Doma muzejā (tag. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs) jau 19. gadsimta beigās. Arheoloģiskie izrakumi Vecpilsētā uzsākti 1938. gadā. Tie turpinās jau 60 gadus katru vasaru līdz pat mūsu dienām. Izrakumi notikuši vairāk nekā 60 dažādās vietās. Taču ne katrā no tām iegūtas liecības par pirmsvācu Rīgu. Ja mēs pilsētas plānā atzīmētu to senlietu atrašanās vietas, kuras ir senākas par 13. gadsimtu un raksturīgas vietējiem iedzīvotājiem, mēs redzētu, ka tās koncentrējas trijos Vecpilsētas rajonos – pie Jaunielas Doma baznīcas austrumu pusē, Vecpilsētas laukuma un Alberta laukuma apkaimē kādreizējās Rīgas upītes krastā un Daugavas krastmalā no bijušā Rātslaukuma līdz Mārstaļu ielai. Izrakumos Alberta laukumā

*Arheoloģiskās
liecības par
pirmsvācu
lībiešu Rīgu*

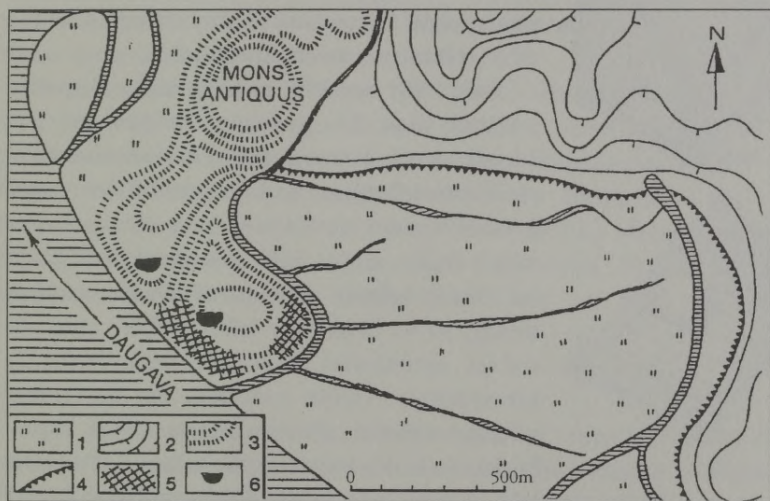
un Peldu ielas apkaimē konstatētas arī paliekas no vietējiem iedzīvotājiem raksturīgajām guļbūvēm. Abās šajās vietās mēs varam meklēt pirmsvācu Rīgas vietējo iedzīvotāju dzīvesvietas – ciemus. Lai gan attālums pilsētas plānā starp abām atradumu vietām ir tikai daži simti metru, platība starp šīm divām dzīvesvietām pirms 13. gadsimta nav bijusi apbūvēta. Tamdēļ ar zināmu drošību varam uzskatīt, ka pirmsvācu Rīga nav bijusi viens ciems, bet to veidojušas netālu viena no otras novietotas divas nelielas apmetnes. Viena atradās Rīgas upītes grīvas – senās ostas krastā. Otra – šaurā, apmēram 300 m garā joslā gar Daugavas piekrasti.

Abas minētās ciemu vietas tika atklātas tikai arheoloģiskajos izrakumos. Kā vēstīja jau iepriekš minētais 1211. gada dokuments par otrās Doma baznīcas vietas ierādīšanu, tur senāk it kā atradies vēl viens libiešu ciems ārpus vācu pilsētas mūriem. Doma baznīcas tuvumā šo libiešu ciemu tika meklējuši visi iepriekšējie Rīgas vēstures pētnieki.

Par šīs senākās apdzīvotības raksturu Doma apkaimē ir tikusi izteikti vairāki atšķirīgi uzskati. Mūsu gadsimta sākumā vācbaltiešu mākslas vēsturnieks un arhitekts Vilhelms Neimanis bija pirmais, kurš izteica domu, ka pirms baznīcas celšanas šai vietā atradies libiešu ciems. Savas domas viņš pamatoja galvenokārt ar jau minēto 1211. gada dokumentu, netieši to apstiprināja arī baznīcas restaurācijas darbos 19. gadsimta beigās celtnes altāra gala sienu ārpusē atrastās dažas 12. gadsimta rotaslietas. Līdzīgi V. Neimanis, Doma vietā libiešu ciemu tika meklējuši arī vēsturnieki Jānis Straubergs 1938. un F. Benninghofens 1961. gadā. Šodien kā kuriozitāte būtu jāvērtē 70. gadu sākumā arhitektes Ritas Zandbergas vairākos rakstos paustās domas, ka, pamatojoties uz Vecpilsētas 19. gadsimta gruntsgabalu plānu analīzi, Doma baznīcas vietā viņa atklājusi vienu ha lielu kuršu 12. gadsimta pilskalnu. Šim jaunajam sensacionālajam uzskatam pievienojās arī vairāki citi arhitekti, kas rakstīja par Rīgas seno plānojumu.

Apkopojot Vecrīgā iegūtās arheoloģiskās liecības, šīs grāmatas

autors 1976. gadā izteica domu, ka pagaidām pētnieku rīcībā nav arheoloģiska materiāla, kas ļautu meklēt Doma baznīcas apkaimē plašāku pirmsvācu perioda vietējo iedzīvotāju dzīvesvietu, nerunājot nemaz par pilskalnu. Baznīcas remontdarbos 1933. gadā, ierīkojot centrālapkures kanālu zem sakristejas telpas grīdas, bija atrasts postīts sievietes apbedījums ar trīs

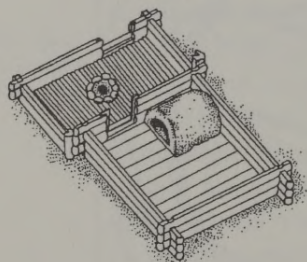
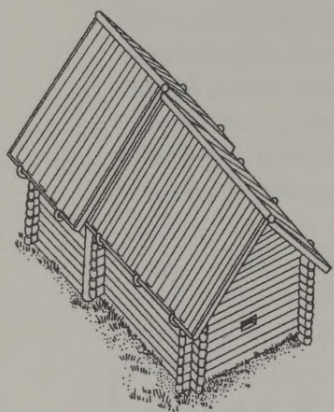

12. gs. Rīgas
plānojuma
rekonstrukcija

- 1 – pārplūstošas plavas; 2 – 19.gs. zemes virsmas reljefs; 3 – rekonstruētais 13.gs. reljefs; 4 – Daugavas senkrasts; 5 – ciemu vieta; 6 – kapulauks

bronzas lentveida aprocēm uz rokas kauliem. Tas norādīja, ka jau 12. gadsimtā šai apkaimē atradusies rīdzinieku apbedījumu vieta – pagāniskais kapulauks.

Uz šiem ar Rīgas pirmsākumiem saistītajiem neskaidrajiem jautājumiem atbildi vajadzēja sniegt jauniem plašiem arheoloģiskajiem izrakumiem Doma laukumā, kas notika no 1986. līdz 1989. gadam. Šajos gados baznīcas austrumu un ziemeļu pusē izpētīja 1200 m² lielu platību. Zem plašās viduslaiku Rīgas kristīgo kapsētas atklājās arī daudz senākas liecības par pilsētas pirmsākumiem.

Rīgas lībiešu
zvejnieka
dzīvojamā ēka
(rekonstrukcija pēc
arheoloģisko
izrakumu
materiāliem)

Kā liecināja baznīcas austrumu galā atklātais sievietes apbedījums ar bagātīgi kapā līdzī dotām bronzas rotām (pakavsakta, bronzas aproces, gredzeni) un pie jostas piekārtu dzelzs nazi, kā arī vairākas ārpus kapiem atrastas līdzīgas rotas – savrupatradumi, šeit tiešām bijis seno rīdzinieku pagāniskais kapulauks. Tas atradies tagadējās baznīcas austrumu pusē.

Baznīcas ziemeļu pusē kristīgo kapsēta ierīkota tikai 13. gadsimta beigās vai pat 14. gadsimtā. Pašos senākajos slāņos atrastas ziedojumu bedres ar tajos gulditiem zirgu galvaskausiem norādīja uz iespējamu pagānisku kulta vietu. Šajā rajonā tika atklātas arī divas celtnes. Tās pastāvējušas samērā neilgi, jo to bojā ejas laikā apkārt tām vēl nebija izveidojies kaut cik vērā ņemams kultūrslānis. Varēja pieņemt, ka tās celtas pēc apbedīšanas pārtraukšanas senajā kapulaukā un kulta vietas pamešanas. Tas varētu būt noticis pēc vācu Rīgas rašanās – ap 1200. gadu. Katra no šīm koka celtnēm tikusi celta atšķirīgā konstrukcijā. Viena bijusi gulbūve, kas apsildīta ar telpas stūrī novietotu lielu māla krāsni. Otra, liekas, celta pildstatņu konstrukcijā, sienās atstarpes starp statņiem aizpildot ar mālu. Šī ēka tikusi apsildīta ar atklātu pavardu, kura klons izlikts ar kiegeliem. Pirmās celtnes būvveids varētu būt raksturīgs vietējiem lībiešiem, otrās – vācu iecelotājiem. Arheologu atklājums labi saskan ar 1211. gada dokumentā minēto norādījumu, ka ciemā dzīvojuši kā lībieši, tā arī vācieši, jo “tiem lībiešiem un vāciešiem,

kuriem te piederējuši gruntsgabali, to vietā ierādāmi citi zemes gabali vai arī to vērtība atlidzināma naudā”.

Spriežot pēc tā, ka abas celtnes pastāvējušas samērā īsu laiku un gājušas bojā ugunsgrēkā, varam domāt, ka tas noticis jau 1210. gadā. Hronists Indriķis stāsta (XIV, 5), ka tā gada vasarā, kad kurši uzbrukuši Rīgai, pilsētnieki nodedzinājuši ciemu ārpus mūriem. Ugunsgrēkā no celtnēm atbrīvotajā laukumā bīskaps Alberts ierādījis vietu otrās Doma baznīcas celtniecībai.

Beidzamajos gados (1995. un 1997. gadā) arheologiem bez jau minētā kapulauka Doma baznīcas austrumu pusē izdevies atklāt arī otru pirmsvācu Rīgas kapulauku. Daļa no tā atrasta kādreizējā Rātslaukuma teritorijā, laukuma ziemeļaustrumu stūrī. Kapulauka lielākā daļa tikusi iznīcināta jau viduslaikos, ceļot apkārtējās ēkas un rokot dziļas būvbedres celtnu pagrabiem.

Vai mēs varam noteikt, kādas tautības pārstāvji dzīvojuši senajos Rīgas ciemos un apbedīti senajos Rīgas kapulaukos? Arheologi zemē, t.s. kultūrslānī, atrod gan senas rotas, gan darbarīkus, gan ieročus. Tie atšķiras, protams, pa gadsimtiem. Bet vai varam noteikt, kādas tautības pārstāvji attiecīgajā gadsimtā nēsājuši atrastās rotas, lietojuši savā ikdienas darbā rīkus un, kaujā ejot, ieročus? Izrādās, darbarīki un ieroči bijuši līdzīgi daudzām kaimiņos dzīvojošām tautām, un tie kādas apdzīvotas vietas iedzīvotāju etniskā sastāva noteikšanai šodien grūtāk izmantojami. Turpretim katrai etniskai grupai lietošanā bijis atšķirīgs, tikai tai vien raksturīgs tērps un rotas. Tieši senās rotas, it īpaši sievietes nēsātās, ir tās, kas mums palīdz noteikt to kādreizējo nēsātāju tautību. Kā 12., tā arī pat vēl 13. gadsimtā Rīgas arheoloģiskajā materiālā var nodalīt šīs dažādās vietējo tautību, arī

*Ko liecina
Rīgas
pirmsvācu
laikmeta
kapulauki
par tās
iedzīvotājiem*

libiešu, atšķirīgās rotaslietas. Vēlākajos pilsētas pastāvēšanas gadsimtos pilsētnieku materiālā kultūra vienvēidojās. Apģērbā izzuda spilgti raksturīgās nacionālās iezīmes. Pilsētnieki sāka nēsāt tālaika Eiropā valdošai modei raksturīgu apģērbu. Apģērbu un rotu atšķirība sāka izzust starp pilsētniekiem un lauciniekiem – zemniekiem.

Ieviešoties kristīgai ticībai, visus mirušos apbedīja pēc baznīcas noteiktajām tradīcijām ar galvu rietumu virzienā, bez jebkādam kapa piedevām, turpretim senāko pagānisko tautu mirušo apbedīšanas paražas katrai etniskai grupai bija atšķirīgas.

Seno libiešu materiālā kultūra un apbedīšanas paražas arheologiem ir labi pazīstamas no daudzajiem libiešu atstātajiem arheoloģiskajiem pieminekļiem Daugavas lejtece. Liekas, ka Rīgā, kurā rakstītie vēstures avoti min tikai libiešus, atrastajā arheoloģiskajā materiālā vajadzētu būt vienīgi libiešu senlietām un visos pagāniskajos kapos vajadzētu konstatēt raksturīgās libiešu apbedīšanas tradīcijas. Taču izrakumi liecina kaut ko pavisam citu, kas liek apšaubīt hronista stāstu, ka Rīgā 13. gadsimtā dzīvojuši tikai libieši (tai pašai etniskai grupai piederošie, kura mitusi Doles salā un Mārtiņsalā), kas pirmie pieņēmuši kristietību Ikšķilē un iepriekšējā gadsimtā tirgojušies Daugmalē un Laukskolas plašajā apmetnē.

Arheoloģiskie atradumi Rīgā uzdod zinātniekiem vairākas miklas, uz kurām pirmajā brīdī nav tik viegli atbildēt.

Ja dažādām etniskām grupām piederošas nedaudzas rotaslietas tiek atrastas kādā dzīvesvietā, tad izskaidrojums varētu būt savstarpējie tirdznieciskie sakari, varbūt kāda sieviete ieprecēta no pārnovada vai arī savstarpējos sirojuma gājienos rotaslieta pārnesta mājā kā ļaupījums. Bet, ja šīs svešās rotas tiek atrastas lielākā skaitā, tad jāsāk domāt, ka apmetnē varētu būt bijis jaukts iedzīvotāju etniskais sastāvs. Pavisam droši varam runāt par kādas apdzīvotas vietas dažādu tautību iedzīvotājiem, ja tuvējā kapulaukā mirušie apbedīti pēc atšķirīgām apbedīšanas paražām. Tieši šīs pazīmes Rīgas arheoloģiskajā materiālā liek mums secināt, ka pirms 13. gadsimta arī rīdzinieki bijuši no

dažādām etniskajām grupām. Abās Rīgas ciemu vietās tiek atrastas gan Daugavas libiešiem, gan arī Ziemeļkurzemes iedzīvotājiem piederošas rotas. Daudz spilgtāk šīs atšķirības iezīmējas abos kapulaukos.

Pirmie mēģinājumi noteikt Rīgas senāko iedzīvotāju etnisko piederību pēc arheoloģiskajām liecībām saistāmi tieši ar Doma baznīcas apkārtnes atradumiem. Toreiz vēl nebija atklāts neviens nepostīts senais apbedījums šajā vietā. Par 12. gadsimta rīdzinieku etnisko piederību varēja spriest tikai pēc šeit atrastajām nedaudzajām bronzas senlietām – pakavsaktas, vairoggredzena un ornamentētajām lentveida aprocēm.

Risinot kuršu un libiešu etniskās vēstures problēmas, arheologs Eduards Šturms 1934. gadā vērta uzmanību uz Doma senlietu lielo līdzību ar Kurzemes ziemeldaļas kapu atradumiem. Viņš arī bija pirmais, kas Ventspils un Talsu rajonā, kā arī Kuldīgas rajona ziemeldaļā sastopamos līdzēnos skeletkapus ar kuršiem raksturīgām rotām nosauca par pārkuršoto libiešu apbedīšanas pieminekliem. Šie kapulauki galvenokārt attiecas uz 13. un 14. gadsimtu, bet, kā norāda E.Šturms, varētu būt radušies jau 12. gadsimtā. Ka šie kapi nebūs piederējuši kuršiem, liecina tas, ka šajā pašā apvidū ir arī kuršu ugunskapi un skeletkapu izplatības apgabals sakrīt ar mūsdienu tāmnieku dialekta robežām. Arī tāmnieku dialekts Kurzemē, pēc valodnieku domām, radies, sajaucoties libiešu un kuršu valodai, kuršiem asimilējot libiešus.

Salīdzinājumam ar turpmāk šajā nodaļā pieminētajiem Rīgā atrastajiem apbedījumiem minēsim raksturīgākās Ziemeļkurzemes līdzēno skeletkapu iezīmes: mirušie ierakti 0,5–1,0 m dziļās bedrēs un apglabāti ar visu savu bagāto rotu, darbarīku un ieroču krājumu. Bedres pilda kopā ar smiltīm jaukts ogļu un pelnu slānis. Kapos visi mirušie guldīti ar galvu rietumu virzienā. Gandrīz visas kapu piedevas ir tīri kursiskas senlietas – ornamentētas bronzas lentveida aproces, vairoggredzeni, no trim resnām bronzas stieplēm savīti kakla riņķi u.c. Kaut arī senlietas ir līdzīgas, pēc apbedīšanas paražām šis kapu veids atšķiras no pārējiem Kurzemē sastopamajiem kuršu ugunskapiem.

E.Šturms kuronizētos libiešus klūdaini uzskatīja par Indriķa hronikā (X, 14) pieminētajiem vendiem un līdz ar to Doma baznīcas atradumus pieskaitīja vendu apbedījumiem.

Atšķirīgus uzskatus par Doma atradumiem, turklāt precizējot vendu izcelsmi un materiālo kultūru, 1936. gadā izteica arheologe Elvira Šnore. Analizējot gadsimta sākumā pētītā Cēsu kapulauka atradumus, kas atšķirās gan no kaimiņos dzīvojošo latgaļu, gan arī no Vidzemes libiešu apbedījumiem, viņa norādīja uz šo senlietu lielo līdzību ar Kurzemes libiešu vēlā dzelzs laikmeta kapu piedevām. Ņemot vērā, ka 13. gadsimtā rakstītajos vēstures avotos Cēsis vairākkārt nosauktas par vendu dzīvesvietu, E.Šnore uzskatīja, ka Cēsu kapulaukā apbedītie ir Indriķa hronikā pieminētie vendi, kas, kuršu padzīti no Ventas grīvas, apmetušies Rīgā Senajā kalnā, bet vēlāk, kuršu vajāti, devušies uz Cēsīm.

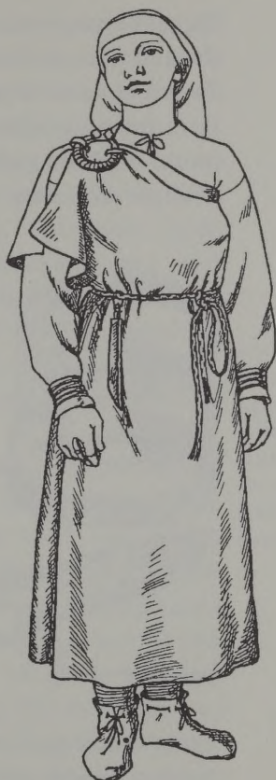
Tāpat vendi varēja būt kāds no Kurzemes libiešu atzariem. Cēsu kapulaukā nebija atrasta neviena kursiski ornamentēta bronzas lentveida aproce, ne arī vairoggredzeni, ne saktas ar skaldņotiem galiem, kādas bija zināmas Kurzēmē un atrastas arī Rīgā. Tāpēc nebija pamata Doma laukuma atradumus uzskatīt par vendu materiālās kultūras liecībām. Šīs senlietas E.Šnore saista ar kādreiz Rīgā dzīvojušajiem kuršiem.

Beidzamie 1986.–1989. gada izrakumi Doma laukumā pie Doma baznīcas austrumu gala – vietā, no kuras nāk jau minētie 19. gadsimtā atklātie kursiskie atradumi, – ļāva izbeigt vairāk nekā 50 gadus ilgušo zinātnisko strīdu: kādai tautībai piederējuši mirušie, kam kapos līdzī dotas t.s. kursiskās rotas, – vai tie ir kurši, vendi vai pārkuršotie Ziemeļkurzemes libieši? Skaidru atbildi uz šo jautājumu deva 1987. gadā atklātais vienīgais nepostītais 12. gadsimta apbedījums.

Vispirms jāpaskaidro, kāpēc tika izteikti atšķirīgi uzskati par Rīgas senāko apbedījumu etnisko piederību. Dot drošu atbildi uz šo jautājumu liedza tas, ka pie Doma baznīcas līdz pat 1987. gadam nebija atrasts neviens nepostīts apbedījums ar kursiskajām rotām, kas liecinātu par apbedīšanas rītiem un veidu. Uz šo strīdīgo jautājumu pamatotu izskaidrojumu nedeva

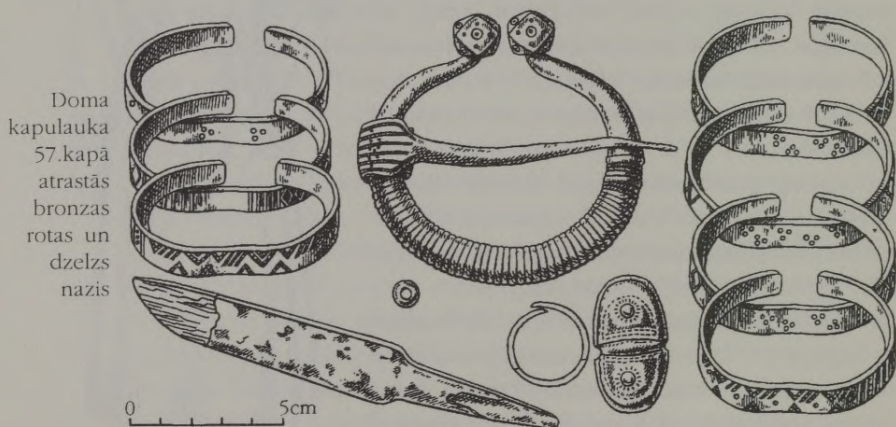
arī 1957. gadā pie Pētera baznīcas atklātie daži senie apbedījumi ar kursiskām rotām, kurus pēc analogijas ar līdzīgiem Dundagas Laukmuižas kapulauka atradumiem datēja ar 13.–14. gadsimtu. Tātad, ja Rīgas apbedījumus pēc atrastajām senlietām datēja ar 13. gadsimtu – ar laiku, kad Rīgā jau pastāvēja kristīgā ticība, tad jāņem vērā, ka kristīgie mirušo sadedzināšanu neatzina. 13. gadsimtā mirušos varbūt vēl varēja apbedīt svētku tērpā ar rotām – pēc senajām tradīcijām –, taču mirušo sadedzināšana un ieroču līdzī došana kapā jau bija stingri aizliegta. No šāda viedokļa aplūkojot Rīgas atradumus, Kurzemei raksturīgās rotas Rīgā 13. gadsimtā varēja nesāt arī kurši.

1987. gadā Doma laukuma izrakumos atsegtais 57. kaps atradās vairāk nekā 4 m zem tagadējā Doma laukuma bruģa. Kapā tikusi apglabāta 45–50 gadus veca sieviete 50 cm dziļi zemē ieraktā bedrē. Apbedījums orientēts ar galvu uz rietumiem. Mirusi apbedīta svētku tērpā ar bagātām kursiskām rotām – lielu bronzas pakavsaktu ar augstiem, četrstūrīgiem skaldņotiem galiem, 7 bronzas lentveidīgām aprocēm uz abām rokām, bronzas vairoggredzenu pirkstā un dzelzs nazi koka makstī pie jostas. Kapa bedres aizpildījumā bagātīgi bija atrodamas arī ogles un deguma paliekas. Visas šīs apbedīšanas paražas precīzi atbilst jau iepriekš minētajam pārkursoto libiešu – Kurzemes ziemeļdaļas iedzīvotāju – apbedījuma veidam. Precīzu kapa vecumu noteikt ļāva zem mirušās atrastās ogles.

12.gs. rīdziniece –
kuronizēta libiete
(rekonstrukcija pēc
Doma kapulauka
57.apbedījuma)

Ogļu vecumu noteica Igaunijas ZA Zooloģijas un botānikas institūta ķīmisko analīzi un matemātiskās statistikas laboratorijā Tartu, un tas bija 830 ± 40 gadi (TA-1949). Atskaitot šo vecumu no pieņemtā bāzes gada (1950), iegūstam kapa datējumu – $1120.$ gads ± 40 gadi. Ņemot vērā iespējamo kļūdu, vēlākais 57. kapa datējums varētu būt ap 1160. gadu. Tātad

iepriekšējos gados gan pie Doma, gan arī pie Pētera baznīcas atrastos 12.–13. gadsimta kapus ar kapa piedevām – kursiskajām rotām – tagad droši varam uzskatīt par kuronizēto libiešu apbedījumiem. Tūlīn rodas jautājums, kas tad isti bijuši pirmie rīdzinieki: vai tikai ieceļotāji no Ziemeļkurzemes – pārkuršotie libieši – vai arī vietējie Daugavas lejteces libieši?

Uz šo jautājumu līdz pat 1995. gadam arheologi drošu atbildi nespēja sniegt, jo Rīgā nebija atrasts neviens Daugavas libiešiem raksturīgs apbedījums. Ja Daugavas libieši Rīgā pirms 13. gadsimta ir dzīvojuši, tad tagadējās Vecpilsētas teritorijā noteikti vajadzētu būt bijuši arī viņu apbedījuma vietai. Bet kur to meklēt? Gluži nejauši arheologi to atklāja vietā, kur neviens negaidīja. Gatavojoties Rīgas 800 gadu jubilejai, 1993. gadā sākās izrakumi Otrajā pasaules kara laikā sagraudā Melngalvju

nama vietā. Uzdevums bija atrakt sagrautā nama pagrabus, lai uz vecajiem pamatiem uzceltu atjaunoto celtni. 1994. gadā Melngalvju nama ziemeļaustrumu pusē zem vēlākas piebūves kādreizējā nelielā iekšējā pagalmiņa vietā, norokot virs pamatzemes pašu apakšējo kultūrslāņa kārtu, vairākās vietās atrada atsevišķus cilvēka kaulus un dažus 12. gadsimta senlietu fragmentus. Paplašinot izrakumu laukumu, nākamajā gadā kādreizējā Rātslaukuma teritorijā pašā tā ziemeļaustrumu stūrī zem kultūrslāņa pamatzemē ieraktus atklāja 9 jau senatnē postītus apbedījumus. Divi kapi varētu būt tikuši iznīcināti, rokot Melngalvju nama un tā piebūves pamatus, bet pārējos mantrači traucējuši jau pirms kultūrslāņa veidošanās Rātslaukumā 13. gadsimta sākumā.

Mantrači kapiem atrakuši vidusdaļu un, noņemot mirušajiem līdzī dotās kapa piedevas, sajaukuši krūšu daļas un galvaskausa kaulus. Varam domāt, ka kapu aplaupīšanas laikā virs zemes vēl bijušas redzamas kapu kopīņas, kas iezīmējušas apbedījumu novietni un ļāvušas mantu meklētājiem precīzi noteikt iespējamo bronzas rotu atrašanās vietas. Kapu bedres ieraktas ap 40 cm dziļi smilšu slānī. Visi apbedījumi orientēti ar galvu ziemeļu virzienā. Piecos kapos konstatēts, ka mirušie guldīti dēļu šķirstos, kas aiznagloti ar naglām. Pēc kapos atrastajiem galvaskausiem un kauliem nosakāms apbedīto dzimums un aptuvens vecums – trīs mazi bērni, divi pusaudži (viens no tiem 16–18 gadus vecs zēns), viena 45–55 gadus veca sieviete, divi vīrieši, no tiem viens 40–50 gadu, otrs 50–60 gadu vecs.

Par to, ka apbedītajiem bijušas līdzī dotas bronzas rotas, liecināja zaļās oksīda krāsojuma pēdas uz sajauktajiem kauliem, kā arī daži kapu bedrēs vēl palikušie priekšmeti. Pilns kapa piedevu komplekts nav atrasts nevienā kapā. Lielākais senlietu skaits bija 5. kapā, kurā apglabāts pusaudzis – zēns. Kapā līdzī dots neliels dzelzs cirvis, divas miniatūras bronzas pakav-saktiņas, dzelzs nazis, viena bronzas lentveida aprobe un divi spirālgredzeni. Kapa kājgali tika atsegta neliela koniskas formas bedrīte ar sīkiem dzīvnieka kauliem – iespējamām ēdiena

paliekām. Liekas, šeit mirušajiem līdzīgu velu valstī dots ziedojums no bērnu mielasta. No bērnu rituāla vairākos citos kapos zem mirušā atrastas izkaisītas sīkas oglekļa un dažas rupja, zvīrgzdina māla lauskas. Pārējos kapos saglabājušos senlietu skaits ir neliels. Arī tajos gandrīz visos atrasti no bronzas stieplēm pagatavoti spirālgredzeni. Sieviešu kapos atrastas bronzas stieniņu važiņu

rotu paliekas, spirālītes un paliekas no krūšu rotām, rombveida bronzas piekariņi ar vidū izspiestu pusapaļu rombveida izcilni. Vienai no apbedītajām sievietēm bijusi kaklarota no stikla krellēm un kauri gliemežvākiem.

Atrastās senlietas – stienīšu važiņu rotas, rombveida piekarīņi, kauri gliemežvāki, stikla krelles – ir raksturīgas libiešu sieviešu rotu sastāvdaļas. Jāatzīmē, ka no latviskās krustadatas igauņu gaumē pārveidotā rotadata ar četriem apaliem caurumiem galvas plāksnē ir pilnīgi līdzīga tai rotadatai, kas Rīgā, Vecpilsētas laukumā, zemes darbos atrasta jau gadsimta sākumā. Savulaik tā tikusi uzskatīta par iespējamu Rīgas libiešu rotu. Atklāto apbedījumu piederību Daugavas libiešiem apliecina arī to izteiktais orientējums ziemeļu–dienvidu virzienā. Šāds mirušo orientējums ir raksturīgs tikai Baltijas somu tautām, arī visiem Vidzemes libiešiem. Šodien varam droši teikt, ka Rātslaukumā atklāta vietējo Daugavas libiešu – Rīgas pirmo ciemu iedzīvotāju – kapulauka daļa. Līdz ar to trūkstošais posms garajā pierādījumu ķēdē par Rīgas pirmiedzīvotājiem libiešiem ir atrasts.

Cik liels ir bijis jaunatklātais kapulauks? Tas vairs nav droši nosakāms. Saglabājusies tikai viena kapulauka mala, pārējā daļa, liekas, ir iznīcināta, ceļot Melngalvju namu un apkārtējās ēkas. Tomēr arī šie nedaudzie līdz mūsu dienām zemē saglabājušies kapi ir nozīmīga liecība gan pilsētas pirmsākumu skaidrojumā, gan Rīgas libiešu vēstures izpētē.

Vai Rīgas libieši dzīvoja tikai abos ciemos Daugavas krastā pie Rīgas upītes grīvas? Vai arī viņiem piederušās zemes pletās daudz plašākā teritorijā Daugavas labajā krastā? Varbūt Rīgas libiešu apdzīvots bija arī Daugavas kreisais krasts iepretim apmetnei labajā krastā? Par pirmsvācu laika Rīgas libiešu valdījumā esošo teritoriju mēs netieši varam spriest pēc zināmajiem arheoloģiskajiem pieminekļiem tagadējā Rīgas pilsētas teritorijā, kas šodien plešas gandrīz desmit kilometru no Vecrīgas –

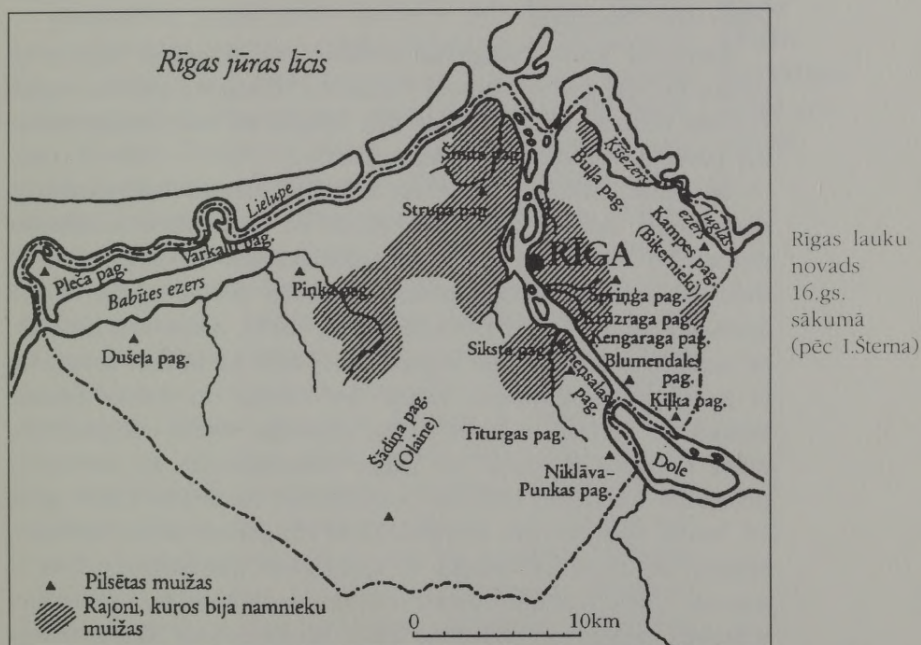
*Kur pletās
Rīgas libiešu
valdījumā
esošās zemes*

pilsētas centra – uz visām debess pusēm. Atsevišķi vēlā dzelzs laikmeta senlietu atradumi zināmi Daugavas labā krasta tuvumā Latgales priekšpilsētā, kā arī vairākās vietās Pārdaugavā. Divi vēl nepētīti pilskalni atrodas Ķīsezera krastā un Sudrabsalīnā Juglas ezerā. Tātad pirms 13. gadsimta Rīgas apkārtnē bijušas jau vairākas apdzīvotas vietas. Iespējams, ka Rīgas libiešiem piederošais novads pirmsvācu laikā aptuveni aizņēmis to pašu teritoriju, kurā vēlāk izveidojās pilsētas lauku novads.

Rīgas pilsētas lauku novadam, vēstures avotos sauktam arī par landfogteju, Rīgas māru jeb Rīgas patrimoniālo apgabalu (*marchia civitatis, stades marka, landvogedie, Landvogtei, patrimonium*), ar savām plāvām un ganībām, mežiem un ūdeņiem, dārziem un laukiem bija nozīmīga loma augošās pilsētas apgādē ar pārtikas produktiem, būvmateriāliem, un tas kalpoja par zemes rezervi pilsētas turpmākai teritoriālai izaugsmei. Rīgas namnieki pilsētai piederošu lauku novadu centušies izveidot jau 13. gadsimta 20. gados plašā, ar dabiskiem ūdens šķēršļiem norobežotā teritorijā. Dabiskās robežas šai platībai, iespējams, Rīgas libiešiem piederošajai zemei, ziemelos bija Rīgas līcis abās pusēs Daugavas grīvai, rietumos – Lielupe no tās grīvas līdz kreisās pietekas Iecavas grīvai, dienvidos – Iecavas upe un tās kreisā pieteka Misa, austrumos – Ķīsezers un Juglas ezers, kuriem 13. gadsimtā bija viens kopīgs nosaukums – Ropažu ezers (*stagnum Rodenpois*). No Ropažu ezera dienvidu gala līdz Misai šai platībai nebija noteiktas dabiskās robežas. Daugavas lejtece, kas šķērsoja iepriekš aprakstīto teritoriju, pie Doles salas atradās lielās Rumbulas krāces, kuras traucēja jūrai piemērotajiem tirdzniecības kuģiem doties augšup pa upi. Jau pirmsvācu laikmetā Rumbulas krāces bija iespējamā robeža starp intensīvi apdzīvotajām Salaspils libiešu zemēm un mazāk apdzīvoto purvaino un smilšaino Pierīgas libiešu novadu.

13. gadsimta sākumā uz teritoriju ap Rīgu, kuru ierobežoja minētās dabiskās robežas, pretendēja vairāki jaunie zemes kungi. Robežu strīds sākās starp Rīgas pilsētu, Zemgales bīskapu Lambertu, Daugavgrīvas cisterciešu klosteri un Zobenbrāļu ordeni.

Šajā teritorijā īpašumi piederēja arī bīskapam Albertam un viņa domkapitulam. Kā šķirējtiesnesi rīdzinieki izmantoja pāvesta atsūtīto legātu Modenas bīskapu Vilhelmu. Ar vairākiem aktiem viņš noregulēja strīdnieku ķildas un 1226. gada 15. martā noteica Rīgas pilsētai piederošo zemes īpašumu robežas.

Dokumentā kā izejpunkts robežu aprakstam tika ņemtas Rumbulas krāces Daugavā. Uz rietumiem Daugavas kreisajā krastā robeža gāja no Rumbulas krācēm taisnā līnijā līdz Misas upei. No Misas atkal taisnā līnijā līdz Babītes ezera satekai ar Lielupi. Tā kā pilsēta no Zemgales bīskapa par 37 sudraba markām bija jau atpirkusi zemes strēli, vēlāko Salas draudzi, starp Babītes ezeru un Lielupi, tad robeža tālāk virzījās pa Lielupi līdz tās grīvai. Jūras piekraste (tagadējā Rīgas Jūrmalas teritorija) palika Zemgales bīskapa, vēlāk ordeņa valdījumā.

Uz austrumiem Daugavas labajā krastā robeža arī sākās pie Rumbulas krācēm un gāja taisnā līnijā līdz tiltam pār Pitkurgas strautu (vēlākā Garupe Ulbrokā) un no tā pa upes krastu līdz Ropažu ezera dienvidu galam. Robeža turpinājās pa ezeru līdz Daugavgrīvas klostera mūku izraktajam dzirnavu grāvim, kas savienoja Ķīsezeru ar Daugavu (tag. Milgrāvis), un tālāk pa grāvi līdz Daugavai.

Teritorija abos Daugavas krastos no Milgrāvja līdz jūrai palika Daugavgrīvas klostera valdījumā. Daugavā pilsētas lauku novada robežās no Rumbulas līdz Milgrāvim visas zvejas vietas un pārceltuves atradās pilsētas pārziņā.

Modenas bīskapa Vilhelma izdots robežu nospraušanas dokuments zināmā mērā ierobežoja arī Rīgas vācu namnieku rīcības brīvību jaunizveidotajā lauku novada teritorijā, atzīstot daļu no senajām vietējo libiešu tiesībām uz jau agrāk iegūto īpašumu. Rīgas lauku novadā ūdeņi, meža zeme un, jādodomā, arī smilšainie klajumi bija kopīpašums, kurā kā libiešu zemnieki, tā jaunie vācu namnieki varēja sev iekopt un ierīkot jaunus laukus un pļavas un kuru varēja izmantot zvejai un ganībām, mālu rakšanai, ķieģeļu un kaļķu dedzināšanai, kā arī siena pļaušanai un jaunu bīškoku ierīkošanai. Taču līdz 1226. gada 15. marta līgumam jau iekoptie lauki un pļavas, kā arī ierīkotie bīškoki un zivju tači palika to agrākajiem īpašniekiem. Bez šī galvenā lauku novada robežu nospraušanas dokumenta bīskaps Vilhelms izdeva arī vairākus citus šķirējtiesneša aktus, kuros regulēja robežattiecības starp lielajiem zemes īpašniekiem. Tajos minēts, ka lauku novadā dzīvo gan libieši, gan arī sēli. Sēļu zemes pletās Daugavas kreisajā krastā augšpus Kokneses. Šodien vairs nav nosakāms, cik daudz sēļu dzīvojuši Rīgas apkārtnē. Atsevišķi māju vārdi "Sēli" vēlākos pilsētas dokumentos netieši norāda, ka tie mituši Rīgas apkārtnē arī Daugavas labajā krastā.

Jādodomā, ka 13. gadsimtā, ja ne agrāk, Rīgas apkārtnē starp libiešiem dzīvojušas arī atsevišķas sēļu saimes. Vai sēli 12. gadsimtā dzīvojuši arī pašos Rīgas ciemos Daugavas krastā? Uz šo

jautājumu jāatbild noliedzoši, jo līdz šim Rīgā nav atrasts neviens apbedījums, kas pēc apbedīšanas tradīcijām un mirušajam kapā līdzī dotajām rotām būtu raksturīgs sēliem.

Rezumējot mūsu garo izklāstu par Rīgas libiešu pirmsākumiem, varam secināt: pirms vācu ienākšanas Rīgas ciemos atšķirībā no citiem Daugavas lejteces ciemiem mituši divu etnisku grupu iedzīvotāji. Tie bijuši gan vietējie Daugavas libieši, gan arī pārceļotāji no Ziemeļkurzemes – kuronizētie Kurzemes libieši. Divu etnisku grupu līdzās dzīvošana arī izskaidro, kāpēc nelielajā pussalā starp Rīgas upīti un Daugavu atradās divi ciemi un pastāvējušas divas apbedījumu vietas. Rodas jautājums, kāpēc hronists Indrikis un arī citi viduslaiku Rīgas vēstures avoti runā tikai par vienu etnisko grupu – libiešiem. Mēs zinām, ka 12. gadsimtā pārkursoto libiešu materiālā kultūra ir bijusi līdzīga kuršiem, bet nezinām, kādā valodā viņi runāja. Vai tas bija kaut kas līdzīgs mūsdienu tāmnieku dialektam, vai arī viņu valoda bija tomēr vēl libiešu valoda? Var jau būt, ka kopīgā valoda bija tā, kas 12. gadsimtā veicināja Kurzemes iecelotāju kopdzīvi ar Daugavas libiešiem Rīgas apmetnē un vācu ienācējiem, arī hronistam Indrikim radīja priekšstatu, ka šeit mīt vienas tautas piederīgie, kas runā vienā kopīgā valodā. Tas ir tikai minējums, kuru mūsdienās, nezinot ne tālaika kuronizēto libiešu, ne arī Daugavas libiešu valodu, pierādīt nav iespējams. Pirmos libiešu valodas pierakstus un libiešu vārdnīcu veidošanu zinātnieki uzsāka tikai 19. gadsimta otrajā pusē. Tai laikā lielākā libiešu tautas daļa jau bija saplūduši ar latviešiem un zaudējusi savu valodu. Pirmo vārdnīcu veidošanas laikā libieši kaut cik lielākā skaitā vēl dzīvoja Ziemeļkurzemes zvejnieku ciemos. No Vidzemes libiešiem

*Rīgas
libiešu
izzušanas
gaita un
cēloņi*

libiešu valodu vairs prata tikai daži vecākie Salacas libieši.

Daugavas libieši, kas senatnē bija viena no varenākām un skaita ziņā lielākām savas tautas grupām, bija pirmie, kas vai nu izzuda, vai asimilējās ar latviešiem. To veicināja un noteica daudzi faktori. Daugavas, arī Rīgas, libiešus vācieši pirmos kristīja un pakļāva savai kundzībai. Šī libiešu tautas daļa kopā ar citiem kristīgajiem bija spiesta piedalīties visos vāciešu rīkotajos karagājienos pret apkārtējām pagānu tautām. Nepārtrauktajos karagājienos daudzi libiešu karotāji gāja bojā. Atriebjoties par vācu krustnešu iebrukumiem, igauņi, leiši un zemgaļi savukārt siroja kristīgo apdzīvotajās zemēs. Vācieši, kas dzīvoja mūra pils un aiz nocietinājuma sienas Rīgas pilsētā, no šiem uzbrukumiem cieta maz, bet vietējo iedzīvotāju zaudējumi un posts bija daudz lielāks. Arī pēc Baltijas zemju iekarošanas turpinājās bīskapa, Rīgas pilsētas un ordeņa savstarpējie ķīviņi. Kungi savā starpā plēsās, bet cieta ciemos dzīvojošie zemnieki. Arī 16. un 17. gadsimtā lielie krievu un poļu gājieni uz Rīgu un tiem sekojošās sērgas un bads samazināja Rīgas apkārtnes pamatiedzīvotāju skaitu. Vienlaikus visus šos gadsimtus notika arī pretējs process. Rīga kā plaukstošs tirdzniecības centrs, kā zemes galvenā pilsēta saistīja daudzus ienācējus un bēglus gan no Vidzemes, gan arī no Kurzemes un Zemgales. Uz Rīgu devās dzīvot un labāku dzīvi meklēt daudzi latviešu zemnieki no tuviem un tāliem novadiem. Ne visi apmetās pašā pilsētā, daudzi atrada sev mājvietu arī plašajā Rīgas lauku novadā, kas pletās no Babītes ezera līdz Ķīšezeram un no jūras līdz Doles salas augšgalam.

14. gadsimtā Rīgas pilsētas kancelejas grāmatās vēl sastopam ierakstītus libiešu vārdus vai tautības apzīmējumi – libietis, bet turpmākajos gadsimtos sāk ieviesties tautību apzīmējumi – vācietis un nevācietis (*undeutsche*). Izzūd senie personu vārdi, to vietu ieņem vienādotie kristīgās baznīcas dotie vārdi. No 16. gadsimta beigām saglabāties Rīgas zvejnieku brālības locekļu saraksts. Spriežot pēc ierakstītajiem vārdiem un tiem pievienotajiem uzvārdiem vai iesaukām, zvejnieku amats Rīgā bija

kļuvis jau tīri latvisks. Minēti šādi amata vecāko vārdi un uzvārdi: *Michel Rodtsith, Laurentz Boye, Sogis, Jacob Pirxtnickx, Jacob Klinck, Thomas Schran, Martin Schrab, Michel Werschel*. Savukārt 1606. gadā tie ir šādi: *Casper Boye, Peter Dippens, Sogis, Klawing, Raussis, Ewert Dotting, Thomas Packelhuse, Pawel Biggul, Otto Wegis*. Nav grūti pēc tālaika "vācu modes" rakstītajos uzvārdos, vismaz to lielākajā daļā, konstatēt latvisku cilmi – Rudzītis, Soģis, Pirkstiņš, Kliņķis, Vēršelis, Dibens, Klaviņš, Rausis, Dotiņš, Pakulausis, Bigulis, Vegis. Kaut arī kādreiz Rīgas zvejnieku amats, kas cēlies no pirmsvācu Rīgas ciemu iedzīvotāju galvenā nodarbošanās veida – zvejas, būs bijis tīri libisks, 16.–17. gadsimta sarakstos minētajos vārdos libisku cilmi personu vārdiem ir grūti saskatīt.

Varam domāt, ka jau Livonijas valstiņu pastāvēšanas beigu posmā 16. gadsimtā Rīgā un tās apkārtnē libiešu valoda bija pilnīgi izzudusi un nedaudzie atlikušie libieši saplūduši ar latviešiem. Gadsimtu vēlāk – 1649. gadā – vēsturnieks Pauls Einhorns raksta: "Ap Rīgu citu valodu nerunā kā tikai latviešu." Kaut arī 17. gadsimtā Rīgas apkārtnē libiski vairs zemnieki nerunāja, par kādreizējiem libiešiem – šī apvidus pirmiedzīvotājiem – liecināja daudzie māju un ciematu nosaukumi – *Liebet, Libet*. Tādi atrodami Rīgas lauku novada nolēsumu grāmatu ierakstos par toreizējiem Akmensalas, Blūmendāles, Godeļmuižas, Kiļķu, Krūzraga un Olaines pagastiem. Acīmredzot šajos ciematos iepriekšējos gadsimtos vēl dzīvojuši libieši, un kaimiņi latvieši tad arī devuši pēc viņu tautības māju nosaukumus. Tās varētu būt beidzamās libiešu apdzīvotās salīņas starp ienācējiem latviešiem Rīgas apkaimē.

Kādas liecības par Rīgas pirmiedzīvotājiem libiešiem saglabājušās līdz mūsu dienām? Vai vienīgi skopās senrakstu ziņas, ka šeit kādreiz libieši dzīvojuši? Vai tikai nedaudzās zemē, t.s. kultūrlānī, saglabātās materiālās kultūras liecības – rotas, darbarīki, ieroči, celtnu paliekas? Visu šo nedaudzo liecību vidū tomēr ir viena īpaši nozīmīga, kas nav saglabājusies nevienā citā tālaika arheoloģiskajā pieminekļī, ne arī pieminēta,

izņemot Rīgu, citos Latvijas senajos dokumentos. Tās ir Rīgas lībiešu t.s. māju jeb īpašuma zīmes. Ar nazi kokā vai koka priekšmetos iegrieztu atšķirīgu nelielu svītrīņu apvienojums, kas apliecina lietas piederību noteiktai saimei, ģimenei vai arī individuālam īpašniekam. Rīgas lībiešiem šādas zīmes minētas dokumentos, kas apstiprina viņiem piederošos biškokus. Otra zīmju grupa sastopama uz arheoloģiskajos izrakumos Rīgā atrastajiem zvejniecības piederumiem.

RĪGAS LĪBIEŠU ĪPAŠUMZĪMES

Daudzu Eiropas zemju iedzīvotāji senatnē sev piederоšās mantas apzīmēšanai izmantoja īpašas zīmes. Tās tiek dēvētas gan par īpašuma vai īpašnieka zīmēm, gan mājas, sētas jeb ģimenes zīmēm, gan piederības zīmēm. Īpašumzīmes pēc sava ārējā izveidojuma ir radniecīgas amatnieku zīmēm, ar kurām amatnieks iezīmēja savu ražoto produkciju, kā arī maģiskajām un kulta zīmēm, kuras pirmatnējās tautas, vadoties pēc senajiem ticējumiem, lietoja, veicot dažādas maģiskas un kultiskas izdarības. Visās šajās senajās zīmēs varēja ietilpt arī atsevišķi ornamentu elementi ar semantisku nozīmi. Dažādos reģionos īpašumzīmēm ir atšķirīgs izveidojums. Daļai ģermāņu, kā arī Baltijas jūras piekrastē dzīvojošo latviešu, leišu, lībiešu un igauņu tautu lietotajām īpašumzīmēm ir zināma līdzība ar kādreiz šajā plašajā teritorijā izplatītajiem rūnu rakstiem. Turpretim, kā norāda pētnieki, Centrāleiropā romāņu tautām īpašumzīmes veidotas atšķirīgā izpildījumā.

Šodien vairs nav nosakāms, vai Baltijas jūras piekrastē senās īpašumzīmes radušās tieši rūnu iespaidā vai arī to izcelsme ir daudz senāka. Jāatzīmē, ka Skandināvijā līdz pat 18. gadsimtam ar atsevišķām rūnu zīmēm vai īsiem rūnu ierakstiem bieži greznoti sadzīves priekšmeti un ieroči. Dažas no šīm iegrieztajām rūnām norādījušas priekšmeta nozīmi (īpašības), citas – meistara vai īpašnieka vārdu, vēl citām bijusi tīri maģiska nozīme. Rūnu zīmes ar savu vienkāršo izveidojumu, tāpat kā senās īpašumzīmes, piemērotas iegriešanai kokā vai iegrebšanai akmenī. Būtiska abu šo zīmju grupu atšķirība ir tā, ka rūnas norāda kādu konkrētu valodas skaņu, tās ir

*Īpašumzīmju
izcelsme un
lietojums*

burts – skaņas apzīmējums, turpretim īpašumzīmes ir daudz senāks, primitīvāks posms raksta vēsturē. Kā zinām, raksts ir valodas elementu (frāžu, vārdu, zilbju, skaņu) atveidojums ar noteiktu grafisku zīmju palīdzību.

Līdz cilvēce nonāca pie rakstības ar skaņu atveidojumu burtos, tā bija izgājusi jau garāku primitīvās rakstības attīstības periodu. Vissenākais raksts ir frazeoloģiskais, kad ar katru zīmi atveidoja veselas frāzes un teikumus. Tā paveids ir piktogrāfiskais (attēlu) raksts un nosacītās zīmes. Pie šīm pēdējām pieder arī īpašumzīmes. Tipoloģiski īpašumzīmes attiecināmas uz pārejas posmu no stilizēta zīmējuma ar simbolisku raksturu uz ideogrāfisku rakstu, t.i., veselu jēdzienu apzīmēšanu ar noteiktu raksta zīmi. Mūsdienu rakstu sistēmās tādi, piemēram, ir matemātikas cipari un ķīmijas simboli. Šeit vienai zīmei vai zīmju kombinācijai ir sava nosacīta nozīme.

Īpašumzīmes palīdzēja ne tikai atšķirt un atrast savu mantu starp daudzām citām, bet tās zināmā mērā arī aizsargāja saimnieka īpašumu. Pēc senajiem ticējumiem un pirmatnējā cilvēka priekšstatiem, jebkurš attēls iemiesoja sevī to cilvēku, dzīvnieku vai mitoloģisku būtni, kuru tas apzīmēja. Tāpat piederības zīme savā sākotnējā senākā izpratnē nozīmēja nevis “tas ir mans piederums”, bet šajā zīmē bija parādīts “es te esmu”, respektīvi, “es aizsargāju šo priekšmetu kā savu”. Tāpēc reizēm īpašumzīmēs viegli iedomājams stilizēts cilvēka kontūru vai arī locekļu (galvas, roku) attēlojums.

Daudzas no mūsu senajām īpašumzīmēm ir līdzīgas vai pat identiskas latviešu un libiešu rotājošā ornamenta elementiem. Starp šīm piederības zīmēm redzam gan dažādas krusta variācijas, pat populāro ugunskrusta simbolu, gan arī Jumja zīmes atšķirīgus variantus, gan izplatīto saules simbolisko atveidu – krustotu apli. Taču lielākajai daļai zīmēs redzamo svītru kombināciju varētu piemist tikai nosacīts paša īpašnieka simbols bez jebkāda noteikta attēla rakstura.

Tā kā vairums īpašumzīmju ir bijušas domātas iegriešanai koka priekšmetos, retāk ieskrāpēšanai metāla darinājumos vai

iegrebšanai akmeņos, tad tās veidotas kā dažu vai lielāka skaita taisnu svitriņu kombinācija. Priekšmeta izgataotājs, iegriežot tajā īpašumzīmi, piešķīra darinājumam arī zināmu dekoratīvu rotājumu. Tā katra īpašumzīme nes sevī otru uzdevumu – ne vien stāstīt par priekšmeta piederību kādai personai, bet arī līdzīgi ornamentam rotāt tā virsmu.

Kaut arī Latvijas senās īpašumzīmes ir saistījušas pētnieku uzmanību jau no 18. gadsimta, tās vēl līdz šim laikam nav apkopotas un dziļāk semantiski pētītas. Pagājušā – 19. gadsimta beigās, kad visā Latvijas teritorijā, tautas atmodas vadoņu skubināta, sākās folkloras materiālu, vietvārdu un etnogrāfisko priekšmetu vākšana, senajām īpašumzīmēm īpašu vērību neveltīja. Šodien, kad Latvijas laukus skārušas mūsu gadsimta lielās pārmaiņas, reti kur vairs pirmatnējā vietā atradīsim senās īpašumzīmes. Liekas, pārspilēts ir uzskats, ka senatnē jebkurš priekšmets ir ticis apzīmēts ar savu piederības zīmi. Arī arheoloģiskajos izrakumos tajos pieminekļos, kur kultūrlānī ir saglabājušies senie koka darinājumi, īpašumzīmes atrod iegrieztas uz ne vairāk kā desmit procentiem no visiem koka priekšmetiem (piemēram, Rīgā). Visbiežāk gan senākajā etnogrāfiskajā materiālā, gan arī izrakumos īpašumzīmes atrod uz zvejniecības rīkiem. Piemēram, uz tiklu pludiņiem tādas zvejnieki iegriezuši vēl pat 20. gadsimtā. Plaši piederības zīmes lietotas arī meža dravniecībā gan biškoku, gan dravniecības rīku iezīmēšanai. Liekas, ka īpašumzīmes vairāk lietoja uz tiem priekšmetiem, kurus vajadzēja atšķirt starp daudziem citiem līdzīgiem.

Īpašumzīmes viduslaikos plaši izmantoja arī pilsētās – gan amatnieki savas produkcijas iezīmēšanai, gan tirgotāji savu preču partiju marķēšanai. Pilsētniekiem īpašuma jeb māju zīmes aizstāja ģerboni. Tās iecirta gan virs ieejas durvīm namā, gan uz kapa plāksnēm un krustiem. Tā īpašumzīmes senatnē ik dienas pavadīja cilvēku no šūpula līdz kapam. Pilsētās īpašumzīmes bija raksturīgas līdz 15. gadsimtam. Vēlākos gadsimtos, plašāk izplatoties izglītībai un rakstībai, īpašumzīmes pilsētās nomainīja dažādi uzraksti.

*Etnogrāfiskās
ziņas par
meža
dravniecību*

Dravniecība Austrumbaltijā jau kopš vēlā dzelzs laikmeta bija kļuvusi par nozīmīgu saimniecības palignozari. Medus tolaik bija vienīgā zināmā saldviela. Tautā bija pazīstamas arī tā ārstnieciskās īpašības. Kā rūgšanas stimulatoru medu lielos daudzumos patērēja arī iecienītā reibinošā dzēriena medalus pagatavošanai. Tādu pazina un lietoja arī Daugavas libieši. Kā stāsta Indriķa hronika (II, 8), 1198. gadā pēc bīskapa Bertolda nāves Rīgas kaujā krustneši no Livzemes atgriezās Vācijā. Vietējie libieši sapulcējās, kad bija izvārijuši pēc savas paražas medu, un, to dzerot, pieņēma lēmumu uzspiesto kristīgo ticību nomazgāt Daugavas ūdeņos.

Ne vien dravnieku iegūtajam medum, bet arī vaskam tolaik bija īpaša vērtība. Tā bija nozīmīga tirgus prece, kuru sevišķi pieprasīja rietumzemju tirgotāji. Izplatoties kristīgai ticībai, visu baznīcu apgaismošanai un reliģisko svētku gadījumos izlietoja daudz sveču. Vaska sveces bija īpaši iecienītas. Tās dega ilgāk nekā no taukiem lietās, deva pilnvērtīgāku apgaismojumu un, vaskam sadegot, izplatīja patikami saldo medus smaržu. Cik vaska sveču tolaik baznīcās varēja patērēt, liecina kaut vai divi piemēri, kurus min jau P. Rizga, rakstot par bīskopības vēsturi Eiropā. Piemēram, viduslaikos kādā Šveices baznīcas kapelā dienu un nakti degušas 16 milzu sveces, katra 30 mārciņu (12 kg) smaga. Vācijā Virtembergas galvenajā baznīcā katolu laikos vienā gadā svecēs sadedzinājuši ap 35 000 mārciņu (14 000 kg) vaska. No šiem pāris piemēriem varam iedomāties, cik daudz Rietumeiropas baznīcās un klosteros tika patērēts vaska ik gadus. Tā vasks un medus jau no 11. gadsimta kļuva par vienu no vispieprasītākajām tirgus precēm, kuru iegūt devās tāljūru tirgotāji no Centrāleiropas uz Baltijas jūras austrumu piekrasti. Šeit pletās plaši pirmatnējie meži, kuros jau no seniem laikiem bija pazīstama meža dravniecība. Tādu pazina arī libieši Rīgas apkārtnē.

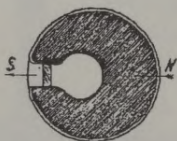
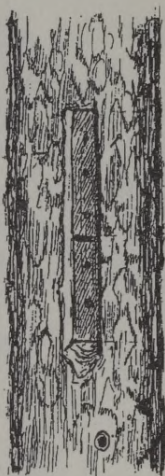
Latvijā, tāpat kā visos citos ar mežiem bagātos apgabalos, dravniecības sākumi meklējami mežā. Dabiskais bišu mājoklis visbiežāk bija izpuvis koks ar dobumu, kuru bišu spiets uzmeklēja un turpmāk apdzīvoja. Sākumā cilvēki mežos meklēja šādus dabiskus bišu mājokļus, izņēma medu un reizē ar to iznīcināja bites. Tomēr bišu kokos toreiz netrūka, jo pirmatnējā mežā bija tik daudz neuzietu un vēl neiznīcinātu bišu saimju, ka nākamo vasaru izpostīto saimju vietā apmetās atkal citi spieti. Vēlākos laikos bez dabiskiem dobumiem dravnieki kokos izciirta bišu mājokļiem piemērotus iedobumus – dores. Pirmatnējie meži bija visu kopīpašums, bet dravnieku sagatavotie biškoki, kas reizēm dēvēti arī par meduskokiem, bija jau katra privātīpašums, kuru īpašnieki apzīmēja ar savu īpašumzīmi. Neviens cits tad arī šādus apzīmētus kokus neaizskāra. Biškoku aplaupīšana notika ļoti reti, jo nokerto zagli tais laikos pēc senajām ieraduma tiesībām sodīja ar nāvi. Vēsturnieks Arveds Švābe atstāsta kādu 16. gadsimta tiesu dokumentu, kur Dundagā nokertajam bišu zaglim piespriež bargu sodu – bende viņam vispirms pārgrīzīs nabu un zarnas izritinās ap apzagto biškoku, pēc tam ļaundari uzkārs pie augstām karātavām citiem par biedinājumu.

Biškokus ierīkoja ne vien dzīvesvietu tuvumā, bet reizēm dravnieks devās jaunas dores cirst tālu pirmatnējā mežā, kur vien to atrada par izdevīgāku.

Pirmās visplašākās ziņas par meža biškopību, doru ciršanu un biškopības piederumiem

Biškoks
jeb meduskoks
(pēc A.Bilenšteina)

Kokā izkaltā dore
(pēc F.Linnusa)

jau pagājušajā gadsimtā pierakstījis Augusts Bilenšteins. Doru ciršanai jeb dēšanai augošos kokos lietoja īpašus darbarīkus – dravnieka kaltu jeb vedgu, cērti vai cirvi. Vedga ir apmēram vienu metru garš dzelzs kalts ar koka spalvu vai bez tā. Cērtē līdzīga cirvim, tikai asmens zobī tai ir perpendikulāri kātam un malas uzliektas uz augšu. Parasti kokā izdoba vienu dori, ja koks bija dzižens – dažkārt divas vai pat trīs. Tās izvietoja dažādos augstumos, piemērojoties kokam. Visizdevīgākā kokam skaitījās dienvidu – saules apspīdētā pusē.

Dori izcērtot, koka stumbrs jaunizveidotā dobuma vietā kļuva neizturīgāks, vieglāk vēja aukām nolaužams. Lai jaunveidoto bišķoku pasargātu no galotnes nolaušanas un paildzinātu tā kalpošanu, dravnieks nocirta bišķokam pašu galotni. Tā bišķoks kļuva zemāks par citiem apkārtējiem meža kokiem un guva aizvēju.

Kad dobums bija izcirsts vajadzīgajā lielumā (parasti – koka trupēt sākušā vietā), to aizvākoja (noslēdza) ar diviem gareniski iztēstiem dēliem, kurus sauca par vākiem jeb durvīm. Vāku malās atstāja spraugas bišu skrejām. Vākus nostiprināja ar slīpi iedzītiem izņemamiem pulķiem. Virs vākiem dravas cauruma priekšā piekāra valnu – apaļu vai tēstu koka gabalu. To virs dores piestiprināja koka tapā – lai tas brīvi kustētos uz sāniem. Valna sargāja dravu no vēja, lietus un sniega, no dzeņiem, caunām un citiem nelūgtiem medus kārotājiem. Kā liecina etnogrāfiskie materiāli, uz valnas,

uz dores augšējā vāka, arī stumbra apakšā redzamā vietā koka mizā dravnieks iecirta savu īpašumzīmi.

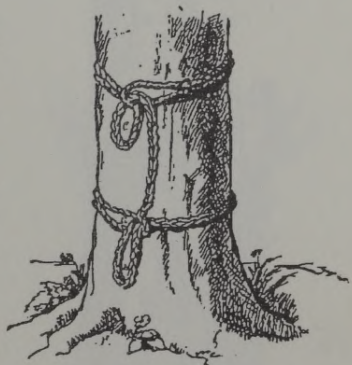
Kad dore bija iecirsta, bija jāgaida un jācer, ka šajā vai nākamajā vasarā spietošanas laikā to atradīs un izvēlēsies par mājokli kāda jaunā saime. Pēc tā, kā bites aplidoja jaunizveidoto biškoku, pieredzējis dravnieks zināja, vai bites tajās apmetušās vai ne.

Senajiem dravniekiem nācās daudz kāpēt pa kokiem – galotni cērtot, dores dējot, medu izņemot. Latvijā dravnieki pastāvīgas kāpnes pie biškokiem neierīkoja. Īpašas kāpšanas ierīces izmantoja tikai tajā brīdī, kad bija jāpieklūst pie dravas, pēc tam ierīci atkal noņēma.

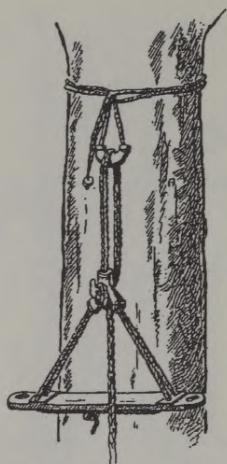
A.Bilenšteins apraksta kādu ļoti primitīvu kokā kāpšanas ierīci – sliki. Sliki taisīja, nocērtot zarainu, tievu, slaidu eglīti, apdarināja zarus apmēram 15 cm attālumā no stumbra un pieslēja pie biškoka apakšējā zara. Kad nokļuva līdz biškoka zariem, tālāk varēja kāpt pa tiem.

Otrs kāpšanas veids – pa virves cilpām – prasīja no kāpēja lielu veiklību un izturību, gan virvi apmetot gar koka stumbru, gan noturoties izveidotajā cilpā ar vienu kāju. Kāpjot visu laiku bija jāpieturas ar roku pie koka, lai nenokristu zemē, tā darbam atlika tikai viena brīva roka.

Daudz sarežģītāks, bet ģeniāls izgudrojums bija dzeinis – īpaša kāpšanas ierīce, ar kuru dravnieks pats sevi uzvilka kokā augšā, varēja uz tās sēdēt un brīvi strādāt ar abām rokām.

Ierīces kāpšanai
biškokos – slikiis,
virves cilpa
(pēc P.Rizgas)

Dzeinis
(pēc P.Rizgas)

Dravnieks ar
dzeiņa palīdzību
kāpj kokā
(pēc A.Bilenšteina)

Dzeinim ir divas galvenās sastāvdaļas jeb darbības mezgli. Pirmā no tām – ierīce, ar kuras palīdzību dzeini nostiprina kokā. Viena paveida dzeinim tā sastāv no kāša, kura osai izvērtā īsa izturīgas virves cilpa. Uz šīs virves uzlikts un nostiprināts koka liedzējs – vienkāršs bloks, kuram apakšā iegriezta grope virvei, bet augšpuse ieapaļa un vidū ielikta. Dzeiņa otra sastāvdaļa ir virve, ar kuru bitenieks uzvilka sevi biškokā. Šajā virvē ir sadalītājs – trīsžuburu “vārna”, ar kuras palīdzību virvēs bija iesiets dzeiņa dēlītis sēdēšanai, strādāšanai, kā arī darbarīku un piederumu novietošanai. Dzeiņa virvi izvēra cauri kāša osā iesietajai cilpai, kurai liedzējs neļāva sakļauties. Pa liedzēja izliekto gludeno virsmu dzeiņa virvei bija nodrošināta laba slidēšana. Nostiprinājis dzeiņa kāsi biškoka zarā, bitenieks uzsēdās uz dzeiņa dēļa un, saņēmis dzeiņa virves valējo galu, ar kājām pret koka stumbru balstīdamies, uzvilka sevi vajadzīgajā augstumā pie stumbra izkaltās dokes – bišu mājokļa. Pēc tam, lai neslidētu atpakaļ un atbrīvotu rokas darbam, apmeta īpašu cilpu ap “vārnas” kāsi. Dzeiņa “vārna” pildīja virvju sadalītāja un saturētāja funkcijas. Tā nodrošināja šīs diezgan sarežģītās virvju sistēmas ērtāku lietošanu.

Latvijā dzeiņa detaļas atrastas arheoloģiskajos izrakumos Koknesē, Āraišos un Talsos. Tās ļoti līdzīgas detaļām etnogrāfu fiksētajos dzeiņos, kas lietoti 19. gadsimtā. No tā varam spriest, ka gadsimtu gaitā dzeiņa detaļas tika nedaudz mainījušās, jo

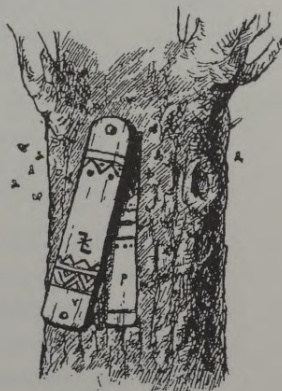
pati dzeiņa konstrukcija jau vēlajā dzelzs laikmetā bijusi samērā pilnīga. Dravniekiem, izgudrojot dzeini, ievērojami cēlās grūtā, bet ienesīga darba ražīgums. Kaut gan Rīgas izrakumos dzeiņa detaļas nav atrastas, varam droši apgalvot, ka arī Rīgas libieši savās bitenieku gaitas tādus ir lietojuši, jo pēc etnogrāfiskā materiāla līdzīgas konstrukcijas dzeini pazinušas visas Latvijas kaimiņu tautas.

Staigājot pa mežu, dzeiņa virvi saritināja ap sēdekļa dēlīti, sasēja un lika plecos. Lidzi bija jānes ne vien dzeinis, bet arī no liepu koka izdobts vai no dēļiem taisīts spainītis ar medus kārēm un rīkiem dores apkopšanai. Ejot no koka uz koku, līdz nesamās nastas svars pieauga.

Senāk, kad sietiņu sejas aizsegšanai vēl nelietoja, dravnieks aplika ap galvu linu drānu, nosēja piedurknes un, tā sagatavojies, "kāpa bitēs". Kā norisa medus izņemšana? Atbīdījis valnu un ar žuburainu koku atbalstījies pret stumbru, bitenieks izņēma laukā apakšējo vāku. Tam iepretī atradās medus šūnas, augšdaļā – šūnas ar periem un bišu māti. Šūnas izgrieza garenvirzienā ar sāniski saliektu nazi. Pagarās šūnu šķēles lika spainītī. Ja medus ņemšana toruden bija pēdējā – raudzījās, lai bitēm paliktu pietiekami barības ziemei. Salam tuvojoties, aizdrīvēja spraugas starp dores vākiem un stumbru, reizēm apvīstīja ar salmiem vai sausu zālī, lai drava neizsaltu. Tā seno meža dravniecību gan pēc paša novērotā, gan pēc vāktajam ziņām no vecajiem biteniekiem aprakstījis Augusts Bilenšteins.

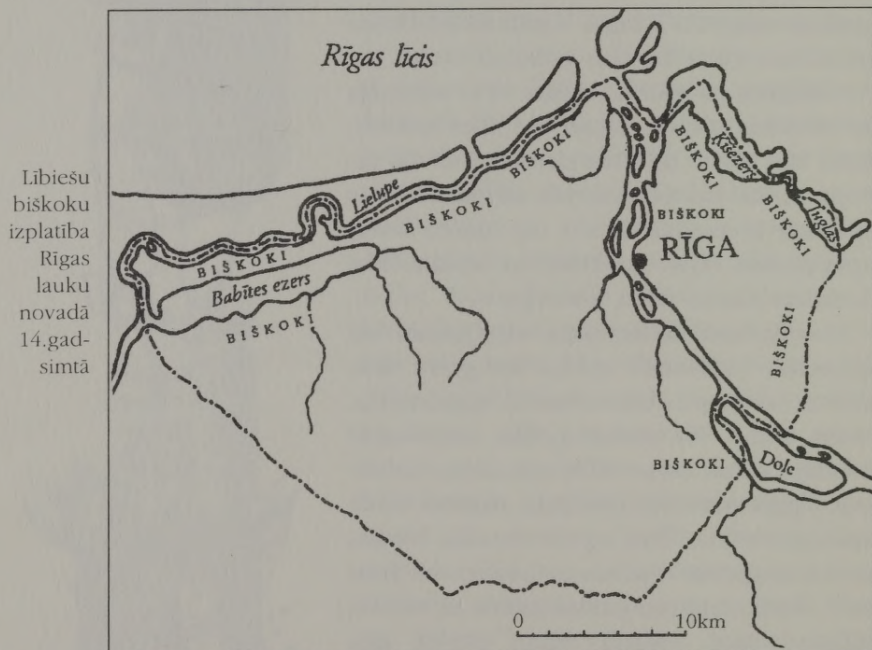

Dravnieks
nes dzeini
(pēc P.Rizgas)

Dore ar valnu
un plauktiem
(pēc P.Rizgas)

Ar laiku, uzkrājoties pieredzei un novērojumiem, dabā augošos kokos cirstas doris nomainīja kokos uzvilkti bluku stropi. Sākumā tie bija no vētras izgāztiem biškokiem izcirstā daļa ar dori, vēlāk ņēma izpuvušo koku, sadalīja klučos, iztīrīja vidu, pierīkoja galos vākus un vilka kokos. Uz zemes uzbūvēt bluka stropu bija daudz vieglāk nekā augstu virs zemes augošā kokā

izdobt dori. Kopš 16. gadsimta dravas sāka ierīkot sētās pie mājām no blūkiem izdobtos stropos. Pakāpeniski jaunā mājas dravniecība aizstāja neērto meža dravniecību.

Rīgas izrakumos kultūrlānī līdz šim nav izdevies atrast liecības par dravnieku darbarīkiem. Taču medus un vasks reizēm labvēlīgos apstākļos zemē ir saglabājušies. Ar tāsīm apšūta kriju vācele, kas bijusi pildīta ar medus kārēm, atrasta Rīgā, Alberta laukuma izrakumos kādā 12.–13. gadsimta celtnes vietā.

Līdzīgs atradums – neliela kriju vācele, pildīta ar vasku, – iegūts arī izrakumos Peldu un Ūdensvada ielas stūrī. Vaska atradumi apaļajās kriju vācelēs vedina atcerēties daudzās tautasdziesmas, kurās runā par vaska ritentiņiem, piemēram:

Pārdod vaska ritentiņu,
Nopērk caunu cepurīti.

Laikam jau šādu vaska ritentiņu ieguva, ielejot izkausēto mīksto vaska masu apaļajā kriju vācelē. Kad sacietējušo masu izņēma, ieguva “zeltaino vaska ritentiņu”. Iespējams, lai šādus vaska ritentiņus tirgum pagatavotu visus vienāda lieluma un svara, izmantoja viena noteikta izmēra kriju vāceles.

Viduslaikos viens no Rīgas rātes uzdevumiem bija arī visas pilsētas saimnieciskās dzīves vadīšana. Rātes pilnvaroti, saimnieciskās lietas pārzināja un kārtoja divi pilsētas kases (ķemerejas) kungi. Viņu pienākums bija reģistrēt pilsētas ienākumus īpašā kases grāmatā, kuru latīņu valodā, tāpat kā citās Eiropas pilsētās, dēvēja par *Liber redituum*. Vēstures literatūrā to pazīstam latviskotos nosaukumos – kā “pilsētas rentes ieņēmumu grāmata” vai “Rīgas ienākumu grāmata”. Kādreiz šī grāmata tikusi vesta regulāri gadu no gada. Diemžēl no tās līdz mūsu dienām saglabājušies tikai trīs uz pergamenta lapām rakstīti fragmenti par laiku no 1334. līdz 1344., 1349. līdz 1406. un 1488. līdz 1574. gadam. Šajā grāmatā ierakstīti galvenokārt ieņēmumi par pilsētai piederošo nekustamo īpašumu iznomāšanu, reizēm arī par citiem saimnieciskiem pasākumiem. Spriežot pēc ienākumu grāmatas ierakstiem, pilsēta savus nekustamos īpašumus iznomājusi gan uz noteiktu, gan nenoteiktu laiku, reizēm pat uz mūžu un arī ar mantošanas tiesībām bērnbērniem.

*Ko stāsta
Rīgas
ienākumu
grāmata par
lībiešu
dravniekiem
un viņu
īpašumzīmēm*

Bez daudzajiem nekustamajiem īpašumiem pašā pilsētā Rīgas rātei prāvus ienākumus deva arī nomas ligumi no tās patrimoniālā apgabala jeb lauku novada. Bez dzirnavām, pārceltuvēm, zvejas vietām, plāvām, ganībām u.c. pilsētai lauku novadā piederēja arī biškoki. Gan Rīgas ienākumu grāmatā, gan citos vēlākos norēķinu dokumentos tie latīniski dēvēti par *arbores melligere* (meduskoki), vēlāk lejasvācu valodā reizēm saukti arī tāpat par meduskokiem (*Hönigbaum*), bet biežāk gan dēvēti par biškokiem (*Bienenbaum*, *Bienenstock*, *Immenstöcke*, *Immenboime*). -

Pēc senajām ieradumu tiesībām libieši mežu uzskatīja par visiem piederošu kopīpašumu, kur katrs drikstēja sev ierīkot biškokus. Pirmajos ienācēju vācu kungu slēgtajos līgumos vēl tika ievērotas šīs libiešu tiesības. Tāpēc 1226. gadā libiešu rokās no pilsētas nodevām atbrīvoti palika visi jau ierīkotie biškoki. Mums nav ziņu, kādas nodevas tai laikā dravniekiem bija jāmaksā pilsētai par jaunierīkotiem biškokiem. No nedaudzajām rakstīto vēstures avotu liecībām, kas saglabājušās līdz mūsu dienām, varam spriest, ka pilsētas rāte 14. gadsimta 40. gados biškokus pilsētas lauku novadā atņēmusi to agrākajiem vietējo tautību īpašniekiem un ieskaitījusi pilsētas īpašumā.

Rīgas ienākumu grāmatā atrodami 12 ieraksti, kas saistīti ar biškoku atsavināšanu un jauno nomas noteikumu reģistrēšanu. Ieraksti veikti trijos gados – 1342., 1344. un 1349. gadā. Beidzamajam ierakstam gandrīz vārds vārdā līdzīgs saglabājies kāds līguma dokuments, kurā Livonijas ordeņmestrs Gosvīns no Hērikes 1349. gada 29. septembrī izšķir strīdu starp Salaspils libiešiem un Rīgas pilsētu. Visus vecos biškokus, kas atradušies pilsētas lauku novada mežos, rīdzinieki atzinuši par ordeņa novadā dzīvojošo libiešu privātipašumu, bet jaundobtos biškokus – par pilsētas īpašumu. Tā kā veco biškoku mūžs nebija ilgs, tad laikam tie varēja palikt iepriekšējo īpašnieku īpašumā, līdz sapuva vai vētra tos nogāza. Tā pēc zināma laika visi biškoki, kurus pakāpeniski atjaunoja, nonāca pilsētas īpašumā. Par biškoku izmantošanas tiesībām vecajiem īpašniekiem –

tagad nomniekiem – turpmāk bija pilsētai jādod puse medus un vaska ražas, un biškoks viņi kāpt un medu izņemt drīkstēja tikai ar rātes pārstāvju – īpašu ierēdņu – meduskungu (*Hönnig-vögte*) atļauju to klātbūtnē. Par šo noteikumu pārkāpšanu draudēja sods līdz pat 15 marku apmērā.

Pusgrauds – graudniecības sistēma – viduslaikos bijis izplatīts pilsētu zemes īpašumos, kur zināmā mērā bija jūtama preču saimniecības ietekme un bija brīvi zemnieki. Graudniecības pirmsākumi Rīgas lauku novadā veidojušies agri. Ienākumu grāmatas ieraksti par graudniecību parādās 14. gadsimta vidū. Šajā laikā graudniecība jau attiecināta uz zemes lietošanu, plavu plaušanu un arī biškoku kopšanu. Tik sazarojusies graudniecības sistēma norāda, ka tās sākotnējās formas jau būs veidojušās daudz agrāk par laiku, kad pusgrauds fiksēts dokumentos. Pusgrauda sadale pēc tradīcijas notika uz vietas, tamdēļ arī biškoks dravnieks varēja kāpt un medu izņemt tikai rātes pārstāvja klātbūtnē. Meža dravās biškoks medu izņēma reizi gadā rudenos. Kā liecina visi ieraksti Rīgas ienēmumu grāmatā par biškokiem pilsētas lauku novadā, tas noticis septembrī pirms Mikēliem (pirms 29. septembra).

Izskatot jau minētos 12 ierakstus par biškokiem (Nr. 374–385), varam secināt, ka visi biškoku nomnieki bijuši vietējo tautību iedzīvotāji. Tāpat vērojams, ka vairākos gadījumos biškoku nomnieki bijušas divas, pat trīs personas kopā, reizēm arī tuvi radinieki. Tā, piemēram, 383. ieraksts min, ka 66 biškokus ierīkojis Lembests, libietis no Ropažiem, kopā ar brāļiem.

Vairums bijušo biškoku īpašnieku – jauno nomnieku – noteikti bijuši libieši. Par to liecina gan tautības “libietis” (*lyvo, Lyven*) pieminējums vairākos ierakstos, gan arī libiešu apdzīvoto apkārtnējo ciemu (Ropaži, Salaspils, Jugla) nosaukšana aiz personas vārda ieraksta. Grūtāk spriest par tiem ierakstiem, kuros minēts tikai nomnieka vārds. Vairumam libiešu ir jau kristīgie, baznīcas dotie vārdi. Atšķirībā no vāciešiem vietējie iedzīvotāji tos lietojuši pārveidotus, piemērotus savai izrunai. Taču rātes dokumentos, kurus rakstīja vācietis latīņu valodā,

atsevišķas skaņas pārveidotas ar citiem burtiem. 14. gadsimtā Rīgas kancelejas grāmatās latīņu valodu sāka aizstāt ar vācu pilsētnieku vidū izplatīto lejasvācu valodu. Tās ietekmē personu vārdi bieži beidzas ar burtu "e". Tāpēc šodien grūti pateikt, vai nomnieku, kas ierakstīts kā Jane, sauca par Janu vai Jāni. Baznīcas vārds vāciešiem ir Johans. Tātad mūsu gadījumā biškoku nomnieks noteikti ir vietējais iedzīvotājs. Jāņa vārds arī senatnē bijis viens no izplatītākajiem nevācu pilsētnieku kristītajiem vārdiem. Vēlāk arī pirmā latviešu rīdzinieku draudzes baznīca veltīta sv. Jānim Kristītājam.

Nemēģinot sniegt visu 12 ierakstos pieminēto vārdu izcelsmes skaidrojumu, kas būtu profesionāla valodnieka uzdevums, jāatzīmē, ka atsevišķi vārdi varētu liecināt arī par Rīgas apkārtnes sēļu līdzdalību biškoku kopšanā un nomāšanā.

Izmāto biškoku skaits arī ir dažāds. Tas svārstās no 18 līdz pat 300. Dažkārt minēti tikai jaunierīkotie biškoki, bet veco skaits nav pieminēts. Citreiz vispār izmāto koku skaits nav minēts, bet norādītas tikai zemes robežas apgabalam, kurā atļauts ierīkot jaunus biškokus ar nomnieka īpašumzīmi.

Vairākos ierakstos minētas arī tās vietas, kur pilsētas lauku novadā atradušies libiešu nomātie biškoki. Daļa vietvārdu, kas 14. gadsimtā visiem rīdziniekiem bija pazīstami, šodien vairs nav nosakāmi un to atrašanās vieta dabā nav identificējama. Mēs vairs nezinām, kur bijušas Robeja dzirnavas, kur tecējis Elverikes strauts, kur atradusies Tviseles sala. Toreiz daudzas vietas Rīgas apkārtņē pēc ieraduma ieguva savu nosaukumu no īpašnieka uzvārda. Laika gaitā mainoties īpašumiem, to pašu vietu sāka dēvēt atkal jaunā vārdā. Tādējādi tikai rets 13.–14. gadsimta vietvārds savā sākotnējā nosaukumā nonācis līdz mūsu dienām.

Ne vienmēr mēs varam precīzi pateikt seno vietu atrašanos dabā, taču galvenos rajonus pilsētas apkārtņē, kur bijuši biškoki, tomēr varam noteikt. Ienākumu grāmatu ierakstu izdarīšanas laikā 14. gadsimtā meži Rīgas apkārtņē aizņēmuši daudz lielākas platības nekā vēlākos gadsimtos. Taču arī toreiz vairums biškoku

bijuši izvietoti mežos, kas atradās tālāk no pilsētas. Zināmu izbrīnu rada 377. ieraksts, kurā teikts, ka Vesdotam Smilšu kalnā (*monte arene**) ir 40 bīškoki. Par Smilšu kalniem (*Mons arene, Santbergh*), arī par Kubes kalnu (*Kubsberg, Kubbesekell*) sauktas smilšu kāpas pašā toreizējās Rīgas pievārtē, kas aizņēma tagadējās pilsētas teritoriju platībā no Esplanādes līdz Dzirnau un Lāčplēša ielai. Vienu no augstākajām kāpām šai vietā 13. gadsimta sākumā hronists Indriķis dēvē par Seno kalnu (*Monte Antiquus*). Šai laikā, t.i., 1203. gadā, kā vēsta Indriķis (VII, 5), pie Senā kalna audzis mežs, kur rīdzinieki cirtuši kokus. Vēlākos gadsimtos Smilšu kalnos pacēlās pilsētas vēdzirnavas un pletās pilsētnieku lopu ganības. Spriežot pēc minētā ienākumu grāmatas ieraksta, iespējams, ka 14. gadsimta pirmajā pusē šeit vēl daļēji bija saglabāties arī senais mežs.

Precīzāk nodalāmi trīs no pilsētas attālāki novadi, kuros atradušies lībiešu bīškoki. Visprecīzāk apzīmēta teritorija lejpus Akmeņsalas (*Stenholme*) – zeme, ko senāk dēvējuši par Voltusenu (381.–382. ieraksts). Akmeņsala ir zemes pacēlums Daugavas kreisajā krastā, kuru no sauszemes norobežo senā Daugavas atteka Olekte. Senāk šeit pletās Akmeņsalas pagasts, tagadējais Katlakalns. Nelielā platībā varens priežu mežs vēl šodien saglabāties Katlakalna baznīcas un kapsētas apkārtnē. Senāk šāds priežu sils noteikti aizņēmis daudz lielāku platību.

Otrs bīškoku mežs pleties tagadējā Mežaparka un Bīķernieku meža teritorijā un Dreiliņos. 375. ierakstā minētais Kaģu ciems varētu būt identificējams ar 17. gadsimta Kaģu krogu, kas atradies Kampes pagastā (vēlākie Bīķernieki). Netālu bija arī Juglas ieteka Ropažu (*Rodenpois*) ezerā (tag. Juglas ezers). No šīs apkārtnes varētu nākt bitenieks Juglas Jake (minēts 379. un 384. ierakstā). Šajos pašos mežos, spriežot pēc robežu apraksta, bijuši ierīkoti arī Salaspils lībiešu bīškoki.

Trešais bīškoku izplatības rajons atradies Daugavas kreisajā

*Avotos minēto vietu vēsturisko nosaukumu latīņu rakstība grāmatā saglabāta adekvāti oriģināltekstam.

krastā. Pēc 384. ierakstā dotā teritorijas robežu apraksta tas varētu būt sācies pie tagadējā Ilguciema. Robežu aprakstā kā izejpunkts minēts Svētā Gara dambis (*dammene s. spiritus*). Ilguciema apkārtnē viduslaikos zeme piederēja pilsētas mūros esošajai labdarības iestādei — Svētā Gara konventam. Konventa pirmsākumi saistās ar 1220. gadu, kad tiek dibināts hospitālis nabagiem un slimajiem. Latīņu valodā to sauca par *Hospitalium Sancti Spiritus*, vācu — *Convent zum Heiligen Geist*. Tā lauku īpašumi atradās arī Pārdaugavā, tagadējā Ilguciema apkaimē. No Ilguciema bīškoku mežs turpinājies līdz pat Babītes ezeram un tālāk aizņēmis zemes strēli starp Babītes ezeru un Lielupi. Pēc neskaidrā robežu apraksta iespējams, ka bīškoku mežs atradies arī Babītes ezera dienvidu piekrastē.

Neizprotams pēc bīškoku atrašanās vietas ir 376. ieraksts. Tajā vēstīts, ka dravniekam Janem iznomāti viņa no jauna ierīkotie 63 bīškoki Ropažos, ciema augšdaļā. Lai gan vairākiem Ropažu lībiešiem bija iznomāti uz pusgrauda bīškoki pilsētas lauku novada mežos, pats Ropažu ciems atradās ordeņa valdījumā un apkārtējās zemes un meži piederēja ordenim, nevis pilsētai. Kā pilsētas bīškoki varēja atrasties ordeņa zemē — kaut kur pie Kangaru kalniem?

Tā kā Rīgas ienākumu grāmatas ierakstā par bīškokiem vienmēr klāt dotas to nomnieku īpašumzīmes, tad nedaudz sīkāk pakavēsimies pie šo īpašumzīmju tiesiskā rakstura.

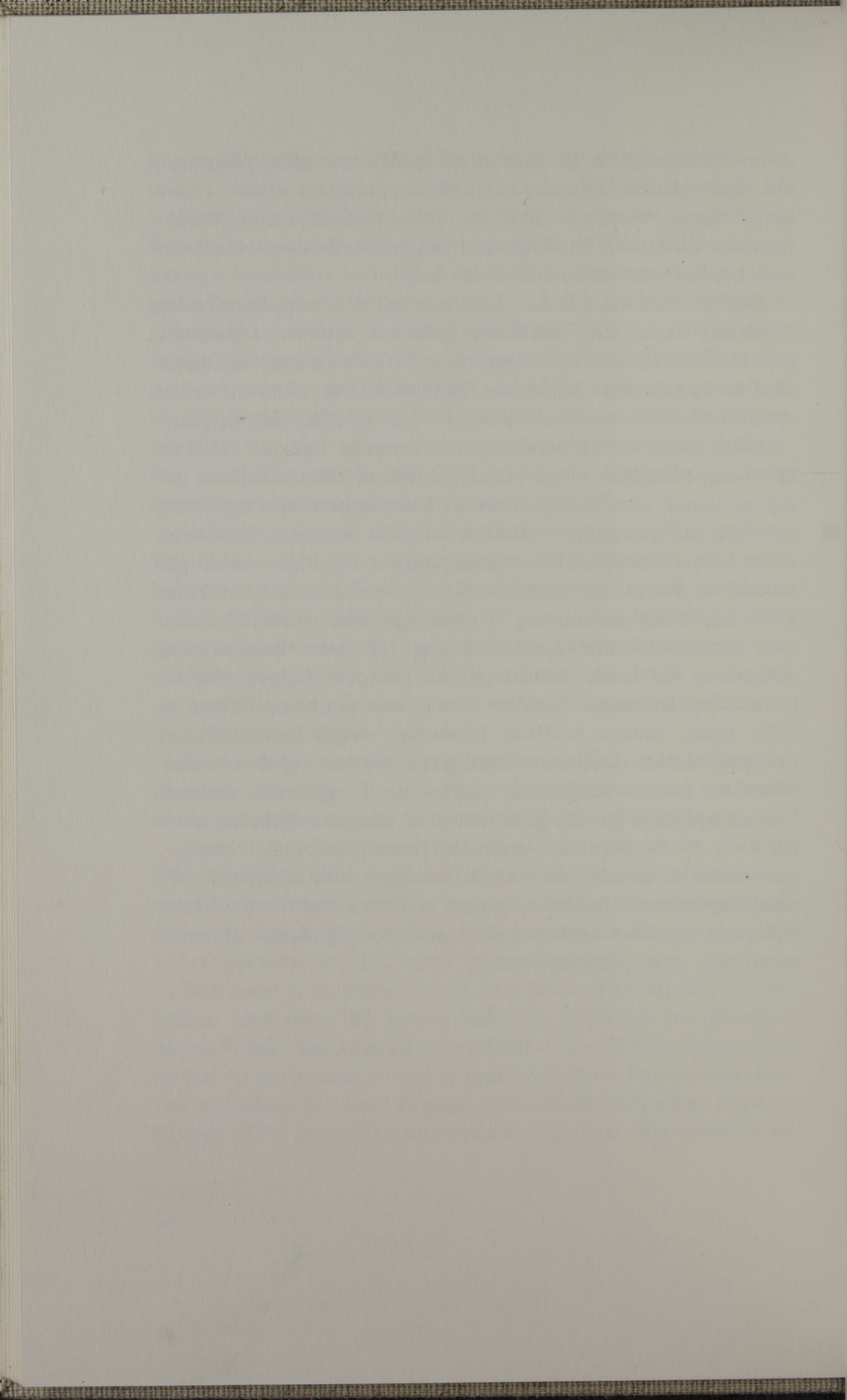
Grūti ticēt, ka, piemēram, divi lībieši Irāne un Vidove (381. ieraksts) būtu saņēmuši nomā 300 svešus bīškokus ar vienādu īpašumzīmi vai ka viņi būtu īpašumzīmes pārgrebuši un vecās iznīcinājuši. Ir jāpieņem, ka viņi saņēma nomā paši savus bīškokus ar savu veco īpašumzīmi.

Bez veco koku iznomāšanas rāte likusi dobt arī jaunus bīškokus, piemēram, 85 jaunus kokus ir ierīkojuši trīs lībieši — Igelajs, Valde un Ance (374. ieraksts) — pie Robeja dzirnavām, un par šo darbu rāte viņiem ir īpaši maksājusi. Jaunos bīškokus viņi iezīmējuši ar vienu kopīgu īpašumzīmi. Turpretim Ropažu Pipings (378. ieraksts) saņem nomā bīškokus, kas iezīmēti ar

divām īpašumzīmēm. Ja vecās zīmes jaunais nomnieks pārgrebtu, tad šeit nomas līgumā vajadzētu parādīties tikai vienai īpašumzīmei. Varam secināt, ka zīmes biškoksos nav tikušas mainītas un tās kā juridisks īpašuma piederības apliecinājums saglabājušās visu koka lietošanas laiku.

Dažkārt iznomāto koku skaits nav minēts, norādīta tikai to atrašanās vieta un ienākumu grāmatā attēlota nomnieka īpašumzīme. Lielāko tiesu iznomātās biškoku grupas iezīmētas tikai ar vienu zīmi. Atsevišķos gadījumos koki iezīmēti arī ar divām blakus novietotām zīmēm (375., 376., 378., 383. ieraksts).

Beidzamajā – 385. ierakstā, kur iznomāti biškoki Salaspils lībiešiem, norādītas piecas atšķirīgas īpašumzīmes. Laikam jau šajā gadījumā visas piecas zīmes uz katra koka nebūs iegrebtas, bet koki būs piederējuši pieciem Salaspils lībiešiem, kuri katrs savus kokus iezīmējuši ar savu īpašumzīmi. No Rīgas landfogtu atskaitēm, kā to aprēķinājis I.Šterns, secināms, ka laikā no 1382. līdz 1459. gadam, t.i., 77 gadu ilgā laika sprīdī, 63 gados rāte saņēmusi katru gadu vienādu $1/2$ lastu lielu medus daudzumu vai medu vērtībā par 12 markām. Jādomā, ka šai laikā rātes iznomāto biškoku skaits nav mainījies. Sākot ar 1465. gadu, medus nodevas ieņēmumi strauji samazinās un nodotais medus daudzums katru gadu svārstās. Medus nomas ieņēmumi pilsētas ienākumos izzuduši jau 17. gadsimta sākumā. Pilsētas apkaimē jau 15. gadsimtā sāka mainīties biškoku iznomāšanas veids. Iepriekš iznomāja pašus biškokus, vienalga, kurā mežā tie atradās, taču vēlāk, vecajiem biškokiem pakāpeniski sapūstot un iznīkstot, līgumi ar biteniekiem vairs netika atjaunoti. Tiesības ierīkot biškokus iznomāja kopā ar zemi zemnieku sētas piederīgajiem.

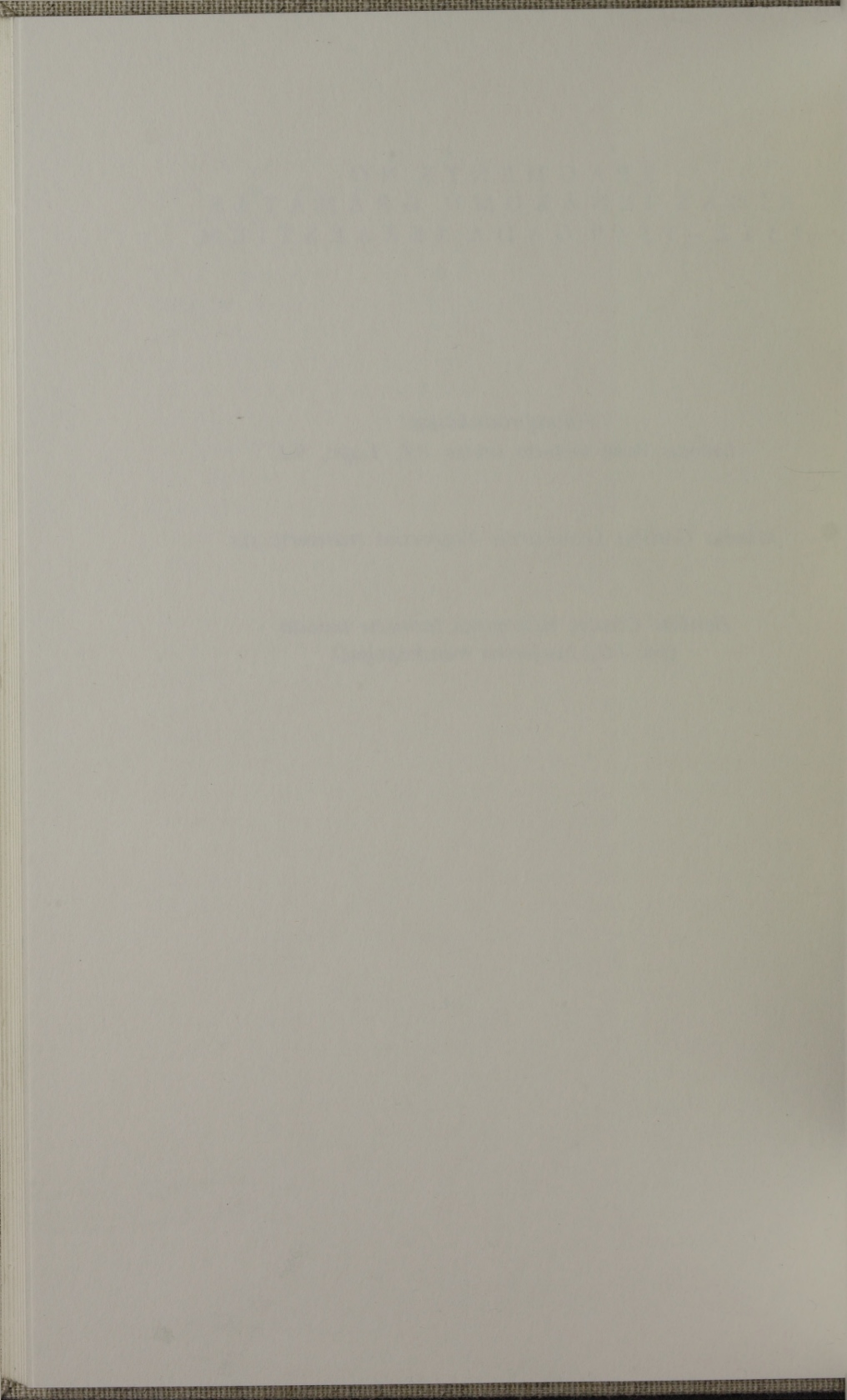
FRAGMENTS NO
RĪGAS IENĀKUMU GRĀMATAS
1342. - 1349. GADA IERAKSTIEM

Fotoreprodukcijas

Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 8.f., 1.apr., 5.1.

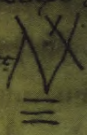
Jākoba Gotlība Leonharda Napjerska transkripcija

*Benitas Cīrules tulkojums latviešu valodā
(pēc J.G.L.Napjerska transkripcijas)*

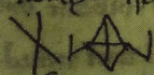

74.

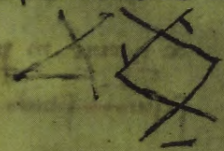
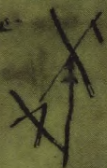
perclay & beales & angse fecerunt ligna arbores nonas
 peries molenem probois pquibz nos ipis pfectim et th
 signo sunt pgnate et in tabut dimiditate melho
 et cere & arbores pte pte no aspendent nec insperant
 absp mias omiet. ite hom arbores lignis

pare de lagesurpe et peleralee cocade nulla fecerunt pte
 arbores nonas & quadruples amouas arbores pqlz omly dimidi
 tate dabut mlt et cere & pfectis arbores no debent
 aspendere it pspere absp mias omiet & tal signo sunt
 pgnate hoc est signu arbores nonas. nol pte signu
 vero peleralee tale op

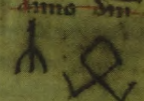
pare in rodapasse in nulla ppuoi fecit lxxij et arbores nonas
 coquibz dimiditate dabut in th signo
 signu socii sui pgnate

Vesdot in more arene p arbores de tali signo. 16

Hec sunt arbores melligere de quibz civitas p^{ap} dimidiet^{ten}.

378

Pippin^{gk} de rotenporse habebit omes arbores melligeros. blata dunt^{um} p^{ap} dimidiet^{ten} p^{ap}te. et ab ista p^{ap}te donec arbores quas repare potest. p^{ap} illis dabit civitati dimidietate annuatim. et hereditabit illas ita p^{ap}is p^{ap}ior. Actum Anno dⁿⁱ .o. cc. xliij. et hoc fuit signa arbor^{um} p^{ap}cedat^{ur}.

Sake de voghele habebit omes arbores melligeros. quos repare poterit in tota marchia civitatis. de quibz dabit annuatim civitati dimidietate mellis. et sic hereditabit de p^{ap}gene in p^{ap}genes. Actum Anno dⁿⁱ .o. cc. xliij. ante festum sancti michaelis. Istud est signum e^{us}.

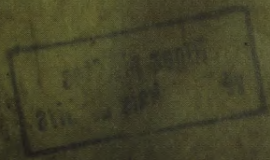
Melose de hertholme fecit. xviij. arbores melligeros antiquos. et. xxvij. novos. p^{ap} quibz sibi nunc est satisfacti. f^{ac} illos et alios quos amplius repare poterit de illis dabit dimidietatem. et hereditabit illos p^{ap}is p^{ap}ior. Actum Anno dⁿⁱ .o. cc. xliij. s^{ic} arbores f^{ac} f^{ac} sup^{er} terram lane. et h^{ab}it tale signum.

331. **S**tratus i viciis morans subus stenholme hnt. m. arbores de isto
 signo stantes sup terram boynanes. que antiquit? vocabat? wolt-
 husen. Item habuit arbores circa babat. de qas omibz arboribz.
 sabat? amideat? molis i cor.

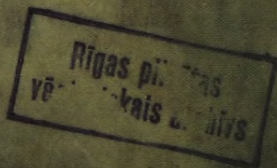
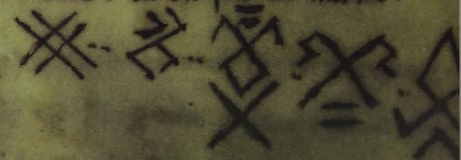
Wanthe morans subus stenholme. hnt. xbm. arbores. de h? signo **X**
 stantes eadm sup terram wolt-husen. de quibz. Sabat? amideat? dimidat?

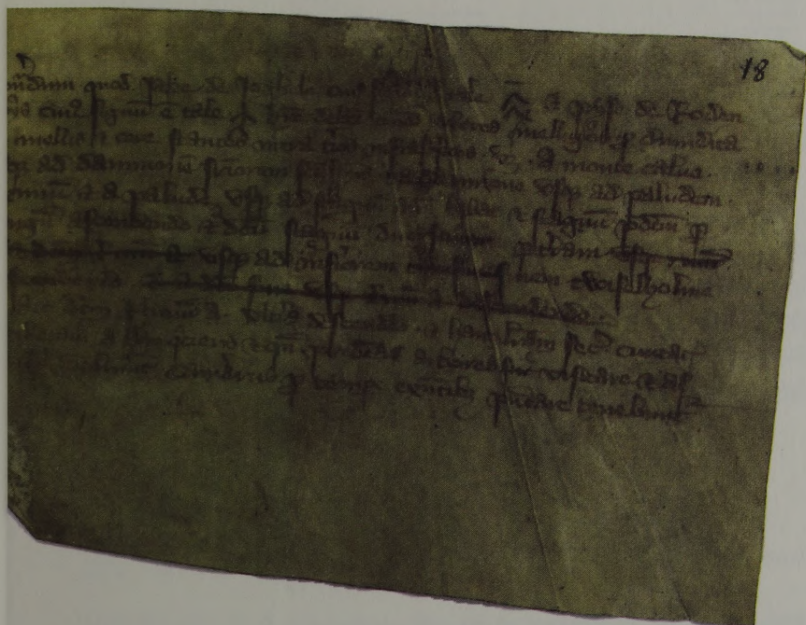
Lembest? ^{arboribz} hnt de eodempore fecit. Robt? arbores melligios
 illam plura dea Aluerstheke et circa. vsq? mare & signum erat
X **X** **X**

Signu? lake & signu? post **X**

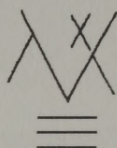
De huen van me hart holme ghenen den stad tho der wege den
 darden del van alle deme wasse. Vn van alle deme hōnghe dat
 van alle den hōnich bomen vele. De binnen desser na de seuen
 thenne stān. also. van deme valle tho romale de deme neder
 wente an der thenne tho blomendal. Vn vort van blomendale wort
 in den wech de van blomendale tho der nien molen wert gheit.
 Deme weghe seel men volghen wenthe tho enen brugke de ouer
 dat water gheit. dat de molen dreuet hi dor der stad. Vn
 vort van der brughen in dat naeste bruch vort dor. Wente an
 de slukenkepeke. Vn de slukenkepeke vort neder wente in
 den rodenpoosfer. se. Vn de se. vort binne. Wente tho dem putker
 mude. Vn den putker mude vp. wente bouen der heren dāmp.
 an de sehedinghe. de rodischen den heren. Vn onses stades marke
 is. Vn na der seluen sehedinghe vort wente weder an den val
 tho romale. Vn desse huen seholn des hōnghes nicht sghen.
 de stad en hebbe ere boden dar mede. Vn dit sint ere marke.
 van den benomaden bomen.

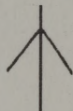
384. ieraksta papildinājums atrodas uz nelielas pergamenta lapiņas, kas
iesūta starp grāmatas 17. un 18. lappusi (sk.: Avoti un literatūra 26, 60).

374. Ygelay et Vealdes et Antzse fecerunt 85 arbores novas penes molendinum Robeys, pro quibus nos ipsis satisfacimus, et tali signo sunt signate:

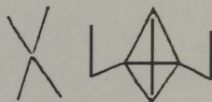

et ipsi dabunt dimidietatem mellis et cere, et arbores praedictas non ascendet nec visitent absque nuncio civitatis. — Item 58 arbores melligeras. — Item 60 arbores.

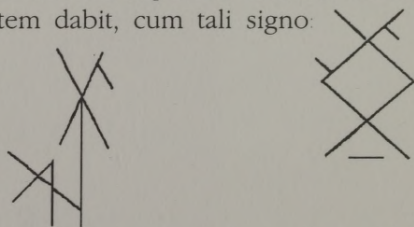
375. Yane de Kagestorpe et Melewalde de eadem villa fecerunt 30 arbores novas et quamplures antiquas arbores, ex quibus omnibus dimidietatem dabunt mellis et cere, et praefatas arbores non debent ascendere nec visitare absque nuncio civitatis. Et tali signo sunt signate: hoc est signum arborum novarum Isol Yanen:

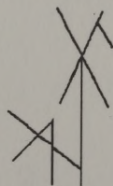
signum vero Melewalde tale est:

376. Yane in Rodenpoyse in villa superiori fecit 63 arbores novas, ex quibus dimidietatem dabit, cum tali signo:

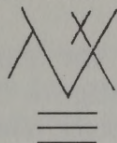
Signum socii sui Ygade:

377. Vesdot in monte arene 40 arbores. De tali signo sunt 15 arbores.

374. Igelajs, Valde un Ance ierīkoja 85 jaunus biškokus pie Robeja dzirnavām¹, par kuriem mēs [pilsētas rāte*] tiem esam atlidzinājuši, un tie [biškoki] ir iezīmēti ar šādu zīmi:

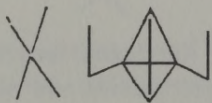

un viņi [nomnieki Igelajs, Valde un Ance] dos [pilsētai] pusi medus un vaska, un iepriekš minētos biškokos viņi nekāpj un [tos] neapmeklē bez pilsētas ziņas. Tāpat 58 biškokos. Tāpat 60 biškokos.

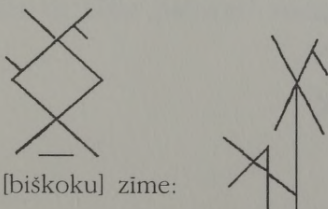
375. Jane no Kaģu ciema² un Melevalds no tā paša ciema ierīkoja 30 jaunus biškokus un [laboja] vairākus vecos biškokus, no tiem visiem viņi [nomnieki Jane un Melevalds] dos [pilsētai] pusi medus un vaska, un iepriekš minētos biškokos viņiem nevajag kāpt un nevajag apmeklēt bez pilsētas ziņas. Un tie [biškoki] ir iezīmēti ar šādu zīmi: šī ir Isola Janes jauno biškoku zīme:

taču Melevalda zīme ir šāda:

376. Jane Ropāžos³ ciema augšdaļā ierīkoja 63 jaunus biškokus, no kuriem viņš dos [pilsētai] pusi [medus un vaska], [un tie iezīmēti] ar šādu zīmi:

Viņa biedra Igades [biškoku] zīme:

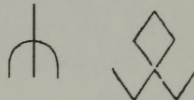
377. Vesdotam Smilšu kalnā⁴ ir 40 biškoki. Ar šādu zīmi [iezīmēti] 15 koki.

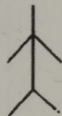
* Kvadrātiekvās doti autora paskaidrojumi.

HEE SUNT ARBORES MELLIGERE, DE QUIBUS
CIVITAS PERCIPIT DIMIDIETATEM

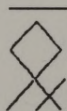
378. Pippingk de Rodenpoyse habebit omnes arbores melligeros (!)* ultra Dunam pro dimidia parte, et ab ista Dune arbores, quas reparare potest. Pro illis dabit civitati dimidietatem annuatim, et hereditabit illas ita pueris puerorum. Actum a. d. 1324. Et hec sunt signa arborum predictarum:

379. Jake de Yoghele habebit omnes arbores melligeros, quos (!) reparare poterit in tota marchia civitatis, de quibus dabit annuatim civitati dimidietatem mellis, et sic hereditabit de progenie in progenies. Actum a.d. 1344, ante festum s. Michahelis. Istud est signum eius:

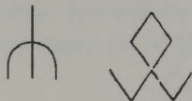
380. Melose de Kercholme fecit 17 arbores melligeros antiquos et 23 novos (!), pro quibus sibi nunc est satisfactum; sed illos et alios, quos (!) amplius reparare poterit, de illis dabit dimidietatem, et hereditabit illos pueris puerorum. Actum a.d. 1344. Iste arbores sunt site super terram Lüne et habent tale signum:

* Ar izsaukuma zīmi J.G.L.Napjerskis norāda nepareizu latīņu vārda gramatisko formu.

ŠIE IR BIŠKOKI, NO KURIEM PILSĒTA SANĒM PUSI

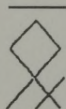
378. Ropažu⁵ Pipingam piederēs visi biškoki viņpus Daugavai par pusi [medus un vaska, kas jādod pilsētai] un no šīs Daugavas puses biškoki, kurus viņš var no jauna iegūt. Par tiem viņš dos pilsētai pusi [medus un vaska] ik gadu, un tā tos atstās mantojumā bērnbērniem. [Ieraksts] izdarīts Tā Kunga 1342. gadā. Un šīs ir iepriekš minēto biškoku zīmes:

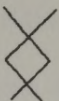

379. Juglas⁶ Jakem piederēs visi biškoki, kurus viņš spēs no jauna ierīkot visā pilsētas teritorijā, un no tiem viņš ik gadus dos pilsētai pusi medus [un vaska], un tā [tos] atstās mantojumā no paaudzes paaudzē. [Ieraksts] izdarīts Tā Kunga 1344. gadā pirms Svētā Miķeļa dienas [29.sept.]. Šī ir viņa zīme:

380. Salaspils⁷ Melose ierīkoja [jaunas dores?] 17 vecos biškokus un [ierīkoja] 23 jaunus biškokus, par kuriem tagad viņam ir atlidzināts, bet no tiem un citiem, kurus vēl viņš varēs no jauna ierīkot, viņš dos pusi [medus un vaska pilsētai], un [pilsēta tos] atstās mantojumā bērnbērniem. [Ieraksts] izdarīts Tā Kunga 1344. gadā. Šie biškoki atrodas uz Lūne [Mēness?] zemes⁸, un tiem ir šāda zīme:

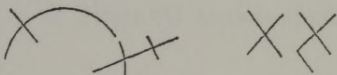

381. Iranes et Vidowe, morantes subtus Stenholme, habent 33a 300 arbores de isto signo: , stantes super terram Kopmannes,

gue antiquitus vocabatur Wolthusen. Item habent arbores circum Babat. De istis omnibus arboribus dabunt dimidietatem mellis et cere.

382. Wareyke, morans subtus Stenholme, habet 18 arbores de hoc signo: , stantes eciam super terram Wolthusen, de

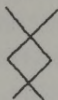
quibus dabit annuatim dimidietatem.

383. Lembest, Lyvo de Rodenpoys, cum fratribus fecit 66 arbores melligeros (!) in silva dicta Elversbeke, citra versus mare, et signum est tale:

384. Notandum, quod Yake de Yoghele, cuius signum est tale: , et Pyse de Rodenpoys, cuius signum est tale

habere debent omnes arbores melligeras pro dimidietate mellis et cere, stantes intra terminos infrascriptos, videlicet a monte calvo usque ad dammenen superiorem s. spiritus, et a dammene usque ad paludem proximum (!), et a palude usque ad stagnum dictum Babat, et stagnum praedictum per longum ascendendo et dictum stagnum per terram [usque rivum A et dictum rivum A] usque ad inferiorem [. . . .] finem Twiselholme descendendo, [et a dicto fine usque rivum A descendendo] et sic dictum fluvium A ulterius descendendo. Et hanc literam secus cuntacione sigillstam a tergo, quociens et quango predictas arbores visitare et ascendere voluerint, camerariis pro tempore extantibus praesentare tenebuntur.

381. Irānem un Vidovem, kuri uzturas lejpus Akmeņsalas⁹,
pieder 300 biškoki ar šādu zīmi:

, kas atrodas uz Kopmaņa

(tirgotāja ?) zemes, kuru kopš seniem laikiem sauc par Volthusenu¹⁰.
Tāpat viņiem pieder biškoki ap Babīti [ezeru¹¹]. No visiem šiem
biškokiem viņi dos [pilsētai] pusi vaska un medus.

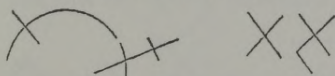
382. Vareikem, kas uzturas lejpus Akmeņsalas¹², pieder 18 biš-
koki ar šādu zīmi:

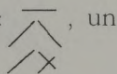
, kuri arī atrodas uz Volthusena zemes¹³,

un no tiem viņš ik gadu dos [pilsētai] pusi [medus un vaska].

383. Lembests, libietis no Ropažiem¹⁴, ar brāļiem ierīkoja 66
biškokus mežā, ko sauc par Elverikes straucha¹⁵ mežu, šinī pusē
pret jūru, un [viņa biškoku] zīme ir šāda:

384. Jāatzīmē, ka Juglas¹⁶ Jakem, kura zīme ir šāda:

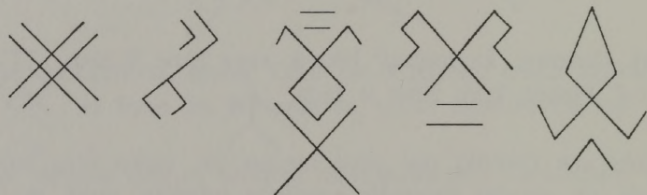

Ropažu¹⁷ Pizem, kura zīme ir šāda:

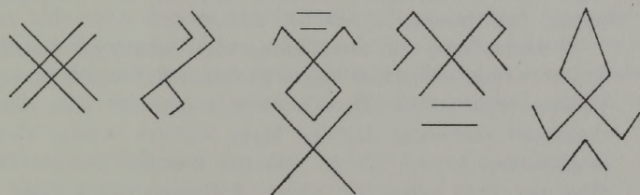

piederēs visi biškoki par pusi medus un vaska [kas jānodod
pilsētai]; tie atrodas turpmāk noteiktās robežās, proti, no Kailā
kalna¹⁸ līdz pat Svētā Gara dambim¹⁹ un no dambja līdz pat vis-
tuvākam purvam, un no purva līdz pat ezeram, ko sauc par
Babīti²⁰, un pa iepriekš minēto ezeru ilgi dodoties augšup, un pa
nosaukto ezeru .. pa zemi (līdz pat strautam A [Lielupei²¹] un no-
sauktam strautam A) līdz pat tālākai robežai pa Tviseles salu²²
dodoties lejup (un no nosauktās robežas līdz strautam A dodoties
lejup), un tā pa nosaukto upi A [Lielupi²³] tālāk dodoties lejup.
Un šo rakstu, nozīmogotu no mugurpuses katru reizi, kad tie
gribēs iepriekš minētos biškokus apmeklēt un tajos uzkāpt, viņi
turēs rokā, lai bez vilcināšanās iesniegtu kases kungiem, kad tie
parādās.

385. De Lyven vanme Kercholme gheven der stad to der Ryghe den derden del van alle deme wassw unde van alle deme honnighe, dat van alle den honnichbomen velt, de binnen desser nabescreven therme stan, alse van deme valle tho Romele de Dume nedder wente an den therme tho Blomendal, unde vort van BloFRAGmendale went in den went, de van Blomendale tho der Nyen molen wert gheit. Deme weghe scal men volghen wenthe tho ener brugke, de over dat water gheit, dat de molen dryvet hir vor der stad, unde vort van der brugken in dat neyste brugh, vort dor wente an de Elverikesbeke, unde de Elverikesbeke vort nedder wente in den Rodenpoyser se, unde de se vort umme wente tho dem Putkermunde, unde den Putkermunde up wente boven de heren damp an de schedinghe, de twischen denj heren unde unses stades marke is, unde na derselven schedinghe vort wente wedder an den val tho Romele. Unde desse Lyven scholn des honnighes night stighen, de stad en hebbe ere boden darmede. Unde dit sint ere merke van den benomeden bomen:

385. Salaspils²⁴ libieši dod Rīgas pilsētai trešo daļu no visa vaska un no visa medus, kas tiek ievākts no visiem biškokiem, kuri ir tiem pierakstīti, tād no Daugavas Rumbulas krācēm²⁵ lejup līdz Blūmendāles²⁶ krācēm un no Blūmendāles līdz ceļam, kas ved no Blūmendāles uz Jaunajām dzirnavām²⁷. Pa to ceļu jāiet līdz tiltam, kas ved pāri upei [Ridziņas augštecei], kura pilsētas priekšā dzen dzirnavas²⁸, un tālāk no tiltam tuvējā dumbrāja, no turienes līdz Elverikes strautam²⁹ un no Elverikes strauta lejup līdz Ropažu ezeram³⁰, un tālāk tam apkārt līdz Pitkurgas³¹ ietekai, un no Pitkurgas ietekas augšup pa viņu dambi līdz šķirtnei, kas ir starp viņējo [t.i., ordeņa zemes] un mūsu pilsētas robežu, un no šīs šķirtnes tālāk atkal līdz Rumbulas krācēm. Un šie libieši nedrīkst ievākt medu [un vasku] bez pilsētas starpniecības. Un tās ir viņu biškoku zīmes:

Piezīmes par
vietvārdiem
Rīgas
ienākumu
grāmatas
12 ierakstos

¹ Robeja dzirnavas (lat. *molendinum Robeys*, lejasvācu *Raboysmolen*) Rīgas ienākumu grāmatā minētas divas reizes. Pirmoreiz pieminēta pilsētas lauku novadā iznomāta zeme pie Robeja dzirnavām, kas atradusās Pārdaugavā (lat. *trans. Dunam*), otrreiz nosaukums minēts mūsu sniegtajos ierakstos par biškokiem. Precīzāka vietas noteiksana dabā nav iespējama, jo citos pilsētas dokumentos vietvārds neparādās.

² Kaķu ciems (*villa Kagestorpe*). Vietvārdam Kage divreiz pievienots ciema apzīmējums: lat. *villa* un lejasvācu *torp* = *Dorf*. Lejasvācu valodas ietekmē vietvārdam pievienota arī galotne *e*. Pareizais nosaukums – Kagi jeb Kaķi. Līdzīgs vietvārds – Kaķu krogs (*Kager Krug*) – 17. gs. minēts Rīgas lauku novadā Kampes pagastā (vēlākie Bikernieki) (sk. 10, III, 240*).

³ Ropažu ciems (*villa Rodenpoyse*) – apdzīvota vieta 32 km uz austrumiem no Rīgas Lielās Juglas krastā. Līdz 16. gs. beigām piederēja Livonijas ordenim. Vācu lietotajā nosaukumā *Rodenpois* saglabājusies senā libiskā vietvārda forma (*Roden* – dzelzs, *pois* – puišis, Dzelzpuisis) (sk. arī 18, 514–515).

⁴ Smilšu kalni (lat. *mons arene*, vācu *Santbergh, Sandberg*) – smilšu kāpas viduslaiku Rīgas pievārtē, kas aizņēma tagadējo pilsētas teritoriju no Esplanādes līdz Lāčplēša ielai. Vietvārds daudzkārt pieminēts dažādos Rīgas vēstures avotos. Vienu no augstākajām kāpām 13. gs. sākumā hronists Indriķis (VII, 5) dēvē par Seno kalnu (lat. *Monte Antiquus*). Vēlāk kalns saukts arī par Kubeskalnu (*Kubsberg, Kubbesekell*) (sk. 10, II, III).

⁵ Sk. 3. piezīmi.

⁶ Jugla (lat. *Yogbele*, vācu *Jägel*) – 14. gs. apdzīvota vieta, iespējams, ciems, kurš līdz mūsu dienām nav saglabājies. Vietvārds sastopams Juglas ezera (atrodas 12 km uz ziemeļaustrumiem no pilsētas centra) un tajā ietekošo upju – Lielās un Mazās Juglas – nosaukumos.

⁷ Salaspils (lat. *Kercholme*, arī *Kerckholme*, vācu *Kirchholm*, tulkojumā – Baznicsala) – apdzīvota vieta 17 km uz dienvidaustrumiem no pilsētas centra. 12. gs. to apdzīvoja t.s. Salas libieši. Vietvārds cēlies no 12. gs. celtas baznīcas un pils uz nelielās Mārtinsalas Daugavas vidū iepretim Doles salai (sk. arī 18, 284–285).

⁸ Mēness zeme (?) (lat. *terra Lūne*). Vietvārds nav identificējams. Iespējams, zeme nosaukta pēc tās toreizējā īpašnieka vārda.

* Šeit un turpmāk sk. nodaļu “Avoti un literatūra” (89. lpp.)

9 Akmensala (lat. *insula lapidea*, lejasvācu *Stenbolme*) – šodien pus-sala Daugavas kreisajā krastā. To veido Daugava un tās vecupe Olekte. Atrodas 7 km attālumā no pilsētas centra. Viduslaikos pastāvējusi kā sala. Ietilpa pilsētas lauku novada robežās. Uz kādreizējās Akmensalas šodien atrodas Katlakalna baznīca, viduslaikos saukta par Akmensalas baznīcu (sk. 18, 614), un kapsēta.

10 Volthusena zeme (lat. *terra Wolthusen*) atradusies Daugavas kreisajā krastā mūsdienu Katlakalna apkārtnē. Precīzi dabā nav identificējama. Nosaukta pēc kādreizējā īpašnieka vārda.

11 Babītes ezers (lat. *stagnum dictum Babai*) atrodas 15–27 km uz rietumiem no pilsētas centra. Babītes ezers ietilpa pilsētas lauku novada robežās.

12 Sk. 9. piezīmi.

13 Sk. 10. piezīmi.

14 Sk. 3. piezīmi.

15 Elverīkes strauts (lejasvācu *de Elverikesbeke, Elversbeke*). Lejasvācu valodā *beke* = *Bach* – strauts. Tātad sākotnējais vietvārds – Elvers vai Elverīke. Līdz mūsu dienām šāds hidronīms Rīgas apkārtnē nav saglabājies. Tas nav atrodams arī vēlākos pilsētas lauku novada dokumentos. Pēc robežu apraksta 385. ierakstā strauts atradies Daugavas labajā krastā un, iespējams, ietecēja Juglas ezerā vai Ķīsezerā. Varbūt vēlākā Šmerl-upītē?

16 Sk. 6. piezīmi.

17 Sk. 3. piezīmi.

18 Kailais kalns (lat. *monte calvo*). Vietvārds citos pilsētas lauku novada dokumentos nav sastopams. Spriežot pēc robežu apraksta, kalns atradies Daugavas kreisajā krastā Ilguciema tuvumā. Iespējams, ka šeit domātas Bullu kāpas – ceļošosie smilšu kalni Spilves plavu malā pie Bolderājas. Mūsu gadsimta vidū norakti, izmantojot smiltis kā izejmateriālus silikātkieģeļu ražošanai.

19 Svētā Gara dambis (lat. *dammen s. spiritus*). Atradies Daugavas kreisajā krastā. Viduslaikos pilsētas mūros esošajai labdarības iestādei Svētā Gara konventam piederēja zeme Ilguciema apkārtnē. Konventa pirmsākumi saistās ar 1220. gadu, kad tiek dibināts hospitālis nabagiem un slimajiem. Latīņu valodā to sauca par *Hospitalium Sancti Spiritus*, vācu – *Convent zum Heiligen Geist*. No pēdējā tad arī cēlies mūsdienu Ilguciema nosaukums (sk. 18, 228).

20 Sk. 11. piezīmi.

21 Lielupe (lat. *fluvius A, rivum A*, arī *flumen Semigallorum*, lejasvācu *de Semegaller A*). Lejasvācu valodā *a* (*aba, abe*) nozīmē – ūdeni, straume, strauts, slapja zemiene. No tā arī cēlies Lielupes vāciskais nosaukums – Zemgales ūdeni, Zemgales upe. Mūsu gadījumā vietvārdā

upe vai strauts atkārtots gan latīņu, gan lejasvācu valodā. Vēlāk vācu valodā Lielupi dēvē par *Kurländische Aa* (sk. 18, 1).

22 Tvisēles sala (lat. *insula, quae vocatur Tvisilldeholm*, lejasvācu *Twiselholme*). Lejasvācu valodā *holm* – sala upes vidū. Tātad vietvārds varētu būt – Tvisēla vai Tvisēle. Ienākumu grāmatas ierakstos pieminēta trīs reizes. Atradiesies pie Babītes ezera savienojuma (lat. *Babates munde*) ar Lielupi.

23 Sk. 21. piezīmi.

24 Sk. 7. piezīmi.

25 Rumbulas krāces (lat. *Romele*, Indriķa hronikā – Rumbula) – sekla, krācaina vieta Daugavā starp tās labo krastu un Doles salu (Rīgas raj. Salaspils ciemā). Viduslaikos Rumbulas krāces bijušas sākumpunkts Rīgas lauku novada robežu nosprausšanai. Senatnē šai vietā bijis pirmais brasls pārejai pār Daugavu, skaitot no upes ietekas jūrā.

26 Blūmendāle (lat. *Blomendal*) – apdzīvota vieta, vēlāk muižina 8 km uz dienvidaustrumiem no pilsētas centra Daugavas labajā krastā. No 18. gs. saukta par Mazjumpravu (sk. 18, 249).

27 Jaunās dzirnavas (Ādaži) (lat. *novum molendinum*, lejasvācu *Nova mola, de Nye mole*) atradās pie upītes, kas savieno Baltezeru ar Juglas ezeru, 11 km attālumā no Rīgas vecpilsētas. Vietvārds cēlies no nocietinātām dzirnavām, ko Livonijas ordenis šai vietā uzcel 13. gs., vēlāk tām blakus ierīkota arī ordeņa pils. Par jaunajām dzirnavām tās nosauktas pretstatā jau esošajām vecajām Daugavgrīvas klostera mūku 13. gs. sākumā celtajām dzirnavām Milgrāvī. Dzirnavas šai vietā pastāvēja līdz pat 20. gs. Beidzamajā laikā dēvētas par Bukultu dzirnavām (sk. 18, 414).

28 Upe, kura pilsētas priekšā dzen dzirnavas, — Rīgas upes (Rīdziņas) augstece (sk. 13, 32–46).

29 Sk. 15. piezīmi.

30 Ropažu ezers (lat. *stagnum Rodenpois*, lejasvācu *de Rodenpoyser se*) – 13.–14. gs. kopīgs nosaukums tagadējam Juglas ezeram un Ķīsezeram.

31 Pitkurga (lat. *Pytker, Putker, Pitcorga*) – strauts, kas iztek no purvainās apkārtnes Salaspils ziemeļrietumos un ietek Juglas ezera dienvidgalā. Libiešu valodā *pitka* – garš, *urga* – strauts, no tā tulkojumā radies latviskais Garupes nosaukums. Pa Pitkurgu gāja daļa no Rīgas lauku novada austrumu robežas starp pilsētas un ordeņa ipasumiem.

Plašie ūdeņi Rīgas tuvākā un tālākā apkaimē veicināja zvejniecības attīstību. Zvejnieki pieder pie pirmsvācu perioda Rīgas libiešu apmetnes pirmajiem iedzīvotājiem. Rīgas libieši, kas dzīvoja vēlākajā pilsētā un tās priekšpilsētās, apvienoti īpašā zvejnieku amatā, turpināja apgādāt pilsētu ar zivīm arī visus viduslaikus. Kad īsti dibināta šī zvejnieku brālība, nav zināms, bet zvejniekus mēs sastopam jau Rīgas pirmajos dokumentos. Hronists Indrikis, aprakstot kuršu uzbrukumu Rīgai 1210. gadā, stāsta: „.. zvejnieki no visām Daugavas pusēm viņus (t.i., kuršu kuģus. – A.C.) redzēja, bēga uz Rīgu un paziņoja, ka seko (ienaidnieka. – A.C.) karaspēks.” (XIV, 5) Šis skopās hronista ziņas liecina, ka ik dienas Daugavā līdz pat tās ietekai jūrā uzturējās daudzi zvejnieki, kas nodarbojās ar savu amatu. Zvejnieku vārdus atrodam ierakstītos arī visās senākajās pilsētas kancelejas grāmatās. Rīgas ienākumu grāmatā ierakstīti arī tie zvejnieki, kas iznomājuši no pilsētas torņus un pagrabus savu preču glabāšanai. No Rīgas parādnieku grāmatas (*Das rigische Schuldbuch*) redzams, ka zvejnieki piedalījušies arī lielākos tirdznieciskos darījumos. Savukārt Rīgas nekustamo īpašumu grāmatas ieraksti apliecina, ka zvejniekiem iekšpilsētā bijuši savi nekustamie īpašumi, tātad viņi bijuši pilntiesīgi namnieki. Diemžēl spriest par šajās grāmatās minēto zvejnieku tautību tikai pēc nosauktajiem vārdiem ne katru reizi iespējams. Ieraksti veikti 14. gadsimtā, kad visi rīdzinieki ir jau kristīti un saņēmuši katoļu baznīcas dotos vārdus. Tikai vienā gadījumā īpaši atzīmēts, ka zvejnieks ir zemgalis (lat. *Johannes piscator Semigallus* – zvejnieks Jānis zemgalis). Atsevišķos gadījumos, kad baznīcas dotajam vārdam pievienots arī otrs tautā lietotais vārds, netieši starp zvejniekiem varam saņemt libiešus. Tādi ir *Johannes Luscos*, *Mathei Uxor*, *Veyconis*. Šeit latīņu valodā rakstītajos vārdos pētnieki saskata iespējamus libiešu vārdus Lusko, Ukso, Veiko.

*Zvejniecības
loma Rīgas
libiešu dzīvē*

Lai gan visi pilsētas lauku novadā esošie ūdeņi un zvejas vietas, tāpat kā plavas, ganības un meži, bija visu pilsētas iedzīvotāju kopīpašums, zvejnieku amats Rīgā aizvien ir bijis plebejisks, nevācu amats, kas nekad nav ticis uzņemts vāciskajā Mazajā gildē, kura apvienoja visas vācu amatnieku cunftes. No tā vien mēs varam spriest, ka visi pilsētas kancelejas grāmatās minētie zvejnieki ir bijuši vietējo tautību iedzīvotāji, sākotnēji – Rīgas libieši.

Par to, ka 14. gadsimtā libiešu zvejnieku vidū sākuši ieplūst arī ienācēji Rīgā no citiem Latvijas novadiem, taču tie vēl bijuši tikai atsevišķi cilvēki, liecina jau minētais ieraksts par zvejnieku Jāni zemgali. Laikam daudzo Rīgas libiešu zvejnieku vidū viņš īpaši izcēlies, ja aiz viņa vārda pilsētas kancelejas grāmatā pierakstīta arī tautība.

Zvejnieku amata statūti, kas līdz mūsu dienām saglabājušies tikai dažos vēlākos norakstos, pēc sava satura ir ļoti tuvi 13.–14. gadsimta Rīgas iedzīvotāju vispārējo gilžu statūtiem. Tajos nav runāts nekas par profesionāliem jautājumiem, bet minēti tikai noteikumi par gildes locekļu apbedīšanas kārtību, savstarpēju palīdzību, uzvedību sanāksmēs un dzīrēs, kā arī par jaunu biedru uzņemšanu. Sevišķi augstu sodu (sešas mārciņas vaska, ja bija jānoiet mazāk par divām jūdzēm) iekasēja no amata locekļa par neierašanos sanāksmēs un dzīrēs. Kopīgā amata sanāksme bija paredzēta pirmdienā pēc Marijas dienas (t.i., pēc 25. marta, tā tad laikā, kad pēc ledus izešanas Daugavā bija sākusies pirmā pavasara zveja).

Par to, ka zvejnieku amata statūtu sākumi meklējami jau 13. gadsimtā, liecina nodaļa, kurā minēts, ka brālībai par maisu sāls jāizpērk brālis, kas kritis (pagānu – leišu?) gūstā.

Zvejnieku aktīva piedalīšanās visās Rīgas pilsētas cīņās sagādāja viņiem 1330. gadā nepatīkšanas. Saniknots par zvejnieku aktīvu līdzdalību pilsētas uzbrukumā ordeņa pilij Daugavgrīvā, pēc uzvaras pār Rīgu ordeņa mestrs pilsētai uzspiestajā miera līgumā uzliek pilsētas zvejniekiem desmitās daļas nodevu, kas jānodod no katra zivju loma Rīgas ordeņa pils komturam.

Aktīvi ar zvejniecību nodarbojās arī visi Rīgas lauku novadā mītošie zemnieki. Mazāka nozīme zvejai bija tikai to zemnieku vidū, kas dzīvoja no ūdeņiem tālākos pagastos, piemēram, Olainē un Beberbekos.

Rīgas zvejnieki izmantoja plašās zvejas iespējas gan Daugavas, Lielupes, Babītes un Juglas ezera, gan Ķīsezera, gan arī jūras ūdeņos. Apzvejoti tika arī pilsētas tuvumā esošie ūdeņi diķos un Daugavas vecupēs. Vēl 16. gadsimtā atkarībā no zvejas ūdeņiem Rīgas lauku novadā zvejniekus iedalīja piecās grupās: Daugavas, Juglas un Ķīsezera, Babītes, Soda grāvja un pilsētas ganību zvejniekos. 17. gadsimtā pēdējās divas grupas pamazām izzuda. (Jāpaskaidro, ka par Soda grāvi viduslaikos sauca tagadējo Sarkandaugavas attekū, jo tajā pēc nostāstiem esot veikta t.s. ūdenspārbaude par burvībām apsūdzētajām raganām). Šim vēlākajam iedalījumam bija teritoriāls un juridisks pamats. Rīgas pilsētas ūdeņi robežojās gan ar ordeņa, gan Daugavgrīvas klostera, gan atsevišķu personu īpašumiem. Zvejošanas tiesības kopējos ūdeņos izraisīja nepārtrauktus strīdus. Lai būtu parocīgāk tos kārtot, zemniekus – zvejniekus – arī iedalīja grupās, kas plaši atspoguļojas pilsētas lauku novada saimnieciskajos dokumentos.

Skaitliski lielākā un ekonomiski nozīmīgākā grupa vienmēr ir bijusi Daugavas zvejnieki, no kuriem tikai aptuveni viena piektā daļa bija pilsētas lauku muižiņu zemnieki, bet pārējie – Rīgas zvejnieku brālības locekļi.

Zvejā gadsimtiem ilgi saglabājās sensenās tradīcijās, primitīvi darbarīki un no iepriekšējām paaudzēm pārņemtā darbu organizācija. Zveju iedalīja sīkajā un lielajā. Pirmo veica ar nelieliem tikliem, murdiem, tačiem, katicām, žebērklīm, makškerēm. Zvejoja pa pāriem vai vienatnē. Lielā zveja notika ar gariem tikliem, t.s. vadiem, kuru iemešana un izvilšana no ūdens prasīja vairāku vīru spēku, un to varēja veikt tikai vienu vai divas reizes dienā. Darbam pie vada zvejnieki apvienojās uz ilgāku laiku, turklāt par vienojošo noteikumu bija kopējā laiva un lielais tikls – vads.

Rīgas lauku novada saimniecības grāmatās minēts, ka Daugavā kerti laši, taimiņi, sīgas, nēgi, zandarti, vimbas, zuši. Babītes ezerā zvejoti galvenokārt zuši, karūsas, plauži un raudas, Kīšezerā – kīši, zandarti, salakas u. c. zivis. Kā liecina Rīgas arheoloģiskajos izrakumos atrastie zivju kauli, Daugavas zvejnieku lomos bijušas arī lielās stores – zivis, kas mūsdienā zvejniekiem vairs nav pieejamas.

*Zvejnieku
darbarīki
un tajos
iegrieztās
īpašumzīmes*

Rīgas arheoloģiskajos izrakumos atrasts tūkstošiem senlietu. Skaita ziņā starp tām nozīmīgu vietu ieņem dažādi zvejniecības piederumi. Arheologu atrastie zvejniecības piederumi jo vairāk nozīmīgi ir tādēļ, ka dod pilnīgāku ainu par tās Rīgas iedzīvotāju daļas dzīvi un materiālo kultūru, kuras sastāvu jau no pirmsvācu laikiem veidoja vietējie lībieši. Pēc arheoloģiskajiem atradumiem mēs varam rekonstruēt un gūt priekšstatu par zvejas rīkiem, kurus piemin rakstītie vēstures avoti, kā arī par daudziem senatnē lietotiem zvejniecības piederumiem un rīkiem, kurus senraksti pat nepiemin.

Tagadējā Vecpilsētas teritorijā zvejniecības rīki atrasti galvenokārt 12.–14. gadsimta atbilstošos kultūrslānos. Šai laikā zvejnieki, liekas, dzīvojuši pašā pilsētas teritorijā. Vēlākos gadsimtos zvejnieki apmetās uz dzīvi priekšpilsētās un Daugavas salās. Tāpēc arī augstākos kultūrslāna horizontos zvejniecības piederumu atradumi izzūd.

Visvairāk pilsētas kultūrslānā atrasti tie priekšmeti, kuru pagatavošana neprasa sevišķas pūles un zināšanas. Tos pagatavoja no lēta un viegli pieejama materiāla. Tādi ir tiklu pludiņi, dažādi koka īrbuļi, akmens gremdi. Šādu priekšmetu pagatavošanai nepieciešamais materiāls – priežu miza, bērza tāss, koks, Daugavas krastos sastopamais dolomītakmens – bija visur atrodams. Zvejnieki šādus priekšmetus sevišķi netaupīja un īpaši

nesargāja. Tāpēc izrakumos šāda materiāla darinājumu vienmēr ir bijis daudz un lielā dažādībā.

Rūpīgāk sargāja un uzmanīja priekšmetus, kurus bija sarežģītāk pagatavot, kuri prasīja īpašas amatnieka iemaņas vai arī kuru materiāls, piemēram, metāls, bija dārgāks un ikdienā grūtāk pieejams. Sevišķi reti izrakumos atrod liela izmēra senos priekšmetus, jo tie tik bieži zemes slāņos nenokļūst. Ņemot vērā visu iepriekšminēto, jāatceras, ka arheologu savāktais materiāls seno Rīgas zvejnieku darbu neataino visā pilnībā un dod tikai daļēju ieskatu par lietotajiem darbarīkiem.

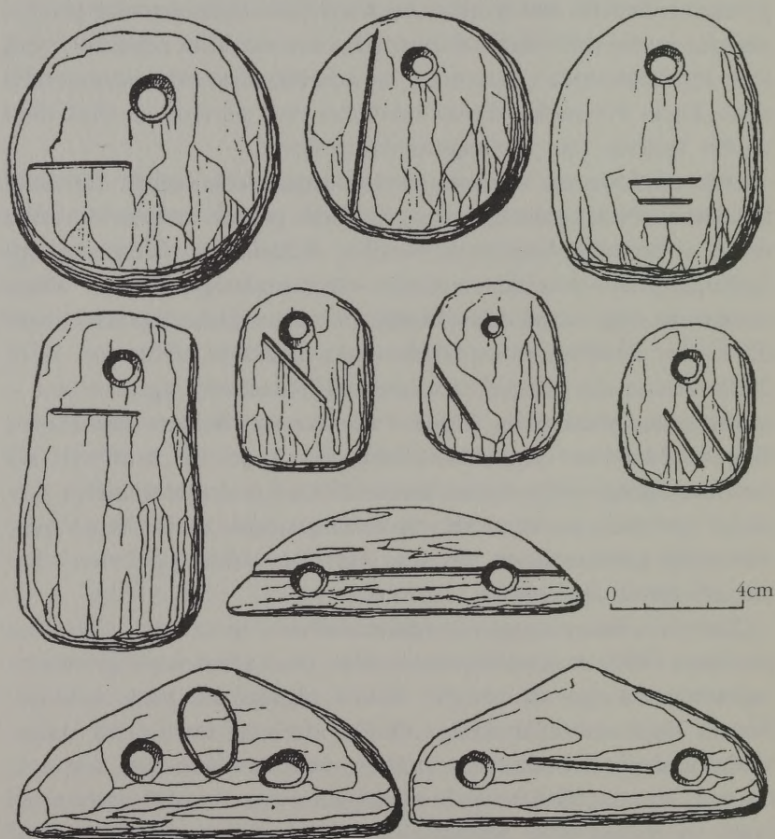
Pēc nozīmes un lietošanas veida senie zvejniecības darbarīki iedalāmi četrās pamatgrupās. Pirmajā grupā ietilpst duramie ieroči – žebērķli, harpūnas, otrajā – dažādi āķi maksķerēm un ūdām, trešajā – mirdi, ceturtajā – tikli un to piederumi. Mūsu uzdevums šajā darbā nav raksturot visu šo darbarīku daudzveidību un izveidojumu. Sīkāk pakavēsimies tikai pie tiem darbarīkiem, uz kuriem to īpašnieki atstājuši iegriezumus – īpašuma vai piederības zīmes. Protams, uz sīkajiem maksķeres āķiem zīmes nav iegrebtas. Retas tās ir arī uz lielākiem no metāla pagatavotiem darbarīkiem. Nekad ar īpašumzīmēm nav tikuši apzīmēti no akmens vai māla pagatavotie tiklu gremdi. Visvairāk īpašumzīmes tikušas iegrieztas tiklu pludiņos. Tos tad arī sīkāk apskatīsim vispirms.

Lai tikla linuma augšējā mala turētos virs ūdens, izmantoja pludiņus. Tikla augšmalā virvi izvilka caur pludiņos iegrieztiem caurumiņiem vai arī tos pie virves piesēja ar īpašu aukliņu. Senajā Rīgā visbiežāk tiklu pludiņi darināti no priežu mizas visdažādākajās formās (ripa, pusripa, regulārs četrstūris, trapece, trapece ar noapalotiem galiem, trijstūris u. c.), retāk izmantots koks vai bērza tāss. Īpašumzīmes iegrieztas galvenokārt tikai priežu mizas pludiņos, retu reizi arī no koka darinātajos. Priežu mizas pludiņi ir 6–17 cm gari. Daļai pludiņu ir viens caurums auklas izvēršanai, citiem divi vai pat trīs caurumi. Spriežot pēc pludiņos izurbto caurumu diametriem, tie pie tikla tikuši piestiprināti ar 0,5–3 cm resnām auklām vai virvju

galiem. Priēžu mizas pludiņi griezti ļoti rūpīgi, redzams, ka mēģināts veidot to formas pēc iespējas regulārākas un precīzākas.

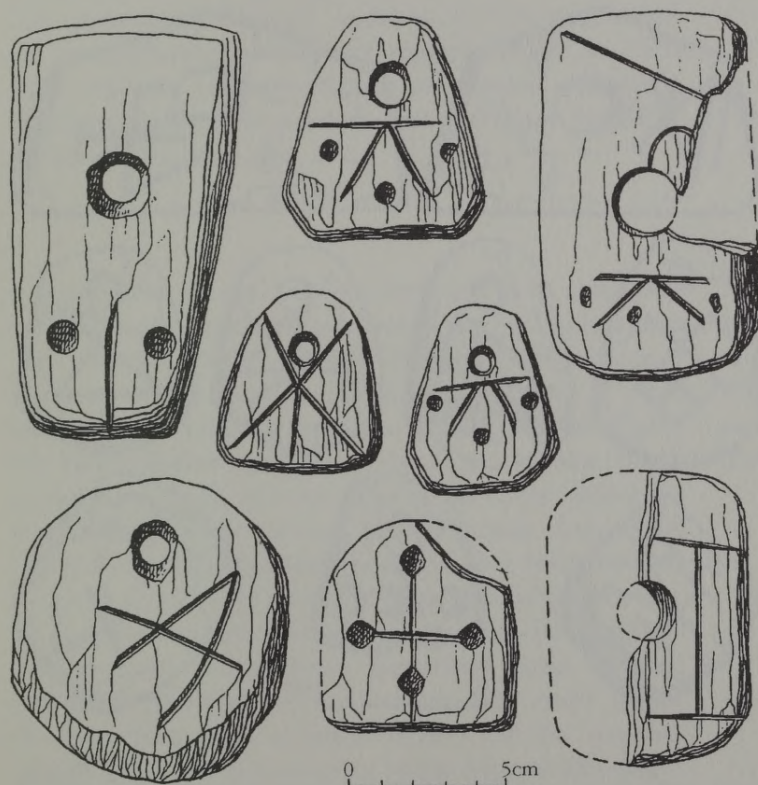
Daļai tiklu pludiņu vienā pusē ar nazi rūpīgi iegriezta īpašumzīme. Kaut arī arheoloģiskajos izrakumos īpašumzīmes

Izrakumos
Peldu un
Ūdensvada
ielas stūrī
atrastie
tiklu
pludiņi ar
īpašum-
zīmēm –
svītrīnām

visbiežāk konstatētas tieši no priēžu mizas grieztajiem pludiņiem, taču, izrādās, nekad nav tikuši iezīmēti visi pludiņi. Pludiņi ar īpašumzīmēm reti kad pārsniedz desmit procentus no visiem atrastajiem pludiņiem. Tā, piemēram, izrakumos Alksnāja ielā

no 100 atrastajiem pludiņiem tikai 11 bija ar iegrieztām zīmēm. Peldu un Ūdensvada ielā no 365 pludiņiem ar zīmēm greznoti tikai 27 pludiņi. Tas liecina, ka ne jau pašam pludiņam bijusi īpaša vērtība, kura jāaizsargā saimnieka īpašumzīmei, bet ar

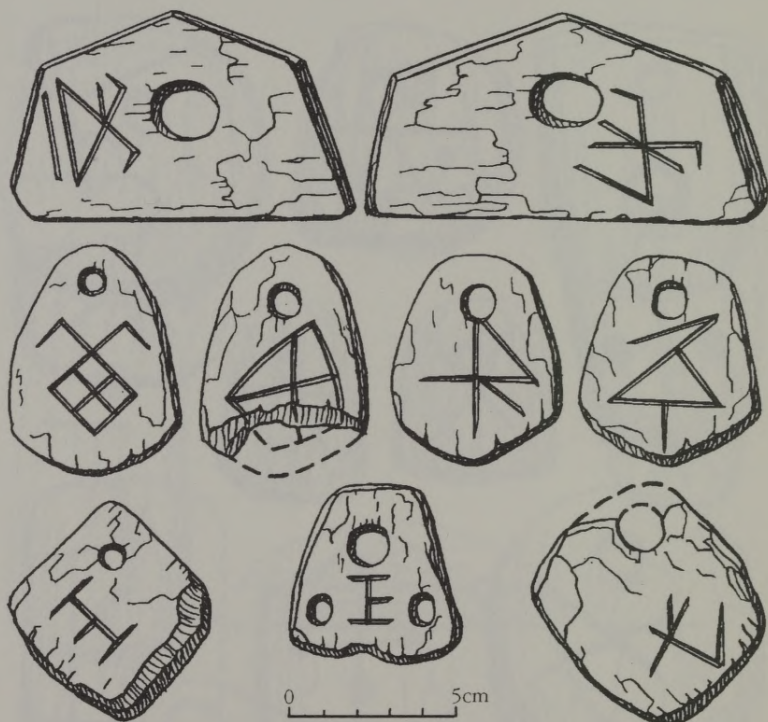

Izrakumos
Troksņu
ielā atrastie
tiklu
pludiņi ar
īpašumzīmēm

zīmēm iezīmēto pludiņu uzdevums ir bijis kalpot īpašnieka tīkla aizsardzībai. Daži ar piederības zīmēm iezīmēti pludiņi, kas atradās tīkla augšmalā, palīdzēja saimniekam upē starp daudzajiem kaimiņu izmestajiem tīkliem atrast savējo. "Svētā"

īpašumzīme zināmā mērā aizsargāja upē vai ezerā izmestos tiklus no svešiniekiem – citu loma tīkotājiem. Šī iemesla dēļ nebija nozīmes īpašumzīmes iegriezt tikla gremdos, kas atradās tikla linuma apakšējā malā un nevarēja kalpot tikla un tajā

Izrakumos
Alksnāja
ielā atrastie
tiklu pludiņi
ar īpašum-
zīmēm

esošā zivju loma īpašnieka ātrai noteikšanai. Interesanti atzīmēt, ka paraža iezīmēt ar īpašumzīmēm tikai daļu pludiņu, kas iesieti tiklos, vērojama arī latviešu zvejnieku etnogrāfiskajā materiālā.

Tiklu pludiņos ar nazi iegrieztās zīmes visbiežāk veido taisnliniju geometrisku ornamentu. Zīmju grafika ir ļoti dažāda – no vienas vai divām trim krustojošām līnijām līdz slēgtai

sarežģītai vairāku zīmju kopai. Raksturīgi, ka galvenokārt grieztas vienkāršas zīmes – no taisnām līnijām. Papildinot tās ar dažādām palīgsvītrām, varēja iegūt jaunas zīmju kombinācijas. Senajos ticējumos, kas pierakstīti no veco zvejnieku stāstiem gan Igaunijas, gan Latvijas jūrmalā, kur īpašumzīmes visilgāk saglabājušās lietošanā, teikts, ka īpašumzīmēm piemītot arī maģisks spēks un katra šāda iegriezta piederības zīme aizsargājot priekšmetu no launiem gariem un novēršot pret darinājuma īpašnieku vērstu nelabu nodomu.

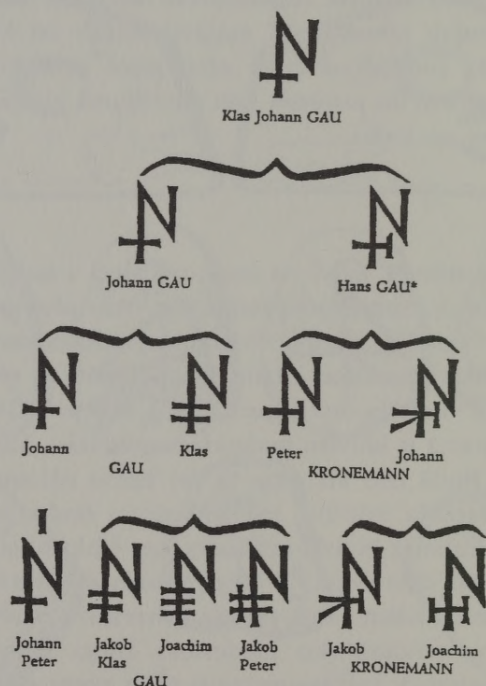
Interesanti atzīmēt, ka vienā izrakumu vietā atrastajiem ar iegrieztajām īpašumzīmēm rotātajiem tīklu pludiņiem var saskatīt zināmu līdzību. Vienam priekšmetam ir iegriezta vienkāršāka zīme, citam tā papildināta ar svītriņām. Tādējādi visas šīs zīmes gan saglabā zināmu līdzību, bet katra nākamā ir kļuvusi nedaudz sarežģītāka. Varam novietot tās rindā citu aiz citas tā, lai katrai nākamajai būtu kāda papildu svītriņa. Iegūsim zīmju rindu, kurā pirmā no beidzamās būtiski atšķirsies, bet blakus esošās izmaiņas noteiks tikai viena vai divas pievienotās svītriņas. Kā to izskaidrot? Šādām zīmju veidola izmaiņām uzmanību pievēršuši jau etnogrāfisko piederības zīmju pētnieki pagājušajā gadsimtā. Latvijas teritorijā šādu zīmju pārveidošanos laika gaitā atzīmējis izcilais Latvijas senatnes pētnieks, etnogrāfisko materiālu vācējs Augusts Bilenšteins. Savā plašajā darbā par seno latviešu koka ēkām un koka rikiem Bilenšteins atzīmējis kādu novērojumu par īpašumzīmju pārveidojuma cēloņiem un norisi pagājušajā gadsimtā Kurzemē. Tas, liekas, izskaidro arī seno Rīgas zvejnieku mājas zīmju līdzību vienā sētā. Bilenšteins raksta – ja ģimenē bijuši vairāki dēli, tad no tēva veco īpašumzīmi mantojis tikai vecākais. Pārējie brāļi veco

*Kā un kāpēc
vienā
zvejnieku sētā
laika gaitā
mainījušās
īpašumzīmes*

zīmi papildinājuši ar vienu vai vairākām jaunām iegrieztām svītriņām.

Šāda parādība vērojama arī citās Baltijas jūras piekrastes zemēs. Populārs, zinātniskajā literatūrā vairākkārt minēts ir piemērs no Ziemeļvācijā pie Hidenes ezera dzīvojušās Gauu dzimtas

Īpašumzīmes
izmaiņas
kādai
dzimtai
vairākās
paaudzēs
Ziemeļvācijā
(pēc K.Bauera)

1853.gadā sastādītā ciltskoka. Dzimtas ciltstēvam Kārlim Johanam Gauam ir bijusi lielajam burtam "N" līdzīga īpašumzīme ar šķērssvītriņu uz vienas burta vertikālās svītras. Pēc viņa nāves tēva nepārveidotu īpašumzīmi mantojis vecākais dēls Johans. Jaunākais dēls Hanss savai no tēva mantotajai īpašumzīmei horizontālās šķērssvītriņas galā pievienojis mazu vertikālu papildu svītriņu. Johana Gaua dzimta turpinās, un aizvien veco, nemainīto dzimtas īpašumzīmi patur lietošanā vecākie dēli. Pārējie dēli

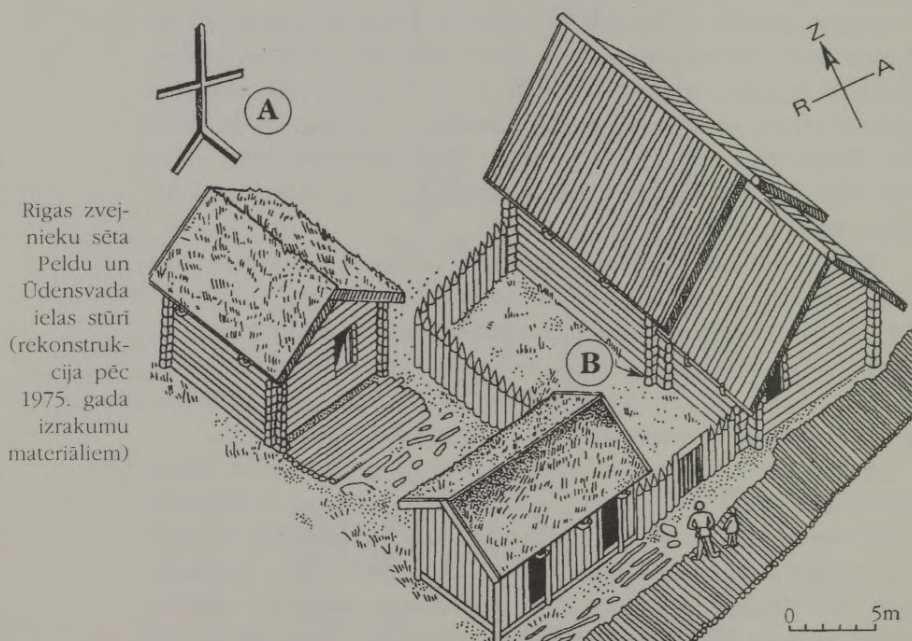
palielina mazo šķērsvitriņu skaitu. Vecā Gaua otrais dēls, jau minētais Hanss, apprecējies un miris bez bērniem. Viņa sētā ienāk Kronemans, kas apprec Hansa atraitni. Turpinās Kronemanu dzimta, un tās pēcnācēji jaunākie dēli pamazām pārveido kādreiz Hansa no tēva saņemto īpašumzīmi. Nezinot šīs dzimtas ciltskoku un radurakstus, būtu grūti izprast, kāpēc daļēji līdzīga īpašumzīme, kuras pamatforma ir "N" burts ar sīkām izmaiņām – vairākām papildu svītrīnām, ir vairākām Gauu ģimenēm, kā arī Kronemanu dzimtas pēctečiem. Zinot seno īpašumzīmju pārveidošanās cēloņus, mēģināsim sīkāk analizēt jau iepriekš minētos tiklu pludīnus no atsevišķām Rīgas izrakumu vietām. Salīdzināsim trīs Rīgas izrakumu vietās – Peldu un Ūdensvada ielas stūrī, Alksnāja ielā un Trokšņu ielā — atrastos ar īpašumzīmēm rotātos tiklu pludīnus.

Peldu un Ūdensvada ielas stūrī izrakumu laukums bija viens no lielākajiem, kāds Rīgā atsegts vienā vietā – vairāk nekā 800 m². Te, domājams, kādreiz dzīvojušas vairākas zvejnieku dzimtas. Pludīnos iegrieztās zīmes varam sagrupēt četrās grupās. Katrā grupā redzam, kā no vienkāršākās zīmes – svītrīņas, jumtiņa, krustiņa – pamazām veidojas sarežģītāka zīme.

Pirmo šajos izrakumos konstatēto zīmju grupu veido taisnu paralēlu svītrīņu iegriezumī. Senākajiem pludīniem ir iegriezta tikai viena taisna līnija. Līnijas novietojums uz pludīna virsmas nav stingri noteikts, tā iegriezta gan horizontāli, gan vertikāli, gan arī slīpi. Vēlākajiem tiklu pludīniem iegrieztā svītrīņu skaits pieaug līdz divām, pēc tam līdz trim. Visas šīs jaunās svītrīņas novietotas paralēli. Šī zīmju grupa savā izveidojumā ir visvienkāršākā. Iespējams, kādam no šīs zvejnieku dzimtas nākamās paaudzes pēctečiem piederēja īpatnējs koka priekšmets, darināts ripas veidā ar rokturi vienā galā un trīs blakus izurbtiem caurumiem ripas vienā malā. Šī priekšmeta nozīmi mēs šodien varam izprast, tikai pārlapojot jau minēto Bilenšteina etnogrāfisko darbu. Izrādās, ka līdzīgs daikts vēl pagājušajā gadsimtā kalpojis vīrvju vijējiem. Arī šo darbarīku kāds no zvejniekiem izrotājis ar iegrieztām paralēlām četrām līnijām. Taču nav iegriezta tikai

viena četru paralēlu svītriņu grupa, bet ripas viena puse noklāta ar sešām šādām svītriņu grupām. Uz priekšmeta virsmas īpašumzīmes, kas atkārtojas vairākas reizes, rada virsmu rotājoša ornamenta iespaidu.

Otrā šīs pašas izrakumu vietas īpašumzīmju grupa ir iegriezumi t.s. juntiņa formā. No šīs grupas atrastas piecas dažādas

A – mājas zīme; B – tās atrašanās vieta

zīmes. Katra nākamā no tām attīstības rindā atšķiras sākumā tikai ar vienu svītriņu, vēlāk svītriņu kombinācija papildināta ar diviem punktiem juntiņa iekšpusē. Vienu no šīs grupas zīmēm atrada interesantā novietojumā. Sētas īpašnieks – libiešu zvejnieks – , atjaunojot vecajā vietā ugunsgrēkā bojā gājušo dzīvojamo ēku, tās pamatos licis t.s. celtnes ziedojumu. Uz ēkas gulbūves pamatnīcas pakša zem pirmā sienas balku

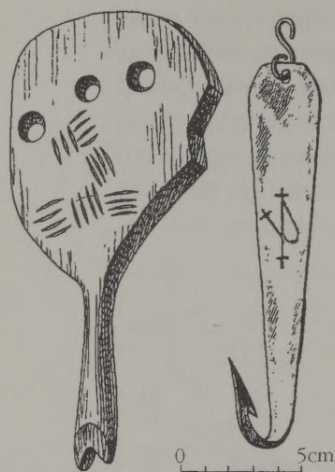
vainaga celtnieks kā ziedojumu novietojis trīs priežu mizas pludiņus. Vienu no tiem rotā īpašnieka zīme – jumtiņš, virs kura paceļas krustiņš. Kāpēc senatnē zem ēkas pamatiem lika šādus ziedojumus? To tradīciju izcelsme ir ļoti sena. Latviešu tautas etnogrāfiskajā materiālā sastopam zīņas, ka zem ēku pakšiem likuši aitu vilnu, lai jaunā celtne būtu mājīga un silta, maizes riecieni – lai ēkas iemītniekiem nekad netrūktu maizes.

1	2	3	4	5	6	7	8

Īpašumzīmju
iespējamā
attīstība

1 – A.Bilenšteina dotais piemērs, 2–5 – Peldu un Ūdensvada ielā,
6 – Trokšņu ielā, 7–8 – Alksnāja ielā atrastajos tīklu pludiņos

Naudu šai vietā likuši, lai dzimtai, kas mitinātos jaunceltņē, būtu pārticība. Launu garu atbaidīšanai paksī iecirsta krustveida ligzdīņa, kurā bija ielikts neliels pilādžkoka krustiņš. Varam domāt, ka šajā maģiskajā izdarībā tīklu pludiņi likti, lai tās saimniekam zvejniekam aizvien būtu bagāti zivju lomī Daugavā. Maģiskās darbības spēku laikam vajadzēja pastiprināt uz viena pludiņa iegrieztajai īpašumzīmei.

Koka virvju
višanas rīks ar
iegriezumiem –
iespējamu
īpašumzīmi

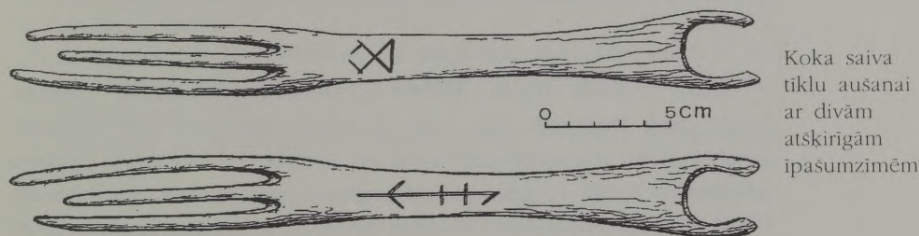
Bronzas vizulis
ar īpašumzīmi

No trešās Peldu un Ūdensvada ielas izrakumu vietā atrastās tiklu pludiņu zīmju grupas varam atzīmēt tikai trīs atšķirīgas formas iegriezumus. Pamatos vienkāršākajai formai tas ir krusts. Nākamajai – sarežģītākajai zīmei vienam krusta staram pievienotas trīs svītriņas. Beidzamo šīs grupas zīmi veido krusts, kurš ievilkts nenoslēgtā aplī, un vienam krusta staram pievilktā papildu līnija.

No pēdējās – ceturtās zīmju grupas atrastas divas atšķirīgas zīmes. Grūti šajā gadījumā pilnīgi droši apgalvot, ka šīs tikai daļēji līdzīgās zīmes piederētu vienai zīmju attīstības ķēdei. Vienā gadījumā zīme atgādina “Z” burtu, otrā gadījumā atvērums ir kā stilizētam “S” burtam ar lielāku šķērsvītriņu skaitu nekā pirmajai zīmei. Varbūt šajā gadījumā mums nezināmu apstākļu dēļ zemē nav nonākuši vai līdz mūsu dienām nav saglabājušies visi šīs grupas zīmju starpposmi, kas ļautu uzskatāmi izsekot īpašumzīmes pārveidošanās gaitai.

Gan Trokšņu, gan Alksnāja ielā izrakumi aptvēra daudz mazāku platību nekā iepriekš aprakstītajā Peldu un Ūdensvada ielas stūrī. Liekas, tāpēc arī īpašumzīmēs izmaiņu ir mazāk. Tās piederējušas vienai vai divām dzimtām. Trokšņu ielas visas zīmes sagrupētas vienā attīstības rindā. Pirmās trīs zīmes, kuras veido svītriņas un punktiņi, pēc savas izcelsmes varētu būt radniecīgas. Grūtāk izprotams, kā no svītriņu un punktu kombinācijas radušās divas pēdējās zīmes. Varbūt šeit pludiņi ar īpašumzīmēm zemē nokļuvuši no divām kaimiņu sētām.

Alksnāja ielā atrasto pludiņu zīmes jau izteiktāk grupējas divās atšķirīgās grupās. Pirmo grupu veido sākumā vienkāršāka zīme – trijstūris ar trīs svītrīnām tā virsotnē. Trijstūra virsotnē vēlāk izveidojas Jumja zīme, kas simbolizē divas sakrustotas vārpas, un, beidzot, zīme pārveidojas par kvadrātu, kuru divas līnijas sadala četrās daļās.

No otrās Alksnāja ielas pludiņu zīmju grupas atrastas tikai divas radniecīgas zīmes. Grūti pateikt, kura no tām ir sākotnējā, kura – pārveidojums. Vienkāršākā liekas īpašumzīme, kas atgādina burtu "E".

Tiklu pludiņi ar īpašumzīmēm atrasti arī citās izrakumu vietās, kas grupējas ap kādreizējo Rīgas upes krastu un Daugavmalu. Taču atrasto pludiņu skaits šajās vietās ir niecīgāks un līdz ar to zīmju dažādība mazāka.

Bez tiklu pludiņiem īpašumzīmes reizēm sastopamas arī uz citiem zvejnieku darbarīkiem. Vienīgais metāla priekšmets, uz kura Rīgas zvejnieks ir atstājis savu mājas zīmi, ir liels bronzas vizulis. Tā sāna virsmu rotā rūpīgi, dziļi iegravēta zīme – trīs krusti, kas starveidīgi vidū savienojas, un ceturtā pusē slaida lokveida cilpa. Uz tiklu pludiņiem līdzīga zīme nav konstatēta.

Parasti visus zvejniecības piederumus rotā tikai viena īpašumzīme. Iznēmums ir izmēros milzīga koka saiva tiklu aušanai. Tās garums sasniedz gandrīz 30 cm. Pārējās Rīgā atrastās tiklu aužamās saivas ir vismaz uz pusi mazākas. Šo lielo tiklu saivu rotā divas atšķirīgas īpašumzīmes, katra novietota savā saivas pusē. To izveidojumā nevar saskatīt jebkādu līdzību, kas ļautu

domāt, ka saiva nodota mantojumā no tēva dēlam. Varbūt tā kalpojusi vienlaikus diviem kaimiņiem? Vienā saivas pusē iegriezta neliela īpašumzīme ar trīsstūrī vienā un nenoslēgtu četrstūrī otrā galā. Pretējā saivas pusē īpašumzīme ir lielāka, tā veido garu svītru, kas beidzas ar vienpusēju āķi. Vidū to krusto divas nelielas paralēlas svītrīņas un jumtiņš – divas slīpi iegrieztas svītrīņas katrā garās svītras pusē.

Mūsu nelielā Rīgas lībiešu īpašumzīmēm veltītā apskata noslēgumā jāatzīmē, ka esam stāstījuši tikai par tām īpašumzīmēm, kuru iegriezēji dravnieki un zvejnieki bija vietējo tautību pārstāvji – lībieši (vismaz pirmajos Rīgas pastāvēšanas gadsimtos). Īpašumzīmes viduslaiku Hanzas pilsētās, it sevišķi Baltijas jūras piekrastes pilsētās, bijušas izplatītas arī citu tautību pilsētnieku vidū. Taču, spriežot pēc arheoloģisko izrakumu materiāla, Rīgas lībieši īpašumzīmes pazīnuši jau pirms vācu tirgotāju ierašanās Daugavas grīvā. Lībiešu īpašumzīmes iekļaujas tai kopīgajā piederības zīmju areālā, kas aptver visas tās zemes, kuras vairāk vai mazāk kādreiz bijušas saistītas ar rūnu rakstu. Protams, dažu Latvijas īpašumzīmju līdzība ar senajām skandināvu un ģermāņu rūnām vēl nedod mums pierādījumu, ka rūnu raksts kādreiz bijis pazīstams arī Baltijas jūras austrumu piekrastē.

AVOTI UN LITERATŪRA

1. *Apinis A.* Latviešu grāmatniecība.—Rīga, 1977.
2. *Apinis K.* Zvejniecības piederumu atradumi Rīgā // Senatne un Māksla. — 1939.—Nr.1.—124.—134.lpp.
3. *Bauer K.* Das Bürger Wappen.—Frankfurt a. M., 1935.
4. *Benninghoven F.* Rīgas Entstehung und der Frühhansische Kaufmann.—Hamburg, 1961.
5. *Bielenstein A.* Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert.—St.Petersburg, 1892.
6. *Bielenstein A.* Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten.—St.Petersburg, 1907.—T.1.
7. *Brotze J. Chr.* Einige Nachrichten von den ehemaligen Honig bäumen bey Riga // Neue Nordische Miscellanen.—Leipzig, 1797.—St.17.—S.133—139.
8. *Bruining H., Busch N.* (Hrsg.) Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500).—Rīga, 1908.
9. *Bulmerincq A.* Die Besiedlung der Mark der Stadt Riga 1201—1600.—Rīga, 1921.
10. *Bulmerincq A.* Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga. Bd1.—Rīga, 1923; Bd2.—Rīga, 1925; Bd3.—Rīga, 1931.
11. *Caune A.* Jauni atklājumi Rīgas 12. gs. kapulaukā un to nozīme pilsētas pirmsākumu skaidrojumā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis.—1988.—Nr.10.—104.—112.lpp.
12. *Caune A.* Arheologiskās liecības par senāko apdzīvotību Rīgas Doma baznīcas apkārtnē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.—1992.—Nr.3.—21.—38.lpp.
13. *Caune A.* Pati Rīga ūdenī.—Rīga, 1992.
14. *Caune A.* Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.—12. gs. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.—1992.—Nr.3.—7.—13.lpp.
15. *Caune A.* Rīgas vārda izcelsmes skaidrojumi un to atbilstība arheologiskām liecībām // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.—1992.—Nr.6.—35.—41.lpp.
16. *Caune A.* Hausmarken des 13. und 14. Jahrhunderts in der Hansestadt Riga // Zwischen Lübeck und Novgorod: Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert.—Lüneburg, 1996.—S.109—120.
17. *Eniņš G.* Meklēsim senču piederības zīmes // Lauku Avīze.—1994.—31.maijā.

18. *Feldmann H., Mühlen H.* von zur. Baltische Historisches Ortslexicon. Teil II: Lettland (Südlivland und Kurland).–Köln; Wien, 1990.
19. *Hildebrand H.* (Hrsg.) Das Rigische Schuldbuch (1286–1352).–St.Peterburg, 1872.
20. *Indrika hronika/Ā. Feldhūna tulk., Ē. Mugurēviča priekšv. un koment.*–Rīga, 1993.
21. *Karulis K.* Senie un mūsdienu raksti.–Rīga, 1956.
22. *Latvijas PSR arheoloģija.*–Rīga, 1974.
23. *Liepina Dz.* Agrārās attiecības Rīgas lauku novadā 17.–18.gs.–Rīga, 1962.
24. *Linnus F.* Eesti vanem mesindus. I: Metsa mesindus.–Tartu, 1939.
25. *Lübben A.* Mittelniederdeutsches Handwörterbuch (Nachdruck).–Darmstadt, 1989.
26. *Napiersky J.G.L.* (Hrsg.) Die Libri redituum der Stadt Riga.–Leipzig, 1881.
27. *Napiersky J.G.L.* (Hrsg.) Die Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579.–Rīga, 1888.
28. *Neumann W.* Der Dom zu St. Marien in Riga.–Rīga, 1913.
29. *Niedre U.* Dravniecības un bīskopības piederumi.–Rīga, 1990.
30. *Pāvele T.* Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Rīgā 1957. gadā.–Rīga, 1959.
31. *Rizga P.* Bīskopība pagātnē un tagadnē.–Rīga, 1940.
32. *Stieda W., Metig C.* Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621.–Rīga, 1896.
33. *Straubergs J.* Rīgas vēsture.–Rīga, [1937–1938].
34. *Šnore E.* Kuršu senlietu atradumi Rīgā // Senatne un Māksla.– 1936.–Nr.3.–72.–76.lpp.
35. *Šterns I.* Latvijas vēsture 1290–1500.–Rīga, 1997.
36. *Šturms E.* Kursas aizvēstures problēmas // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.–1934.–Nr.9.–184.–190. lpp.
37. *Šturms E.* Zur Vorgeschichte der Liven // Eurasia septentrionalis Antiqua.–1936.–Bd10.–S.49–55.
38. *Švābe A.* Latvju kultūras vēsture.–Rīga, 1921.
39. *Švābe A.* Vecākās zemnieku tiesības.–Rīga, 1927.
40. *Švābe A.* (izd.) Senās Latvijas vēstures avoti.–Rīga, 1937–1. burtn.

RĪGÕ LĪVLIST JA NĀNT UMMISTÕKS MĒRKID

Rīgõ suggimiz āgal livlist jelistõ Vidūmõ agā Līvõmõ ōdōgjagsõ ja Kurāmõl. Vidūmõl XII āigastsadā lopāndōksõs mēg vōimõ nādõ neļļõ mōkūožõ, kus jelistõ livlist: Vēna alliōvā, Koiva sidāmiōvā, Metsepole – nei nuttõt Vidūmõ ōdōgjag miernaigās – ja Idumea paldiņiz Straupe immõr. Ežmist jo laigād tieutød Vidūmõ livlizist āndabõd Indrōk Līvõmõ āigarōntõd. Kilād pierrõ āigarōntõd kēratiji Vēna livliži jagūb Rīgõ, Kōla (Salaspils), Ikšķilā, Lielvārde ja Aizkraukle jelānikādōks. Tundtõt baltisaksā tieudmie August Bielenstein mōtkōd pierrõ Vēna livlist jelistõ mōkūožis, kus obbõm sugistõ Vēnasū, Rīgõ, Ōdōz (Ādaži), Dole, Ikšķilā, Kōla, Lielvārde, Ropaži ja Suntaži lōtkub.

Indrōk āigarōntõd tieutød pierrõ vōib arrõ, ku saksād Vēna alizōvvõ tulmiz āgal amā Vēna livlist nūovadān āb ūo vōnd āb itist vōlikšijist, āb ka itõ amā tādizist jelāmiz sidāmt.

Amā vaņḑi kēratõd tapārtōkši Rīgõ livlizist vōib lieudõ Indrōk āigarōntõd ežmižist pākabālist, kus rōk um iļ suggimist 1198. āigastõst 1201. āigast sōņ jedmõl saksād Rīgõ nustāmist. Pierrõ 1201. āigastõ āigarōntõd kēratiji rōkāndõb set rīgōnikist, ābjaggõs nēḑi toutib pierrõ.

Ežmist kōrd āigarōntis Rīgõ nim sōb nimtõt, nīžõs iļ sie, ku 1198. āigast sōvvõ tūoi Līvõmõ bīskop Bertold tulāb rištķāndajist suodāvāgkōks Vēna jousūzõ ja Salaspilssõ lādsõ jetāb kuoigīd Rīgõ kūožõz agā Rīgõ killõ (*ad locum Rige*). Mīngist pāvad pierrõ siedā Rīgõ māg jūs sugūb rištķāndajist taplimi livlistōks. Livli Imaut tapāb bīskop mōzõ. Rištķāndajist suodāvāg, kis vōļ ni iend bās jūdijist, livlistõn tagān ist ajist, bet īrgist pūoštõ livlist kildõd mōḑi, s.u. viļa nūrmidi. Se, ku āigarōntõd autor kēratõb iļ viļa nūrmõd Rīgõ ležgõl, tapārtõb iļ sie, ku se kūož um jeltõd ja ku nūrmõd sōbõd alz ārtõd.

Bertold kūolõm pierrõ kuolmōks Līvõmõ bīskopōks sōb pivāstõt Brēmen kanonik Albert Buxhōvden. Pāgiņd rištķānda-

jistōks ta tulāb Vēna jousūzō, pikstōb mōzō ja ētab eņtš alā Vēna alizōvā livlist ja Rīgōs kierōb usk jūr pāgiņd sie kūož livlist, ka Rīgō kilā vaņimō Asso. Pietūksōks ta panāb livlist vaņimidi āndam tāmmon kilnikādōks eņtš pūogad ja nāgtōm kūožō, kus vōib nustō Rīgō jālgabō.

Laz kil obbōm kēratōd istorij ovātis iргōbōd figurierō nimtōkst saksād ja ābsaksād, pāginis XIII ja XIV āigastsadā Rīgō istorij ovātis vōib lieudō livlist rišting nimūdi ja mūnda kōrd ka toutibō – livli. Se tapārtōb, ku Rīgō ežmistōn jelānikādōn livlistōn vel vōļ mingi tāntōks ka saksād sidāmizāigad jālgabsō. Amā sidāmizāigad āigal tāudzistiz livlist kāddō iebōd sellist amātōd kui jālgab kalāmied ja miedlinkist pidājist, kis kuoṛṛōbōd mietā jālgab mō nūovadās.

Iļ jedmōlsaksād livlist Rīgō jo uži ja jo laigidi tieutidi āndabōd arheologij ulzō kōvamist materiālōd. Ne at laskōnd vizzō tiedō ne vanājālgab kūožōd, kus at vōnnōd ežmist riгōnikād jelāmis ja matāmiz pāikad. Lieudtōd puskantōb ažād ja matūkst irdōkst pierrō vōib arrō, ku jedmōlsaksād Rīgō kilis at jellōnd kil kūožlist Vēna livlist, kil sizzōļ tuļļijist Pūoj-Kurāmōld – n.n. kuronizierdōd livlist. Sizzōļ tuļļijistōn Pūoj-Kurāmōld materiāl kultūr ja puskantōkst attō vōnnōd pigā sellist-iž ku iļtarālistōn kūrōdōn, bet mōtlōmist um, ku kēļ nāntōn vel um vōnd livō kēļ. Set siedāviṭō mēg vōimō sēļtō, mikš sizzōļ tuļļijist saksād ja ka āigarōntōd kēratiji Indrōk amḑi vaņḑi jedmōlsaksād Rīgō jelānikidi nutābōd itistiz – livlistōks.

Rīgō livlist ist jelist set kōds piškizōs kilās tāmpizpāva vanājālgab kūožōs, bet nānt mōkabald vōļtō Rīgō lopstō, kus tuļ sizzōļ Vēna, kogiņ Rumbula brasla sōņ Dole kōla jūs. Pūojpūol Rīgō livlist nūovadā ilāli rubiž vōļ paldīnist Kiš ja Jugla jōra, jedālōs Babīte jōra ja Lielupe joug Iecavōks, mis jūokšōb siezō. Obbōm sies laigās mōtsadōks rikkōs kūožōs, kui tapārtōbōd vanād dokumentōd, vel vōļtō vōnnōd livlist irdapūd ja Rīgō livlist kalāmied kalād vejjōmiz pāikad.

Vēna livlist ja nāntkōks iņōz ka Rīgō livlist, kis vaņšti āigiš vōļtō amā veggist ja amā sūrd eņtš rov jagūd siegās, vōļtō ežmist, kis kadistō jarā ja saitō assimilierdōd leļļist vail. Saksād amā ežmōks

siedā livlist jaggō rištistō ja ētistō eņtš alā. Rištōd livliži pikstistō jaggō vōtām amšti nānt suodā rekšti ležgilist pagānōd rovvōd vastō. Bās lopāndōkst suodārekši pāgiņ livlist suodāmēdi saitō ukkō. Pāginiš pagānōd iekōmižis Rīgō pāl amā jemiņ kāndatist kūožlist kilis jelājid livlist. Obbōm sugiz pōmi protses. Ēdriksiji Rīgō jālgab sidiz eņtš jūr sizzōl tulljiži – leļiži Vidūmōld, Kurāmōld ja Zemgalest. Jōvā XVII āigastsada īrgandōksōs, kui tapārtōbōd sīe āiga autord, Rīgō immōr mūdō kiēldō jemiņ iz kūl ku set leļkiēldō.

Mingist tapārtōkst īl Rīgō ežmist jelānikād livlist at pālō iēnōd mād āigiz sōņ? Vōi set knappōd muinist kērad tieutōd, ku livlist mingiz kōrd Rīgōs at jellōnd? Vōi set veitōd mōzō – n.n. kultūr-kōrdaz – iēnōd materiāl kultūr tapartōkst: knaššōm ažād, suodā ažād, jelūd pālō iēnōd jagūd? Amād nānt veitōd tapārtōkst vail sīegid um ikš ižkiz tādzi, mis āb ūo pālō iēnd mitids mūs sīe āiga Leļmō arheologij mādōltōksōs, āb ka mūši Leļmō jālgabōd muinis dokumentis ku set Rīgōs. Ne at Rīgō livlist n.n. jelūd agā ummistōks mērkid – veisōks pūzō agā pū ažād sizzōl iēdōd eņtš suglimist vīpsōd kubūd, mis nāgžōbōd, ku nei tātōt ažā um mingiz aim agā individuāl pidājiz ummistōks. Rīgō livlistōn sellist mērkid at nimtōd dokumentis, mis tapārtōbōd nānt īrdapūđi. Tuoi mērkid jag um nādōb Rīgōs arheologij ilzō kōvamizis lieudtōd vejđōbažādōs.

Sidāmizāigis jālgabōd sizzōl tulmiži registrierist ižkist kassa-rōntōd, mis latīņkielkōks saitō nuttōd *Libri redituum*. Selliz Rīgō sizzōltulmist rōntōz at kēratōd pāmizōld sizzōlvōtāmist īl jālgab āblikto b ummistōkst nūom pāl āndamiz. Muiniz īrdōks ōigit pierrō livlist mōtsō pidistō amād ummistōksōks, kus jegāikš vōiž eņtšōn tiedō īrdapūđi.

Rīgō jālgab nōvkub XIV āigatsadā 40. āigastiš īrdapūđi jālgab mō nūovadās vōtīz nānt jedmōlist ummistijist livlist kādst ja paņ jālgab ummistōkst jūrō.

Rīgō sizzōltulmist rōntōs vōib lieudō 12 sizzōlkandōkst, kus rōk um īl īrdapūd jerā vōtāmiz ja nānt nūomō pāl āndamiz vanād ummistijistōn. Sizzōlkandōkst attō tiedōd kuolm āigastō – 1342., 1344. ja 1349. āigastōs. Jedmōlist ummistijistōn nōvkub um pālō

andōn āb set ūoltō piddō ja kōrdōl pānda vaņđi irdapūđi, bet ka tiedō pāgiņ ūži. Īradapūd kōlbatimiz ōigit jedstō vanād ummijistōn – ni nūomnikādōn – jeddōpēđōņ vōļ jālgabōn āndamist pūol mied ja vō viļast: bās siedā irdapūzō grēbō ja mietā ulzō vōttō ne tūodisti set siz, ku nōvkub azūmnikā – ižki amātmiez – miedzand vōļ andōn lubbō ja vōļ ka iž jūsō.

Sūrimi jag jedmōliži ummistijiži — ūži nūomnikidi — višistiz at vōnnōd livlist, iļ sīe tapārtōbōd nei toutib *livlist* mādlōmi pivākuodā andtōt rīstlist nim tagān, kui ka nānt ležgelist livlist kilād mādlimi, kust vōļ tund medlinkist pidāji.

Amši Rīgō sizzōltulmist rōntō sizzōlkandōksis iļ irdapūd alz at andtōd ka nānt nūomnikād ummistōks mērkid. Ne mērkid āb ūot muitistōd ja juridlizōks ummistōks ōigit tapārtōksōks ne eitō amā pū kōlbatimiz āigaks.

Kōlbatōd irdapūd lug id nūomnikān ka um setsuglimi: 18-st 300 sōņ. Mūnda kōrd ulzō nūomdōd irdapūd lug sizzōlkandōksōs sugid āb ūo mādlōtōt, bet nāgtōd at set rubižōd mōkabālōn, kus vōļ lubā andtōt tiedō ūži irdapūđi nāgtōt ummistōks merkōks.

Jālgab kassa dokumentō livlist ummistōks merkōks Rīgō istorij tuņtšlijist at tādōl pannōd jo XVIII āigastsadāst iргōs. Ne mērkid pāgiņ kōrd at mādlōtōd istorij literatūrsō. Ūd sellist ummistōks mērkid gruppō at andōnōd Rīgō arheologist lieutōkst. Pāgind muinist kalāmied ažād pāl, mis vōib datierō XII–XIII āigastsadāks, at sizzōl iedōd ummistōks mērkid. Ne tāudlistōbōd mādđōn jo tieutōt ummistōks mērkid kollektisijō eņtš setsuglimizōks. Amā saggōld ummistōks mērkid kalāmied at sizzōl iedōnd vōrgōd kūoriz, mis vōļtō tiedōd piedāgōst. Se vōļ vaidzig, laz jegā kalāmiez laigād Vēna viedūd pāl iļtarālist vōrgōd siegās vōiks lieudō kūodiņ eņtš vōrgidi.

Interesant aža um se, ku ummistōks mērkid āb ūot iedōd amži vōrgōd kūorži, bet nāntkōks vōļtō puskantōd set mingist 10 protsentō amšti ulzō kōvamiziš lieudtōd kūord lugstō. Ummistōks mērkid mūnda kōrd vōļtō iedōd vōrgōd parāntōmiz ažād ja kiedōd rabbōmiz ažād pāl. Set iks kōrd selli merk um konstatierdōt id bronziz detaļ pāl. Kalāmied ummistōks mērkidōn, mis at lieudtōd

ažād pāl īds ulzō kōvamiz objektsō, mis vōtāb eņtš alā idō vōi
kōdō muinist kalāmied kōrandō, vōib tādōl pānda mingist
īdsuglimiz vōlmist. Mēg vōimō klassifitsierō nēđi mērkidi mingis
kazamtōmiz jadās, amā īdkōrdalizōst irgōs, mīen pierrō tulāb merk
jo mingiz tāudlistijiz vīpsōks. Etnogrāfiliz materiāl pierrō mēg
tiedam, ku vaņšti Leņmōl ja ka Saksāmōl vaņīm pūoga sai eņtšōn
izā ummistōks merk, bet munt veļid izā merkō at tāudlistōnd
jegāikš eņtš mōitist viņō sizzōl iedōt vīpsōks. Jo kōgiņ id kūožōs
mingi aim vōļ pīlōn, jo ummistōks mērkid sugudōn at ienōd jo
komplitsierdōks ja setsuglimizōks. Vōib vōlda, ku seļļi protses
ummistōks mērkid kazāmtimizōs um vōnd ka Rīgō livlist kalāmied
jūsō. Livlist īrdapūd mērkidōn, mis at nāgtōd Rīgō sizzōltulmist
rōntōs, itist mērkid kazamtōmi āb ūo nādōb.

THE LIVS OF RIGA AND THEIR CHARACTERISTICS

During the time of Riga's establishment, the Livs inhabited the western part of the Vidzeme region and the northern part of the Kurzeme region. The territory of Vidzeme that the Livs inhabited at the end of the 12th century can be divided into four areas: the lower part of Daugava river, the middle of the Gaugā river, "Metsepole" – the western part of Vidzeme along the sea – and "Idumeja", near the present town of Straupe. The first mention about the Livs of Vidzeme, specifically those living around the Daugava, were written in the Livonian chronicles by Indrikis. The chronicler divided the Livs around Daugava into the inhabitants of "Riga", "Sala" (or "Salaspils"), "Lielvarde" and "Aizkraukle". According to the famous scholar Augusts Bilensteins, the Livs of Daugava inhabited an area later settled by congregations of Daugavgrīva, Riga, Adazi, Dole, Ikšķile, Salaspils, Lielvarde, Ropazi and Suntazi.

According to the chronicles of Indrikis, when the Germans arrived at the lower part of the river Daugava, the Livs of Daugava had no central ruler and no central area of residence.

The oldest written evidence of Riga Livs are found in the first chapters of the chronicles of Indrikis, which talk of events from 1198 to 1201, before the German building of Riga. After 1201, the reporter writes only of inhabitants of Riga, no longer separating them to nationality.

The name Riga was first mentioned in the chronicles in the 1198 story about the second Liv bishop Bertolds who arrived at the mouth of the Daugava with his crusaders. On the way to Salaspils, they left their ships at the place of Riga, or the village of Riga (*ad locum Rigae*). A few days later, there was a battle near Riga between the crusaders and the Livs. The Liv, Imauts, kills the bishop. Having lost their commander, the crusaders no longer pursued the Livs, but

destroyed the Liv's fields and farmland. This mention of such fields near Riga are evidence of the habitable area and farming taking place in the region.

After the death of Bertolds, Alberts Bukshevdens becomes the third bishop of the Liv land. Along with crusaders, he arrives at the mouth of the Daugava and overcomes the Livs of Daugava. He forces the Livs of Riga to become Christians, including the village ruler Aso. The bishop forces the Liv rulers to give him their sons and a place to build the city of Riga.

In later historical documents the labels "German" and "non-German" are predominantly used. However, in documents of Riga's history from the 13th and 14th centuries, you can find Liv names, as well as notation of nationality - Liv. This proves that the first inhabitants of Riga, the Livs, played some part in the medieval city. Throughout the Middle Ages, the Livs continue their work as fishermen and beekeepers, harvesting honey throughout the region.

Archeological findings give us new, better information about the Liv Riga before the Germans. These findings show the first dwellings and burial grounds of the inhabitants of Riga. According to the jewelry and burial relics that have been found, pre-German Riga was inhabited by the local Livs of Daugava, as well as, the Livs of northern Kurzeme. Those Livs that came from northern Kurzeme had a culture and jewelry similar to their neighbours the Kurs. Their language, however, was probably the Liv language. That is the only explanation for Indrikis to describe all of the pre-German inhabitants of Riga as Livs.

The two villages of the area which is now Old Town were not the only areas inhabited by the Livs. They inhabited an area which stretched from the Bay of Riga, at the mouth of the Daugava, all the way to the rapids of Rumbula near the island of Dole. The northern border included the lakes Kisu and Jugla and the southern border was Lake Babite and the

river Lielupe with its tributary Iecava. The old documents testify to the fact that these woodlands housed the honey trees and fishing areas of the Riga Livs for years to come.

The Daugava and Riga Livs, who were of the largest and strongest groups of their nationality, were also the first to assimilate among the Latvians. There were the first Livs that the Germans christened and forced into submission. These christened Livs were forced to march into battle with the Germans against other pagan people. Many Liv soldiers perished in the unending battles. The local Liv villages suffered most from these attacks on pagans around Riga. The opposite occurred later. The growing city of Riga gathered many Latvians from surrounding Vidzeme, Kurzeme and Zemgale. Around the beginning of 17th century, reports shows that the only language heard around Riga was Latvian.

Has any testimony survived from Riga's first inhabitants the Livs? Or is the only testimony the miserly reports that the Livs once lived in Riga? Or perhaps only the testimony found in the earth: the jewelry, tools, weapons and building remnants? Among these bits of information, there is a very important testimony of Riga, which has not been found anywhere else. These are the property markings of the Riga Livs - a group of lines, designs etched in trees or other wood which attest to the property belonging to a certain family or individual. Documents mention these markings as proof of ownership of bee trees. Another such group of markings or signs was found on fishing tools found in archeological digs.

During the Middle Ages, earnings were registered in special books which were called "Libri reditorum". The books of Riga show mostly earnings obtained from rental of city land. The old traditions stated that the Liv forests belonged to everyone and everyone had the right to mark honey trees.

In the 1340's, Riga's town council took the honey trees from their Liv owners and incorporated them into city property.

The books of Riga show 12 accounts in which the

reclaimed honey trees were rented by their previous Liv owners. The accounts were written in 1342, 1344 and 1349. The town council assigned the previous owners not only to continue caring for their old honey trees, but to establish new ones as well. For the use of these trees these previous owners, now renters, had to give the city half of their honey and wax harvest, and they were only allowed to harvest the honey with the permission and presence of a town council representative.

Most of the owners, now renters, of honey trees were Livs. Proof of this is found in documents that show the nationality "Liv" written behind their Christian names, as well as, reference to the Liv villages they came from.

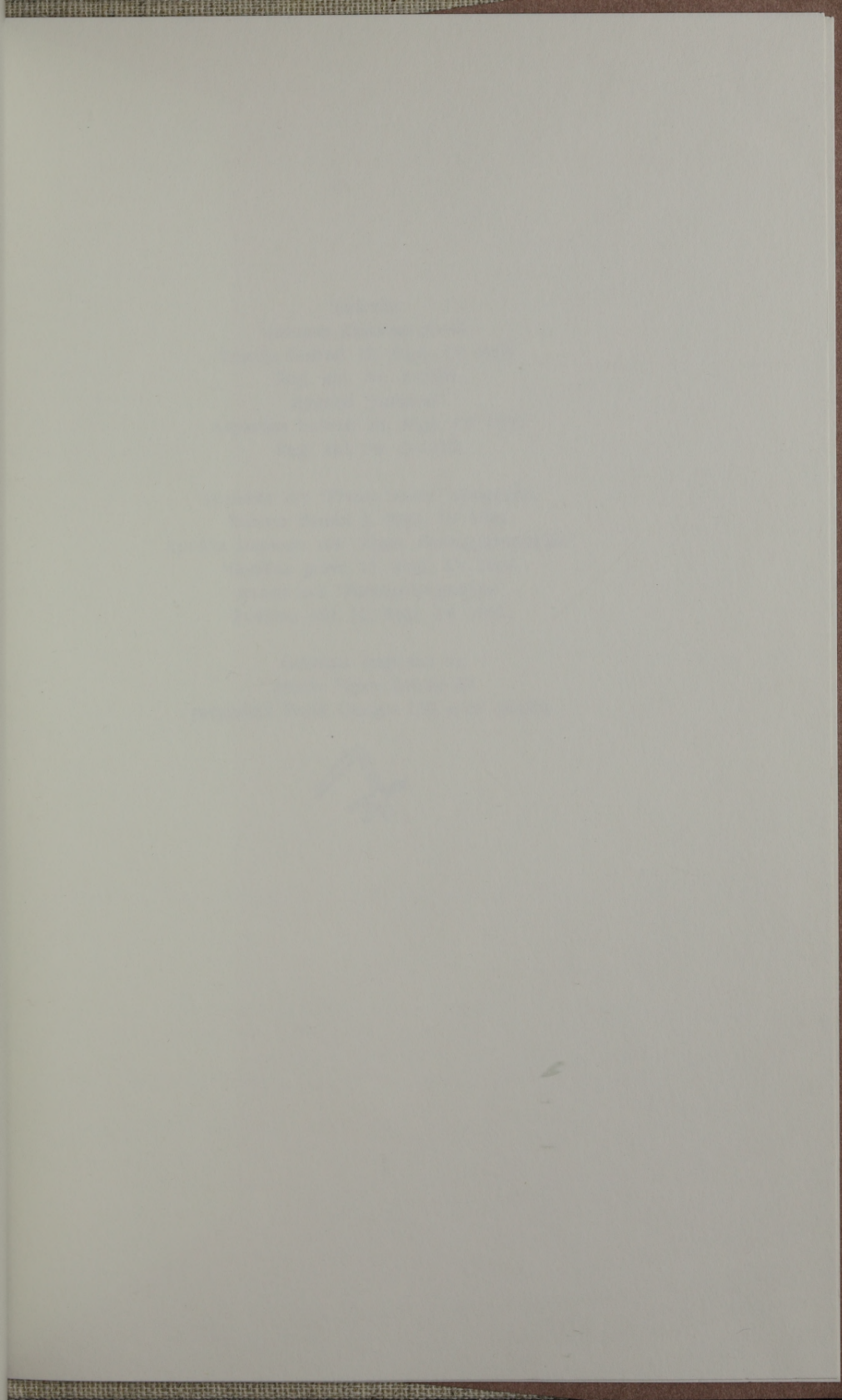
Riga's earnings books also show recordings of the markings of the honey trees' owners. These markings were never changed and they remained on the trees throughout their use.

The number of trees rented by any one person varied from 18 to 300. Sometimes the number of trees was not mentioned, just the borders of the land on which old and new trees were marked and harvested.

Riga's historical researchers began paying special attention to the earnings books and Liv markings beginning in the 18th century. These markings are often mentioned in historical literature. Archaeological digs in Riga also produced these ownership markings. And many old fishing tools, dating back to the 12th and 13th centuries show these markings. These markings expand the collection of already known markings. Fisherman etched these markings into floats made of the bark of fir trees. The markings in the floats were imperative so the fisherman could find their nets among the many nets of their neighbors.

It is interesting to note that these markings were not etched on all of the floats, but only about 10 percent of the floats found in archaeological digs. Sometime the markings were etched into the mending bobbins of the nets or the rope

twining tools. There is only one finding of such a marking on a bronze spoon-bait. The markings of fisherman found at a dig which spanned one or two fishing villages are similar. These markings can be grouped in a certain order, beginning with the simplest markings and progressing through markings which add more and more lines. It is known from ethnographical materials, that the oldest son, of both the Latvians and Germans, inherited the family markings, while other sons added a mark to the family markings to be slightly different. The longer a family lived in the area, the more complex were their markings. It is possible that this development of markings occurred among the Liv fisherman of Riga as well. Such a progressive development of markings is not documented among the markings of honey trees, however.

Izdevēji:

Latvijas Kultūras fonds,

Basteja bulvārī 12, Rīgā, LV 1050.

Reg. apl. Nr. 2-0166.

Apgāds "Jumava",

Aspazijas bulvārī 24, Rīgā, LV 1050.

Reg. apl. Nr. 2-1012.

Iespiests a/s "Preses nams" tipogrāfijā,

Balasta dambī 3, Rīgā, LV 1081.

Apvāks iespiests a/s "Rīgas Paraugtipogrāfija",

Vienības gatvē 11, Rīgā, LV 1004.

Iesiets a/s "Paraugtipogrāfija",

Puškina ielā 12, Rīgā, LV 1050.

Grāmata iespiesta uz

MoDo Paper Latvia AS

piegādātā Book Design 150 g/m² papīra.

Caune A.

Ca 904 Rīgas libieši un viņu īpašumzīmes. – R.: Latvijas Kultūras fonds, apgāds "Jumava", 1998. –104.lpp., il.

ISSN 1407-1444

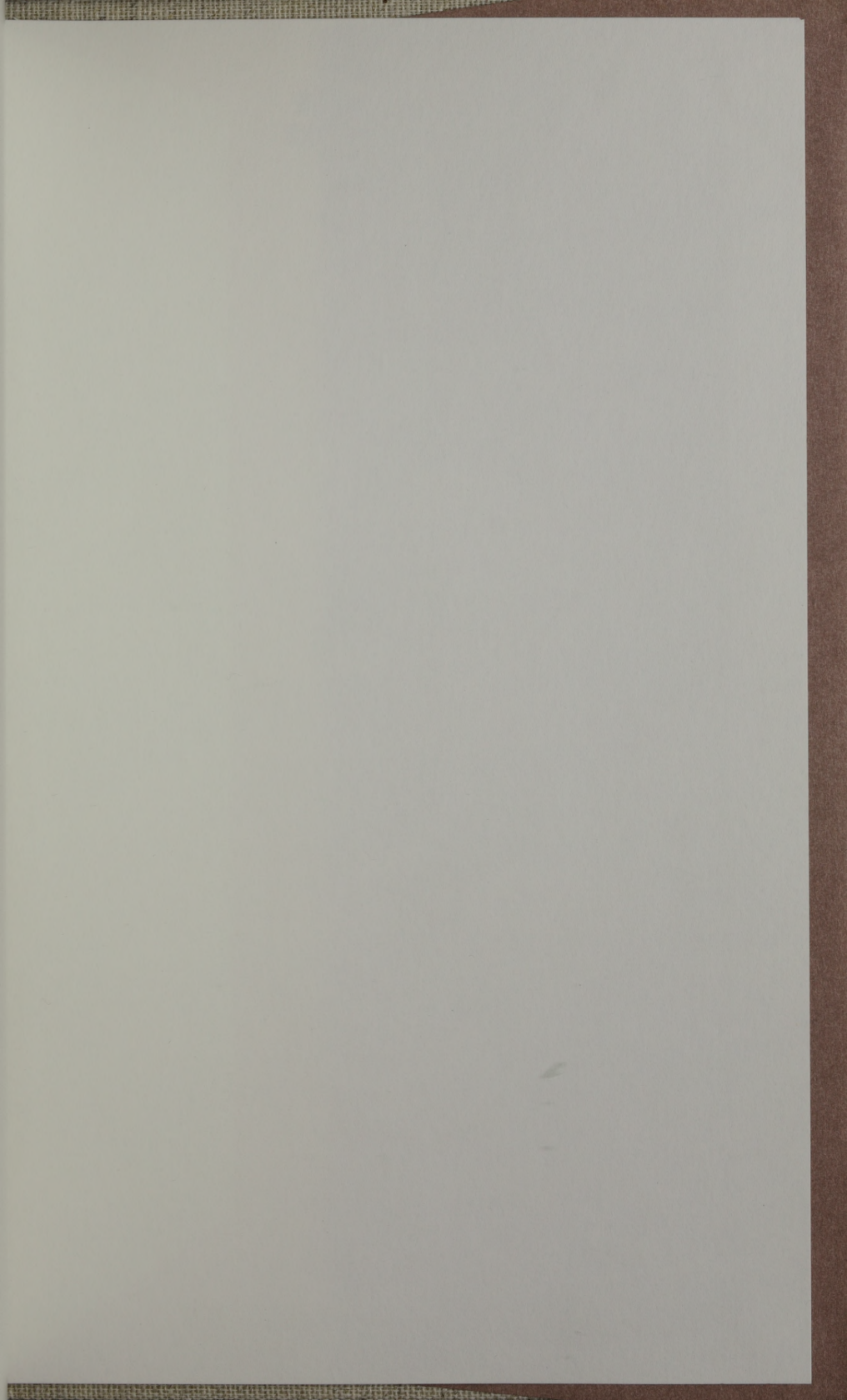
ISBN 9984-9114-5-4

Vēsturnieka un arheologa A.Caunes grāmatā sniegtas ziņas par Rīgas libiešiem – pilsētas senākajiem iedzīvotājiem 12.–14.gadsimtā un viņu īpašumzīmēm bīskokos un zvejniecības piederumos.

"Rīgas libieši un viņu īpašumzīmes" turpina grāmatu sēriju "Bibliotheca Rigensis".

UDK 947.43+908(474.3)

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLARS

98-4
163